

Landbrugets økonomi 2008

Danish Agricultural Economy 2008

Jensen, Jørgen Dejgård; Lund, Mogens; Hansen, Henrik; Zobbe, Henrik

Publication date:
2008

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Jensen, J. D., Lund, M., Hansen, H., & Zobbe, H. (red.) (2008). *Landbrugets økonomi 2008: Danish Agricultural Economy 2008*. Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet. Landbrugets Økonomi Bind 2008

Fødevareøkonomisk Institut

Landbrugets økonomi 2008

Danish Agricultural Economy 2008

København 2008

ISSN 0106-1291 (tryk, Landbrugets økonomi)
ISSN 1902-0813 (on-line, Landbrugets økonomi)

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Sammenfatning	7
Jordbrugets indtjening	7
Agro- og fødevareindustriens konjunkturer	10
De globale fødevarepriser	13
International landbrugspolitik: status og udvikling	17
1. Landbrugets indtjening, produktion og faktorforbrug	21
1.1. Jordbrugssektoren som helhed	22
1.2. Produktionsværdi, priser og produktion	25
1.3. Produktionsomkostninger, faktorpriser og faktorforbrug	38
1.4. Landbrug opdelt efter driftsform	39
1.5. Brugerfamiliernes samlede indkomster	45
1.6. Konklusion og afsluttende bemærkninger	48
1.7. Gartnerierhvervet i 2008	50
Referencer	54
2. Agro- og fødevareindustriens konjunkturer	55
2.1. Agro- og fødevareindustriens placering og struktur	55
2.2. Økonomiske nøgletal for agro- og fødevareindustrien	60
2.3. Udviklingen i de enkelte sektorer	64
2.4. Fødevarekrise og fødevareindustriens økonomi	74
2.5. Valutakursudviklingen	76
2.6. Produktivitetsudviklingen	79
2.7. Skøn for udviklingen i 2009	80
Referencer	83
3. De globale fødevarepriser	85
3.1. Indledning	85
3.2. Udviklingen i verdensmarkedspriserne	86
3.3. Den globale handel med afgrøder	90
3.4. Årsagerne til de stigende fødevarepriser	93
3.5. Udbudsrelaterede faktorer	95
3.5.1. Inputpriserne	95
3.5.2. Små fødevarelagre	96

3.5.3.	Fejlslagen høst	98
3.5.4.	Eksportrestriktioner	99
3.6.	Efterspørgselsrelaterede faktorer	100
3.6.1.	Stigende velstand i Kina og Indien	100
3.6.2.	Biobrændstof	101
3.6.3.	Spekulation	103
3.7.	Diskussion	105
3.8.	Forventningerne til den fremtidige udvikling	107
	Referencer	109
4.	International landbrugspolitik: status og udvikling	111
4.1.	Indledning	111
4.2.	Landbrugsstøttens sammensætning og udvikling i OECD	114
4.2.1.	EU's landbrugspolitik: Sundhedstjek og konsekvenser	118
4.2.2.	USA's 2008 landbrugslov og landbrugspolitiske tendenser	123
4.3.	Landbrugsstøttens udvikling i udvalgte lande udenfor OECD	127
4.4.	Det multilaterale handelsregime	129
4.5.	Konklusion	133
	Referencer	136

Forord

Nærværende rapport indeholder en oversigt over indtjening, produktion og faktorforbrug i dansk jordbrug, samt udsigterne for det kommende år. Opgørelserne omfatter jordbrugssektoren som helhed, såvel som bedrifter indenfor jordbrugets hoveddriftsformer: plantebedrifter, kvægbedrifter, svinebedrifter og gartnerivirksomheder.

Som noget nyt introduceres i år et nyt – og fremover årligt tilbagevendende – kapitel om konjunktursituationen i agro- og fødevareindustrien. Kapitlet indeholder vurderinger af produktionsværdi, værditilvækst og overskud for sektoren som helhed, såvel som for nogle af de væsentligste delsektorer. Desuden belyses nogle af de væsentligste forhold af betydning for de seneste års udvikling i sektoren.

Desuden indeholder rapporten to kapitler, som behandler aktuelle temaer i relation til landbrugets og fødevarebranchens økonomi: Den globale fødevareprisudvikling og aktuelle internationale landbrugspolitiske strømninger.

Af instituttets medarbejdere har navnlig følgende medvirket ved udarbejdelsen af publikationen: Jens Hansen og Henrik B. Pedersen (Jordbrugets produktion, indtjening og faktorforbrug), Henning Otte Hansen (Agro- og fødevareindustriens konjunkturer), Kenneth Baltzer og Christian Elleby (De globale fødevarepriser) samt Kim M. Lind og Henrik Zobbe (Aktuel international landbrugspolitik: status og udvikling). Jørgen D. Jensen har i samarbejde med Mogens Lund, Henrik Hansen og undertegnede forestået redigeringen af rapporten.

Direktør Henrik Zobbe
Fødevareøkonomisk Institut
København, december 2008

Sammenfatning

Jordbrugets indtjening

Jordbrugets overskud efter finansielle poster forventes – efter et fald fra 5,4 mia. kr. i 2006 til 2,9 mia. kr. i 2007 – at forblive på et uændret niveau i 2008. Nedgangen fra 2006 til 2007 og 2008 skyldes primært lavere priser på svin i både 2007 og 2008 end i 2006, højere priser på foderstoffer, gødning og energi samt stigende finansielle omkostninger. Derimod har højere priser på korn, raps, mælk og slagtekyllinger i 2007 og 2008 end i 2006 medvirket til at begrænse nedgangen.

I 2009 forventes overskuddet efter finansielle poster at stige med ca. 0,7 mia. kr. til 3,6 mia. kr., positivt påvirket af forventede højere priser på svin og imødesete lavere priser på foderstoffer, gødning og energi. Priserne på korn, raps og mælk forudses at falde med en negativ påvirkning af overskuddet til følge.

De senere års vækst i jordbrugets finansielle omkostninger (nettorenteudgifter og forpagtningsafgift fratrukket inflationsbetingede debitorgevinster) fortsætter i 2008 og formodentlig også i 2009 – i 2008 som følge af både en vækst i erhvervets samlede gæld og stigninger i renten og i 2009 som følge af en fortsat vækst i gælden.

Som følge af uensartede ændringer i de forskellige produkt- og faktorpriser er der store forskelle mellem plante-, kvæg- og svinebrugene med hensyn til udviklingen i indtjeningen.

Store plantebrug

For plantebrug med 2 helårsarbejdere og derover steg resultat **før** finansielle poster fra 305.000 kr. pr. bedrift i 2005 til 609.000 kr. i 2007, hvilket primært skyldtes højere priser på korn og raps. I 2008 forventes resultatet at vokse til godt 900.000 kr. – positivt påvirket af endnu højere priser på korn og raps samt et stort høstudbytte pr. ha af vinterhvede, vinterbyg og vinterraps, der tilsammen tegner sig for en stor del af plantebrugenes produktion, samt negativt påvirket af højere priser på gødning, energi og plantebeskyttelsesmidler.

I 2009 forudses resultatet før finansielle poster at falde med ca. 325.000 kr. pr. bedrift til omkring 585.000 kr. som følge af et forudsat “normalt” og hermed lavere høstudbytte af vinterafgrøder samt forventede lavere priser på korn og raps. At faldet trods

alt ikke forudses at blive større, skyldes, at priserne på gødning og energi forudses at falde, hvortil kommer, at mange store plantebrug har en større eller mindre produktion af frø til udsæd, kartofler og/eller sukkerroer, samt at en del af plantebrugene har en mindre svineproduktion, og at priserne på disse produkter – bortset fra frø til udsæd – forventes at stige eller forblive på et uændret niveau i 2009 i forhold til 2008

Som følge af stigende finansielle omkostninger er udviklingen i plantebrugenes resultat **efter** finansielle poster væsentligt mindre positiv (mere negativ) end udviklingen i resultatet før finansielle poster. Således forventes resultatet efter finansielle poster – “kun” at vokse fra 280.000 kr. pr. bedrift i 2005 til 555.000 kr. i 2008 for herefter at falde til 160.000 kr. i 2009.

Store kvægbrug

De store kvægbrugs resultat **før** finansielle poster forventes at vokse fra et niveau omkring 500.000 kr. pr. bedrift i årene 2005-2007 til ca. 800.000 kr. i 2008. Fremgangen skyldes først og fremmest kraftige stigninger i priserne på mælk i sensommeren 2007.

I 2009 anslås resultatet før finansielle poster at falde med ca. 200.000 kr. til ca. 600.000 kr. pr. bedrift, idet den negative effekt af forventede lavere priser for mælk kun delvis forventes opvejet af lavere priser på foderstoffer, energi og gødning.

Kvægbrugenes finansielle omkostninger er – ligesom plantebrugenes – steget betydeligt de senere år. Trods væksten i de finansielle omkostninger steg resultatet **efter** finansielle poster dog fra ca. 510.000 kr. i 2005 til ca. 690.000 kr. i 2008, mens der i 2009 er udsigt til en nedgang til ca. 350.000 kr. pr. bedrift.

Store svinebrug

Svinebrugenes indtjening præges generelt af store svingninger, hvilket i høj grad også har været tilfældet de seneste år. Efter et fald fra 880.000 kr. pr. bedrift i 2006 til 96.000 kr. og en forventet mindre fremgang til 174.000 kr. i 2008 forudses således en stigning til næsten 1,6 mio. kr. pr. bedrift i 2009.

Det historisk ringe resultat før finansielle poster i 2007 og 2008 skyldes faldende priser på svin og smågrise fra efteråret 2006 til foråret 2007 samt ikke mindst stigende priser på foderstoffer siden sommeren 2006.

I løbet af sommeren 2008 er prisen på slagtesvin og smågrise steget en del, og yderligere stigninger forventes i løbet af 2009, mens prisen på foderkorn og andre foderstoffer er faldet betydeligt. Som følge heraf er der – trods stigende finansielle omkostninger – udsigt til en kraftig forbedring af svinebrugenes resultat **efter** finansielle poster i 2009. Efter en nedgang fra et overskud på 616.000 kr. pr. bedrift i 2006 til et underskud (eller forventet underskud) på over 300.000 kr. i både 2007 og 2008 forudses således en stigning til et niveau på 900.000 kr. i 2009. Efter to år med en særdeles dårlig økonomi i svineproduktionen og med en ringe indtjening i svinebedrifterne tegner 2009 således til at blive et væsentligt bedre år.

Siden midten af 1990'erne er priserne for fast landbrugsejendom steget næsten uafbrudt. Fra 1997 til 2007 blev det til en stigning på 191 pct. – altså næsten en tredobling – mens forbrugerprisindekset kun er steget med 23 pct. i samme årrække.

Fra 2000 til 2005 var stigningen i ejendomspriserne især drevet af den faldende rente samt af omlægninger af lån i realkreditinstitutter fra fast forrentede til variabelt forrentede lån, mens stigningen siden 2005 – der er sket trods stigende renter – først og fremmest skal forklares med de kraftigt stigende priser på korn, mælk og visse andre landbrugsprodukter.

Efter 2009

Både landbrugets indtjening og ejendomspriserne afhænger på længere sigt især af prisen på korn samt af renten. Som følge af konkurrence produktionsgrenene imellem fører lave kornpriser efter kortere eller længere tid almindeligvis til lave priser på andre planteprodukter samt på husdyrprodukter med faldende indtjening og faldende ejendomspriser som resultat, mens høje priser på korn generelt trækker priserne på andre landbrugsprodukter med op.

Med mindre kornprisen vender tilbage til et højere niveau, og renten falder, må man derfor forvente, at både landbrugets nettoindtjening og ejendomspriserne vil falde de kommende år. Imidlertid er det særdeles vanskeligt at forudsige udviklingen i kornpris og rente, og derfor er det også vanskeligt at forudsige udviklingen i landbrugets indtjening og i ejendomspriserne.

Langt de fleste landbrug har en forholdsvis stor egenkapital, hvilket især skyldes de seneste 15 års kraftige stigninger i ejendomspriserne, hvorfor landbruget generelt er godt rustet selv i tilfælde af betydelige fald i ejendomspriserne.

Gartneriets økonomi

Værdien af gartneriproduktionen var på 4,3 mia. kr. i 2007, hvilket var en stigning på 1,3 pct. i forhold til 2006, og i 2008 ventes værdien af gartneriproduktionen at forblive på samme niveau. Værdien af potteplanteproduktionen ventes at være på samme niveau som i 2007 foranlediget af lidt større mængder, men også lidt lavere priser. For væksthushgrønsager og champignon er priserne steget i 2008, men for frilandshgrønsager og for frugt og bær er priserne samlet set lavere end i 2007. En forventet afsmittningseffekt fra prisstigningerne for landbrugsprodukter ser således mere eller mindre ud til at være udeblevet.

Driftsresultatet forventes at falde med 77.000 kr. til 95.000 kr. pr. gartneri i 2008, idet der forudsættes en prisstigning på 20 pct. og en mængdemæssig besparelse på 3 pct. på energi. Denne prisforudsætning er behæftet med nogen usikkerhed og prisstigningen kan være højere. Usikkerheden skyldes det kraftige fald i olieprisen, der indtrådte med finanskrisen i efteråret. Især væksthushproduktionen er presset af energipriserne.

For gartneriet forventes i 2008 et svagt fald i arealet med væksthuse og planteskoler, mens arealet med hgrønsager samt frugt og bær forventes at være uændret. Sammenlagt betyder strukturudviklingen en forøgelse af den gennemsnitlige virksomhedsstørrelse. Strukturudviklingen i gartnerierhvervet mod færre og større primærproducenter vurderes at fortsætte i 2008, hvor det forventes, at antallet af virksomheder falder til 1.325. Udviklingen kan dog ende med at blive kraftigere, da resultatet i 2008 bliver det dårligste meget længe for sektoren som helhed.

Agro- og fødevarerindustriens konjunkturer

Agro- og fødevarerindustrien spiller en væsentlig økonomisk rolle i det samlede erhvervsliv – internationalt og ikke mindst i Danmark. Produktion og forædling af fødevarer har således stor betydning for den danske samfundsøkonomi. I forhold til andre lande adskiller den danske agro- og fødevarerindustri sig ved at være meget baseret på animalske varer, især svinekød. I den vestlige verden udgør fødevarerindustrien i gennemsnit ca. 10 pct. af den samlede industri, mens den i Danmark er 2-3 gange så stor – afhængig af, hvorledes man måler betydningen. Selv om fødevarerindustrien overtager en del af værditilvæksten fra det primære landbrug ved økonomisk udvikling, har fødevarerindustrien alligevel relativt faldende betydning i takt med stigende økonomisk velfærd, fordi fødevarernes andel af den samlede værditilvækst i industrien er aftagende.

Sektorens konkurrenceevne og økonomiske fundament er i høj grad skabt gennem en omfattende strukturudvikling og konsolidering gennem de seneste årtier. Antallet af virksomheder er faldet drastisk, og samtidig er virksomhederne gennem fusioner og opkøb vokset så meget, at de i dag hører til blandt de allerstørste i Europa. Det gælder inden for bl.a. svineslagterier, mejerier, bryggerier, markfrø og grovvareselskaber. Gennem denne strukturudvikling er der udnyttet betydelige stordriftsfordele, og der er ligeledes opnået en væsentligt større markedsstyrke.

Der er foretaget en fremskrivning af en række økonomiske nøgletal for agro- og fødevarer-industrien, baseret på værditilvækstdata fra Danmarks Statistiks Nationalregnskabsstatistik. For den samlede fødevarer- og drikkevarerindustri vurderes den samlede produktionsværdi i 2007 således at have været i størrelsesordenen 131 mia. kr., hvilket er en stigning i forhold til 2006 på ca. 7 mia. kr., navnlig som følge af stigninger i værdien af mejeriproduktionen og 'Anden fødevarerfremstilling'. Da råvareomkostningerne også er steget som følge af de højere priser, har stigningen i fødevarerindustriens bruttoværditilvækst kun været på ca. 3,5 mia. kr. fra 2006 til 2007.

I 2008 forventes stigningen i produktionsværdien at fortsætte, omend hovedparten af stigningen vurderes at hidrøre fra første halvår. 2008 forventes således at blive et rekordår, når det gælder bruttooverskud. Mens bruttooverskuddet i 2007 steg med ca. 45 pct., forventes det i 2008 at stige med 25 pct., således at det når op på 12,1 mia. kr. Alle sektorer på nær mejerier og isfabrikker og til dels drikkevarer-fremstilling forventes at få betydelige stigninger i bruttooverskuddet i 2008.

Der har kun været en meget lille stigning i slagteriernes produktionsværdi i dette årti, dels på grund af en meget begrænset prisudvikling på svinekød i perioden, og dels fordi en stigende del af den danske svineproduktion slagtes eller forædles på udenlandske anlæg. Mejeriindustrien oplevede et kraftigt pris-boom i anden halvdel af 2007 – især som følge af stigende efterspørgsel efter mælkepulver i Asien – men markedet har efterfølgende tilpasset sig, og både de internationale priser på mælkepulver og afregningspriserne til landmændene er igen faldet. Mejerier og isfabrikker havde i 2007 en kraftigt stigende omsætning, men bruttooverskuddet steg ikke, hvilket antyder, at markedspris-stigningerne primært afspejler stigende råvarepriser og ikke øgede avancer.

Sektoren bestående af bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks blev påvirket af de højere korn- og melpriser, og det medførte stigende råvare- og færdigvarepriser. Pro-

duktionsværdien steg betydeligt i både 2007 og 2008, og bruttooverskuddet steg fra 0,9 mia. kr. i 2006 til 1,6 mia. kr. i 2007 og 2,1 mia. kr. i 2008. Drikkevarefremstillingssektoren har haft pænt stigende produktionsværdi i 2007 og 2008, bl.a. løftet af prisstigninger afledt af stigende omkostninger til råvarer – især malt. Drikkevareindustrien har dog også haft en meget moderat produktionsstigning i Danmark, hvilket skal ses på baggrund af, at fx bryggeriernes ekspansion især sker globalt og via produktion på egne anlæg i udlandet.

Fødevarekrisen i 2007-2008 – i form af de kraftigt stigende priser på korn og til dels også mejeriprodukter – har på flere måder påvirket indtjeningen i agro- og fødevareindustrien. For brøindustrien betød de stærkt stigende kornpriser, at en væsentlig indsatsfaktor steg i pris, og at de samlede omkostninger steg. Korn udgør dog kun ca. 8 pct. af brødprisen i detailledet, og har således ikke alene kunnet begrunde de observerede brøprisstigninger. Også mejerivirksomhederne blev udsat for en stor pris-påvirkning, da verdensmarkedspriserne på især mælkepulver steg dramatisk i slutningen af 2007 og starten af 2008. På den ene side steg mejeriernes salgspriser og dermed indtjening, men på den anden side steg også spot-markedspriserne på råmælk. Dermed kom der et prispres fra mælkeleverandørerne, hvoraf nogle begyndte at levere mælken til andre mejerier eller handelsvirksomheder, hvor mælken blev afregnet til en langt højere men mere ustabil pris. Prisgennemslaget på forbrugerpriserne for smør og mælk begrænsede sig i store træk til effekterne af de højere råvarepriser og afspejler dermed udviklingen på de internationale markeder.

Svineslagterierne måtte i 2008 konstatere en betydelig nedgang i deres leverancer af slagtesvin som følge af de højere korn- og foderpriser og et forringet bytteforhold mellem svinekød og foder, samtidig med en stigning i eksporten af levende svin. Kapacitetsudnyttelsen på de danske svineslagterier faldt dermed, hvilket var med til at forringe det samlede økonomiske resultat. Grovvarevirksomhedernes økonomi har også været meget påvirket af de stærkt svingende kornpriser, og her har udviklingen medført betydelige underskud for flere af grovvarevirksomhederne.

For agro- og fødevareindustrien som helhed forventes en nedgang i både produktionsværdi og bruttooverskud i 2009. De positive konjunkturer i 2007 og 2008 fortsætter ikke ind i 2009, idet både fødevarekrisens afslutning og de forværrede finansielle og økonomiske kriser forventes at påvirke agro- og fødevareindustrien negativt i 2009.

Udviklingen i den effektive kronekurs – den danske krones værdi i forhold til udenlandske valutaer sammenvejet efter deres betydning – indgår som et centralt element i den internationale konkurrenceevne og kan i vid udstrækning forklare både virksomheders og sektorerers indtjeningsudvikling. I løbet af de seneste år er den danske krone blevet styrket væsentligt over for flere vigtige samhandelsvalutaer. Den danske effektive kronekurs for agro- og fødevarerindustrien steg således frem til midten af 2008, hvorefter der igen var et markant fald, sidstnævnte især udløst af stigende dollar- og yen-kurser, men også en svækkelse af den danske krone over for euro under finanskrisen. Selv om kronen er svækket markant siden midten af 2008, ligger den i november 2008 stadig over niveauet i 2007. Da en relativt stor del af den danske landbrugs- og fødevarereksport går til lande uden for euro-området, er udsvingene i den effektive kronekurs større for agro- og fødevarerindustrien end for den samlede industri.

Produktivitetsudviklingen er – sammen med valutakurs- og lønudviklingen – et meget væsentligt element i en sektors internationale konkurrenceevne. På et homogent marked med mere og mere ensartede økonomiske vilkår bliver stigende produktivitet en stadig vigtigere konkurrenceparameter. Analyserne i kapitel 2 tyder på, at drikkevarefremstillings-sektoren har formået at øge bruttoværditilvæksten pr. ansat betydeligt via rationaliseringer og effektiviseringer, mens slagterierne kun har kunnet præstere en beskeden stigning, og udviklingen går den anden vej for mejerier og isfabrikker. For alle de analyserede brancher – på nær mejerier og isfabrikker – har bruttooverskuddet udgjort en stigende andel af produktionsværdien de seneste 2 år. Udviklingen i 2007 og 2008 afspejler dog næppe noget vedvarende niveau-skifte, idet de kraftigt stigende råvarepriser har medført en midlertidig avancestigning i flere brancher.

De globale fødevarerpriser

Markederne for en række vigtige afgrøder som hvede, majs, ris, raps og soja har i de seneste par år, specielt i den første halvdel af 2008, oplevet voldsomme prisstigninger efterfulgt af lige så bratte fald. Siden 2003 og frem til foråret og sommeren 2008, hvor priserne toppede, blev priserne på majs, soja og raps mere end fordoblet, hvedepriisen mere end tredobledes over samme periode, mens prisen på ris praktisk talt eksploderede med 411 pct. I de få måneder siden priserne toppede, er de i alle tilfælde faldet igen med mellem 29 og 49 pct.

De seneste års prisstigninger kan synes meget voldsomme, men set i et historisk perspektiv er de seneste prisstigninger (med mulig undtagelse af ris) hverken unikke eller særlig voldsomme. Priserne på hvede og majs har de sidste 100 år vist en faldende

trend, afbrudt af kraftige periodiske udsving primært under de to verdenskrige og i perioden 1972-1975. De nylige prisstigninger sker således på baggrund af de laveste kornpriser nogensinde, og selv da priserne var på deres højeste i foråret og sommeren 2008, var de ikke højere end kornpriserne var i starten af 1980'erne (målt i reale priser).

Markeder for fødevarer, i særdeleshed afgrøder, har altid været karakteriseret af relativt store prisvariationer over tid, for det første fordi hverken udbuddet af eller efterspørgslen efter landbrugsprodukter på kort sigt er specielt prisfølsomme, og for det andet fordi uforudsete vejmæssige hændelser kan forårsage betydelige og pludselige udsving i udbuddet. Udsving i udbuds- eller efterspørgselsforhold vil derfor have tendens til i højere grad at give sig udslag i priserne end i mængderne.

De seneste par års forskning i de stigende fødevarepriser peger på følgende mulige årsager til prisstigningerne:

- Stigende inputpriser, herunder specielt prisen på olie
- Små fødevarelagre
- Fejlslagen høst som følge af dårligt vejr
- Stigende indkomster i vækstøkonomierne, specielt Kina og Indien
- Stigende brug af korn til produktion af biobrændstof
- Eksportrestriktioner
- Spekulation

Olieprisen har en væsentlig indflydelse på priserne på landbrugsprodukter, dels via det direkte energiforbrug i afgrødeproduktionen og dels indirekte via forbruget af kunstgødning. Mellem 2003 og sommeren 2008 steg priserne på olie, ammoniak og fosfater med henholdsvis 354, 574 og 710 pct., mens priserne de seneste par måneder er begyndt at falde igen, således at prisen på olie ved udgangen af oktober nærmest var halveret i forhold til det højeste niveau.

De historisk lave **fødevarelagre** fremføres oftest som en primær årsag til stigningen i fødevarepriserne. Lagerbeholdninger har en prisstabiliserende funktion, og hvis lagrene er meget lave, sættes denne funktion ud af kraft. De globale lagre af majs og hvede er i øjeblikket nede på et niveau, der ikke er set siden starten af 70'erne, hvor den sidste alvorlige fødevarekrise fandt sted. Hvis små lagerbeholdninger er en væsentlig årsag til de seneste prisstigninger, skal en del af forklaringen findes i lagernedbringelser omkring år 2000. Disse lagernedbringelser skete på et tidspunkt med historisk lave kornpriser, hvilket antyder, at der skete en ændring i de politiske mål-

sætninger eller i de økonomiske forhold. Mulige forklaringer er reformer af de europæiske og kinesiske landbrugspolitikker. Når ændringer i den førte politik forårsager lagernedbringelser på et tidspunkt, hvor kornpriserne ikke er specielt høje, vil det ekstra udbud fra lagernedbringelsen i sig selv være med til at presse prisen endnu længere ned.

Mellem 2005 og 2007 blev de største hvedeeksportører i verden ramt af **fejlslagen høst** som følge af dårligt vejr. Specielt hårdt ramt blev Australien, der pga. udbredt tørke alene stod for et fald på 14 millioner tons, men også USA, EU og Ukraine oplevede væsentlige fald i udbytterne. Året efter oplevede EU og Ukraine yderligere nedgange i hvedehøsten, mens Australien og Nordamerika kun formåede at øge udbytterne marginalt og således ikke opnåede at normalisere produktionen. Majshøsten blev ligeledes ramt i 2006 med en global nedgang i høsten på 17 millioner tons i forhold til året før.

Selvom den kraftige lagernedbringelse for hvede, majs og ris i starten af århundredet muligvis kan forklares ud fra politiske beslutninger, er der også tegn på, at vejret har spillet en rolle i denne periode. Dårlige høstår påvirker normalt ikke verdensmarkedsprisen i væsentligt omfang, fordi fejlslagen høst oftest er begrænset til nogle få regioner og er forholdsvis kortvarige, og ubalancerne kan således udjævnnes gennem international handel og oplagring. Denne gang har det været anderledes, fordi flere af de største eksportører blev ramt samtidig og gennem flere vækstsæsoner i træk, og fordi fødevarerlagrene som nævnt i forvejen var meget lave.

De høje vækstrater i Kina, Indien og andre mellemindkomstlande har medført en kraftig stigning i forbruget af animalske produkter og dermed efterspørgsel efter foderkorn. Dette er dog ikke noget nyt. I det omfang den stigende velstand har bidraget til væksten i efterspørgslen efter korn, skal det sandsynligvis ses som en længerevarende trend og ikke en faktor, som alene kan forklare den pludselige stigning i priserne. Det vurderes, at den kinesiske efterspørgsel muligvis har været med til at presse prisen på soja, men den kan ikke direkte forklare prisstigninger på majs eller hvede. Det er dog vanskeligere at vurdere den indirekte afsmittende effekt, som en højere pris på soja kan have på de andre afgrødemarkeder.

Anvendelse af majs til fremstilling af **biobrændstof** er flere steder blevet udnævnt som hovedansvarlig for prisstigningerne. USA har produceret biobrændstof i næsten 30 år, men siden årtusindskiftet er væksten i produktionen accelereret. Dog har USA tilsyneladende formået at øge produktionen af majs i takt med efterspørgslen. En del

af den stigning er sket på bekostning af sojaproduktionen, men denne nedgang blev mere end opvejet af større produktion i Sydamerika. Selvom det er sandsynligt, at den amerikanske produktion af biobrændstof har påvirket priserne på majs og måske soja, er det vanskeligt at vurdere, hvor stor denne påvirkning har været. Derimod er der ikke meget der tyder på, at fremstilling af biobrændstof i væsentlig grad har påvirket priserne på hvede og ris.

Hverken den animalske produktion eller biobrændstofindustrien anvender ris som råvare, og selv om rislagrene er forholdsvis lave, er der ikke observeret nogen nedgang i ris høsten de seneste år. Alligevel er verdensmarkedsprisen på ris steget mere end nogen af de øvrige afgrøder, og denne stigning kan formentlig tages som udtryk for en panikagtig reaktion i et nervøst fødevaremarked. Efterhånden som de stramme markedsbetingelser for hvede og majs blev en realitet, spredtes en frygt for, at prisstigningerne skulle forplante sig til ris markedet, hvilket afstedkom en hamstring i ris-importerende lande, samtidig med at de største riseksportører, Thailand, Indien og Vietnam, begyndte at pålægge **restriktioner på eksporten** af ris, hvilket satte en kædereaktion i gang. Da det internationale ris marked er forholdsvis tyndt, var dette tilstrækkeligt til at ændre den internationale prisdannelse på ris i væsentligt omfang.

Der er stor uenighed om, hvorvidt og i hvor høj grad **spekulation** spiller en rolle for fødevareprisstigningerne. Spekulation er ikke nødvendigvis kilde til øget ustabilitet på fødevaremarkederne, men kan tværtimod bidrage til større stabilitet ved at øge handelsvolumen. Alligevel kan spekulation have den modsatte effekt i perioder med stor usikkerhed om den fremtidige prisudvikling. Det er dog vanskeligt at forestille sig, at spekulation er en primær årsag til prisstigningerne, idet spekulanter sjældent er interesseret i at foretage massive opkøb af et aktiv, med mindre der i forvejen er forventninger til fremtidige prisstigninger. Der er således grund til at tro, at årsagerne til prisstigningerne hovedsageligt er fundamentale udbuds- og efterspørgselsforhold, men spekulation kan godt på kort sigt have bidraget til at gøre prisstigninger større.

På lang og mellemlang sigt afhænger udviklingen på fødevaremarkederne af den fremtidige udvikling i udbud og efterspørgslen efter landbrugsprodukter. Efterspørgslen efter foderkorn i den animalske produktion forventes fortsat at stige i fremtiden, medmindre den finansielle krise går hen og udvikler sig til en længevarende global recession. Der har indtil nu været forventninger om, at efterspørgslen efter råvarer til fremstilling af biobrændstoffer også fortsat ville stige, men der har på det seneste været tegn på, at efterspørgselsstigningerne er blevet mere afdæmpede. Der er grund til at tro, at udbuddet på længere sigt kan tilfredsstille selv en væsentlig stigning i efter-

spørgslen. Hvis priserne som forventet i fremtiden kommer til at ligge på et højere niveau, end vi observerede i starten af dette årti, vil der være større tilskyndelse til at investere i øget produktivitet i landbruget. Tilsvarende vil det åbne op for landbrugsproduktionen fra områder, der tidligere har været afskåret fra verdensmarkedet pga. høje handelsomkostninger – i første omgang udstrakte områder i det tidligere Sovjetunionen og Sydamerika og på længere sigt andre udviklingslande i Afrika.

International landbrugspolitik: status og udvikling

De nylige dramatiske prisstigninger på fødevarer har fanget verdens opmærksomhed og sat gang i diskussionen om landbrugspolitikens rolle for det globale fødevaremarked. Landbrugspolitikken har også fået fornyet aktualitet i forbindelse med den aktive globale klimadiskussion, foruden at en række andre multifunktionelle aspekter af landbrugsproduktionen ønskes fremmet. I rapportens kapitel 4 gives på den baggrund et overblik over landbrugsstøttens udvikling i en række væsentlige lande.

Landbrugsstøtten er i årtier blevet heftigt diskuteret fra mange forskellige synsvinkler. I mange år har økonomiske analyser vist, at samfundet lider tab som følge af økonomisk inefficiens, der fremkommer som resultat af landbrugsstøtten. Forbrugere betaler overpriser for fødevarer, skatteydere bliver pålagt ekstra byrder til finansiering af landbrugspolitikken, og ressourcerne bliver ikke brugt, hvor de er mest økonomisk rentable, men i stedet der, hvor der er mest støtte at hente. Dog giver landbrugsstøtten også anledning til samfundsmæssige gevinster, da landbruget er leverandør af en række offentlige goder.

Spillereglerne for de globale fødevaremarkeder, og international handel i det hele taget, aftales i verdenshandelsorganisationen WTO. WTO har til formål at fremme den internationale samhandel og indrette et frit internationalt handelsregime, som alle kan drage fordel af. Dansk landbrug eksporterer ca. to tredjedele af produktionen, hvorfor de internationale handelsregler har stor betydning for danske landmænd. Den igangværende runde af handelsforhandlinger, kendt som Doha-runden, er gået i dvale. Hvorvidt runden bliver genoplivet eller afsluttes uden resultat, vides ikke endnu. Dog er der grund til at fremhæve, at WTO stadig fungerer glimrende under det nuværende regelsæt. Sager bliver ført, regler håndhævet, og verdenshandelen monitoreres fra hovedkvarteret i Geneve. Der bliver løbende fremstillet rapporter og statistikker, og møder bliver afholdt i de mange underkomiteer, der hver især beskæftiger sig med et af de mange emner omkring handel.

Siden afslutningen af den sidste internationale runde om handel i 1994 er landbrugsstøtten i nominelle værdier nogenlunde uændret, men i reale værdier og ligeledes relativt til produktion og nationalindkomst er landbrugsstøtten faldet væsentligt i OECD-området. Nok så væsentligt er landbrugsstøtten i stort omfang omlagt fra produktions- og handelsforvridende prisstøtte til afkoblede støtteformer, som er bedre i overensstemmelse med WTO's regelsæt og målsætning. Der kan således observeres en markant udvikling hen imod et mere frit og liberalt markedsregime for landbrugssektoren, selvom væsentlige barrierer og støtteordninger stadig består. Dertil kommer, at landbrugspolitikken i stadigt større omfang bliver omlagt til at støtte afledede effekter af selve landbrugsproduktionen. Navnlig miljø- og klimamålsætninger søges opfyldt vha. støtte til særlige produktionsmetoder, produkter, teknologi, o.a., foruden landdistriktudvikling, sociale tiltag, kulturbevarelse og landskabspleje.

Modsat kan landbrugsstøtten i lande uden for OECD-området forventes at gå imod større støtte til landbrugssektoren. Dette skyldes, at høj-vækstlandene oplever de samme problemer, som OECD-landene under deres udviklingsproces. Den af udviklingen betingede migration fra land til by skaber betydelige sociale problemer, som bl.a. søges løst ved øget støtte til landbruget. Ligeledes øges indkomstuligheden mellem land og by, og mange småbrug bliver økonomisk urentable. Ydermere forventes landbrugssektoren i høj-vækstlandene også at adressere de emner, som er højt på prioriteringslisten i OECD-landene. Det må derfor forventes, at landbrugspolitikken over tid i høj-vækstlandene kommer til at ligne OECD-områdets.

Handelen med landbrugsvarer er stadig et af de mest regulerede områder. Den nylige fødevarerkrise har vist, at fødevarerforsyningen vedbliver at være politisk følsom. Selv store landbrugseksporterende lande som Argentina og Brasilien iværksatte eksportbegrænsninger for at beskytte deres hjemlige forbrugere mod høje priser til skade for fødevarerimporterende lande. Handlemåden under den nylige fødevarerkrise har svækket tilliden til det internationale fødevaremarked, og ført til, at lande nu i højere grad tænker på at opsætte unilaterale beskyttelsesbarrierer og omkostningstunge sikkerhedslagre som forsikring mod fremtidige kriser. Landbrugsområdet fortsætter derfor med at være leverandør af økonomisk inefficiens og inoptimal ressourceallokering.

Genoprettelse af tilliden til det internationale fødevaremarked skal ske i et multilateralt forum. WTO er den organisation, som har kompetencen og strukturen til at adressere problemet. Forhandlingerne i den 9. runde om det internationale handelsregime har dog ligget underdrejet i nogen tid, og forventningerne til et ambitiøst forlig er herskede. Ikke desto mindre er landbrugspolitikken i EU og USA reformeret i betyde-

lig grad siden afslutningen af den forrige forhandlingsrunde, Uruguay-runden. Støtten er omlagt til mere frie og liberale former, og både reelt og relativt er der sket en markant sænkning af støtten.

Det skal fremhæves, at WTO som organisation ikke er i krise, selvom dette indtryk ofte fremgår af medieomtalen. WTO fungerer glimrende med udgangspunkt i det omfattende regelsæt, som er forhandlet siden starten på GATT i 1947. Faktisk er WTO ganske enestående blandt internationale organisationer ved at have sit eget domstols- og konfliktbilægningssystem. Generelt retter landene ind efter afgørelserne. WTO lever derfor i bedste velstående og medvirker til stadighed til at gøre de internationale markeder mere frie og gennemskelige til fordel for alle. Hvis WTO skal påtage sig nye opgaver, eksempelvis i forbindelse med miljø- og klimaemner eller fødevarer sikkerhedsforanstaltninger, kræves dog en succesfuld afslutning af den igangværende runde. Ligeledes er landbrugsområdet stadig et af de mest regulerede og protektionistiske, så alene af den grund er der behov for at WTO bevæger sig fremad.

1. Landbrugets indtjening, produktion og faktorforbrug

Priserne på de fleste landbrugsprodukter samt på visse produktionsmidler som foderstoffer, gødning, plantebeskyttelsesmidler og energi har været præget af store svingninger de seneste år, hvilket har påvirket både indtjeningen og produktionen. Kraftige stigninger i priserne på korn, oliefrø, mælk og foderstoffer, der satte ind i 2006 og 2007, afløstes af betydelige fald i sensommeren 2008. Og priserne på slagtesvin og smågrise, der faldt sidst i 2006 og først i 2007, og som forblev på et lavt niveau frem til foråret 2008, er siden da steget betydeligt.

I 2006 og 2007 lå høstudbyttet pr. ha for alle landbrugsafgrøder under ét på et lavt niveau med en negativ påvirkning af produktionen og indtjeningen til følge, mens høstudbyttet i 2008 ifølge foreløbige opgørelser ligger på et omtrent normalt niveau for alle afgrøder under ét. Dette dækker over et højt høstudbytte pr. ha for vinterafgrøder og grovfoder samt et lavt udbytte for vårbyg.

De senere årtiers udvikling i landbrugets bedriftsstruktur i retning af færre og større landbrug fortsætter med uformindsket styrke, og det samme gør ibrugtagningen af nye teknologier – begge dele med forbedringer af erhvervets produktivitet og indtjening som resultat. Væksten i jordbrugets gæld, der ligeledes har fundet sted gennem en lang årrække, fortsætter også, hvilket sammen med de seneste års markante stigninger i renten, især på variabelt forrentede lån, har ført til en kraftig vækst i erhvervets renteudgifter.

Efter disse indledede bemærkninger redegøres i det følgende for jordbrugets (landbrugets og gartneriets) indtjening, produktion og faktorforbrug i de seneste år samt for udsigterne for 2009. Først omtales indtjeningen i jordbrugssektoren som helhed (afsnit 1.1). Herefter redegøres for de enkelte jordbrugsprodukter, for så vidt angår udviklingen i produktionsværdi, priser og produktion (afsnit 1.2) samt for produktionsomkostningerne (afsnit 1.3). Disse tre første afsnit er primært baseret på Danmarks Statistiks opgørelse af jordbrugets bruttofaktorindkomst suppleret med oplysninger fra Fødevareøkonomisk Instituts (FOI) regnskabsstatistikker samt egne fremskrivninger fra 2007 til 2008 og 2009. Endelig redegøres for indtjeningen mv. i store plante-, kvæg- og svinebrug (afsnit 1.4) samt for landbrug opdelt efter størrelse (afsnit 1.5). De to sidstnævnte afsnit er baseret på de regnskaber, der danner grundlag for FOI's regnskabsstatistik for landbrug samt egne fremskrivninger. Gartneriets situation og udsigter behandles særskilt i afsnit 1.7.

1.1. Jordbrugssektoren som helhed

Jordbrugets nettoresultat¹ – der lå på 12,1-12,7 mia. kr. i årene 2004-2006, og som faldt til 10,7 mia. kr. i 2007 – forventes at vokse til 11,7 mia. i 2008 og 14,3 mia. kr. i 2009.

Ændringen i nettoresultatet er positivt påvirket af en vækst i sektorens produktivitet, mens bytteforholdet (forholdet mellem produkt- og faktorpriserne) set over en lang årrække har udvist en faldende tendens med en heraf følgende negativ påvirkning af nettoresultatet. Kortvarige svingninger i nettoresultatet er primært et resultat af høstudbyttet variation fra år til år samt af udsving i sektorens bytteforhold.

Den forudsete fremgang i nettoresultatet fra 2007 til 2008 skyldes især væsentligt højere priser på korn, raps, mælk og slagtekyllinger i 2008 end i 2007, noget højere priser på svin og slagtekvæg. Omvendt har stigninger i priserne på foderstoffer, gødning og energi bidraget til at begrænse væksten i nettoresultatet.

Den imødesete noget større vækst i nettoresultatet fra 2008 til 2009 er positivt påvirket af forventede højere priser på slagtesvin og forventede lavere priser på foderstoffer, gødning og energi samt negativt påvirket af imødesete lavere priser på korn og mælk.

Direkte driftstilskud

De direkte driftstilskud, hvoraf enkeltbetalingen tegner sig for langt størstedelen fra og med 2005, forventes at beløbe sig til godt 7,7 mia. kr. i 2009 mod godt 6,4 mia. kr. i 2003 og knap 6,9 mia. kr. i 2004. Forøgelsen af disse tilskud er et resultat af, at støtten til stivelseskartofler, frø til udsæd, sukkerroer og mælk er omlagt helt eller delvist fra direkte prisstøtte og/eller markedsprisstøtte, som indgår i produktionsværdien af de pågældende produkter, til den nye enkeltbetaling, der anses som et generelt driftstilskud. Som følge af støttens omlægning kan væksten i de direkte driftstilskud ikke tages som udtryk for en forøgelse af den samlede landbrugsstøtte. Tværtimod er land-

---

¹ Jordbrugets nettoresultat er det beløb, der er tilbage af sektorens produktionsværdi – inklusive driftstilskud – til forrentning af jordbrugskapitalen samt til aflønning af brugerfamilierne for arbejdet i bedriften, efter at alle andre omkostninger ved produktionen er afholdt. Ændringen i nettoresultatet skal derfor ses på baggrund af, at brugerfamiliernes samlede arbejdsindsats gennem de senere år er formindsket med 4-5 pct. om året, nogenlunde svarende til nedgangen i det samlede antal jordbrugsbedrifter (se tabel 1.4.).

brugsstøtten, inklusive direkte pristilskud og markedsprisstøtte, faldet især som resultat af en kraftig nedgang i eksportstøtten.

Tabel 1.1. Hovedtal for jordbrugssektorens indkomster, mio. kr.

	2003	2004	2005	2006	2007 ⁵⁾	2008 ⁶⁾	2009 ⁶⁾
Produktionsværdi ¹⁾	52.455	54.163	54.239	55.728	60.224	67.252	64.898
Landbrugsmæssige tjenester mv. ²⁾	1.957	2.187	2.787	2.745	2.845	2.959	3.077
Forbrug i produktionen ^{1, 3)}	37.149	37.805	38.640	40.120	45.858	51.425	46.020
Bruttoværditilvækst i producentpriser³⁾	17.263	18.545	18.368	18.353	17.211	18.786	21.955
Produkttilknyttede driftstilskud	5.367	5.857	272	274	273	273	273
Generelle driftstilskud	1.047	1.012	6.988	7.500	7.434	7.450	7.453
Direkte driftstilskud i alt	6.414	6.869	7.260	7.774	7.707	7.723	7.726
Skatter og afgifter	1.282	1.146	1.020	1.080	1.053	1.099	1.145
Bruttofaktorindkomst³⁾	22.395	24.268	24.626	25.047	23.865	25.410	28.536
Afskrivninger	6.936	7.310	7.302	7.535	7.812	8.124	8.449
Lønnet arbejdskraft	4.776	4.827	4.672	5.047	5.348	5.559	5.779
Nettorestindkomst³⁾	10.683	12.131	12.652	12.465	10.705	11.727	14.308
Forpagtningsafgift	2.365	2.322	2.074	2.553	2.568	2.697	2.427
Renteudgifter netto	8.278	7.907	7.541	7.635	9.441	11.365	11.975
Inflationsbetingede debitorgevinster netto ⁴⁾	1.561	1.510	3.083	3.106	4.200	5.193	3.705
Finansielle omkostninger, netto	9.082	8.719	6.532	7.082	7.809	8.869	10.697
Indkomst efter finansielle poster	1.601	3.412	6.120	5.383	2.896	2.858	3.611

1. Specifikation af produktionsværdien fremgår af tabel 1.2. Se i øvrigt note 2 i denne tabel
2. Omfatter landbrugsmæssige tjenester, der fortrinsvis består af maskinstationsaktiviteter, samt sekundære aktiviteter, der bl.a. omfatter udleje af beboelsesbygninger
3. Før direkte og indirekte bankomkostninger, der i nærværende tabel indgår under renteudgifter, netto
4. Inflationsbetingede debitorgevinster forstås som de reale gevinster, der skyldes inflationens udhuling af gældens realværdi. Udtrykket "netto" refererer til, at de tilsvarende tab på fordringer er modregnet i de pågældende gevinster på gælden. En nærmere begrundelse for inkluderingen af inflationsbetingede debitorgevinster under finansielle poster findes i Hansen (2001)
5. Foreløbige tal
6. Egne fremskrivninger baseret på pris- og mængdeindeksene i henholdsvis tabel 1.2 og 1.3

Kilde: Danmarks Statistik (a og 2008d), Fødevareøkonomisk Institut (a og b) samt egne beregninger baseret på disse kilder

Trods nedgangen i den samlede landbrugsstøtte er denne dog fortsat af stor betydning for jordbrugets indtjening. I alle år siden 2005 har alene de direkte driftstilskud således været noget – eller endog væsentligt – større end jordbrugets indkomst efter finansielle poster.

Boks 1.1. Ændringer i landbrugspolitikken efter 2005

Efter 2003-reformen af EU's landbrugspolitik, der for Danmarks vedkommende trådte i kraft primo 2005, er der kun foretaget mindre omfattende ændringer af markedsordningerne, hvoraf de vigtigste for dansk landbrug er:

Reformen af markedsordningen for sukker, der trådte i kraft med virkning fra 2006/07, og som indføres over fire år fra 2006/07 til 2009/10.

Udvidelse af mælkekvoten med 0,5 pct. point hvert år fra 2006/07 til 2008/09 (svarende til 1,5 pct. i alt) samt med ekstra 2 pct. fra 1. april 2008.

Afskaffelse af kravet om udtagning af landbrugsjord (braklægning og non-food produktion) i høståret 2008.

Det såkaldte Sundhedstjek, der blev vedtaget i november 2008, men som kun får marginal betydning for landbrugets indtjening og produktion i 2009.

Overskud efter renteudgifter og forpagtningsafgifter

Efter mindre fald fra 2001 til 2005 er jordbrugssektorens nettorenteudgifter steget kraftigt. Således anslås nettorenteudgifterne at vokse fra 7,5 mia. kr. i 2005 til 12,0 mia. kr. i 2009, jf. tabel 1.1. Væksten skyldes en forøgelse af sektorens gæld i alle årene samt en stigende rente især på variabelt forrentede lån fra 2005 til 2008. I 2009 forventes derimod et mindre fald i renten på jordbrugets lån.²

Forøgelsen af gælden skyldes især omsætningen af landbrugsejendomme under det høje ejendomsprisniveau.³

Som følge af væksten i nettorenteudgifterne er udviklingen siden 2005 i sektorens overskud efter finansielle poster (dvs. efter fradrag af forpagtningsafgift og nettorenteudgifter samt efter tillæg af inflationsbetingede debitorgevinster) langt mindre positiv end udviklingen i nettoresultatet. Overskuddet efter finansielle poster for-

² Renten på jordbrugets samlede gæld – i pct. p.a. – vurderes her i november 2008 at stige med 0,52 pct. p.a. fra kalenderåret 2007 til kalenderåret 2008 samt at falde med 0,20 pct. p.a. fra 2008 til 2009. Ændringen i renten er behæftet med betydelig usikkerhed navnlig for 2009, hvilket skyldes, at mellem 75 og 80 pct. af jordbrugets gæld er variabelt forrentet, og at renten på langt størstedelen af gælden derfor afhænger af udviklingen i markedsrenten i den resterende del af 2008 og i 2009.

³ Ifølge Danmarks Statistik (2008c) blev der i 2006 omsat 5.498 landbrugsejendomme til en samlet købesum på 23,9 mia. kr. Hvis det løseligt anslås, at der i forbindelse med omsætningen af disse ejendomme er sket en forøgelse af belåningen fra 25 pct. til 75 pct. af købesummen, er jordbrugets gæld som følge heraf forøget med 12,0 mia. kr. Til sammenligning kan nævnes, at jordbrugernes samlede gæld ifølge Fødevareøkonomisk Instituts regnskabsstatistikker (a og b) beløb sig til 216 mia. kr. primo 2006.

ventes således at falde fra 6,1 mia. kr. i 2005 og 5,4 mia. kr. i 2006 til 2,9 mia. kr. i årene 2007 og 2008 for i 2009 at stige til ca. 3,6 mia. kr., jf. tabel 1.1.

Ses der bort fra de allermindste jordbrugsbedrifter (dvs. bedrifter med en produktion, der er mindre end, hvad der svarer til omkring 10 ha korn), anslås antallet af bedrifter at være nede på ca. 35.000 i 2008 og ca. 33.500 i 2009. Dette betyder, at jordbrugssektorens samlede indkomst efter finansielle poster på anslået 2,9 mia. kr. i 2008 og 3,6 mia. kr. i 2009 svarer til henholdsvis 82.000 kr. pr. bedrift og 108.000 kr. pr. bedrift. Disse beløb er, hvad der er tilbage til at forrente jordbrugenes egenkapital samt til at aflønne brugerfamilierne for arbejdet i bedriften.

1.2. Produktionsværdi, priser og produktion

Udviklingen i jordbrugets indtjening er resultatet af større og mindre ændringer i de forskellige produkt- og faktorpriser, i produktionen af de forskellige produkter og i forbruget af de forskellige produktionsfaktorer, jf. tabel 1.2 - 1.4. I det følgende redegøres herfor især med fokus på de tre store produktionsgrene: korn, malkekvæg og svin.⁴

---

⁴ Med en produktionsværdi på 17,9 mia. kr. i 2007 tegner svinehold sig for 28 pct. af jordbrugets samlede produktionsværdi, inkl. værdien af landbrugsmæssige tjenester mv. (se tabel 1.2). Herefter følger kvæghold med en produktionsværdi af mælk og kvæg på henholdsvis 11,1 mia. kr. og 2,3 mia. kr., hvilket tilsammen svarer til 21 pct. af den samlede produktionsværdi, mens kornavlens med en produktionsværdi på 10,2 mia. kr., udgør 16 pct. af produktionsværdien. Tilsammen tegner disse produktionsgrene sig således for omkring to tredjedele af jordbrugssektorens samlede produktionsværdi.

Tabel 1.2. Produktionsværdi og produktionsomkostninger, (mio. kr.)

	2003	2004	2005	2006	2007 ⁴⁾	2008 ⁵⁾	2009 ⁵⁾
Produktionsværdi mv.¹⁾	54.412	56.350	57.026	58.473	63.069	70.211	67.975
Vegetabiliske produkter i alt	19.294	19.044	17.975	18.618	23.200	27.105	22.947
Korn	7.435	7.441	6.940	7.126	10.185	13.233	9.222
Frø til udsæd ²⁾	835	830	619	628	684	705	580
Industrifrø (raps)	606	742	534	799	1.224	1.830	1.571
Sukkerroer	1.025	988	907	639	649	553	644
Kartofler	952	998	884	921	1.120	1.050	998
Grovfoder	3.445	3.345	3.504	3.776	4.550	4.906	5.109
Andre landbrugsafgrøder	664	538	569	509	513	554	549
Potteplanter	2.511	2.390	2.302	2.332	2.376	2.375	2.375
Frugt og grønsager	1.291	1.270	1.248	1.362	1.351	1.368	1.368
Andre gartneriprodukter	530	502	468	526	548	531	531
Animalske produkter i alt	33.161	35.119	36.264	37.110	37.024	40.147	41.951
Mælk	11.279	10.394	10.076	10.196	11.066	13.216	11.647
Kvæg	1.818	1.950	2.143	2.377	2.255	2.505	2.505
Svin	15.187	17.605	17.755	19.443	17.877	18.621	22.029
Æg til konsum	638	613	573	584	653	749	749
Fjerkræ	1.317	1.395	1.383	1.141	1.319	1.728	1.685
Pelsdyr ²⁾	2.719	2.947	4.070	3.064	3.562	3.028	3.028
Andre animalske produkter	203	215	264	305	292	300	308
Landbrugsmæssige tjenester mv.	1.957	2.187	2.787	2.745	2.845	2.959	3.077
Produktionsomkostninger i alt³⁾	58.836	59.607	59.880	62.110	68.071	74.138	69.255
Udsæd mv.	1.549	1.629	1.756	1.757	1.866	1.866	1.598
Foderstoffer	18.305	18.314	17.879	18.840	23.806	27.196	22.885
Energi	2.277	2.367	2.862	2.950	3.004	3.455	2.932
Handelsøgning	1.255	1.465	1.552	1.453	1.540	2.618	1.833
Bekæmpelsesmidler	1.306	1.367	1.323	1.211	1.211	1.371	1.371
Dyrlæge og medicin	1.075	1.120	1.088	1.165	1.200	1.273	1.324
Reparation og vedligeholdelse	3.378	3.402	3.585	3.646	3.722	3.757	3.792
Landbrugsmæssige tjenester	2.834	2.910	3.075	3.153	3.310	3.442	3.580
Tjenesteydelser fra andre erhverv	5.170	5.231	5.520	5.945	6.199	6.447	6.705
Afskrivninger	6.936	7.310	7.302	7.535	7.812	8.124	8.449
Lønnet arbejdskraft	4.776	4.827	4.672	5.047	5.348	5.559	5.779
Arbejdsvederlag til brugerfamilie	9.975	9.665	9.266	9.408	9.053	9.030	9.007

1. Inklusive værdien af mængdemæssige besætnings- og lagerforskydninger samt værdien af landbrugsmæssige tjenester og sekundære aktiviteter (se note 2 i tabel 1.1). Omfatter – i modsætning til Danmarks Statistiks opgørelse – ikke prisbetingede ændringer (konjunkturgevinster) på beholdninger af korn.
2. For frø til udsæd samt pelsdyrskind er produktionsværdien i 2007 ifølge nærværende tabel samt prisindekset i tabel 1.3 ikke fra Danmarks Statistik (a og 2008d), men baseret på mere ajourførte oplysninger om de pågældende priser
3. Inklusive arbejdsvederlag til brugerfamilier
4. Foreløbige tal
5. Egne skøn

Kilde: Samme som tabel 1.1

Korn

Kraftige stigninger i priserne på korn satte ind i sommeren 2006 med det resultat, at priserne af landmand mere end fordobledes fra efteråret 2005 til efteråret 2007. Her i november 2008 er priserne efter store fald i sensommeren 2008 imidlertid næsten tilbage til niveauet før 2006, og priserne forventes kun at stige svagt - i det mindste frem til høsten 2009 og formodentlig også frem til udgangen af 2009.

Til illustration af udviklingen i de indenlandske kornpriser kan nævnes, at købernoteringen for hvede og byg på Københavns Kornbørs i oktober 2006 lå henholdsvis 34 pct. og 22 pct. over noteringen i samme måned 2005. I oktober 2007 var noteringen steget til henholdsvis 124 pct. og 141 pct. over niveauet i oktober 2005, mens den i oktober 2008 var faldet til henholdsvis 30 pct. og 20 pct. over oktober 2005 niveauet.

På grundlag af fakturerede priser ved landmænds salg af korn, jf. Danmarks Statistik (b) samt ovennævnte noteringer skønnes priserne af landmand at stige med 15 pct. fra kalenderåret 2007 til kalenderåret 2008. Som resultat heraf samt en forventet vækst i kornproduktionen på godt 14 pct., anslås produktionsværdien at vokse fra 10,2 mia. kr. til 13,2 mia. kr., jf. tabel 1.2.

Den kraftige vækst i kornproduktionen fra 2007 til 2008 skyldes især en vækst i høst-udbyttet pr. ha fra 56,8 hkg i 2007 til forventet 60,4 hkg i 2008, jf. Danmarks Statistik (2008b), men også en forøgelse af kornarealet fra 1.445.000 ha til 1.500.000 ha, jf. Danmarks Statistik (2008a).

Væksten i kornarealet hænger sammen med en nedgang i det braklagte landbrugsareal fra 154.000 ha i 2007 til 71.000 ha i 2008 – en nedgang, der kan forklares ved de kraftige stigninger i priserne på korn og visse andre planteprodukter i 2006 og 2007 samt ved udtagningskravets afskaffelse i høståret 2008.

På baggrund af udviklingen i prisen på korn siden begyndelsen af 2008 samt forventede/forudsatte lave priser på korn frem til udgangen af 2009 er det på indeværende tidspunkt (november 2008) vurderingen, at de fakturerede priser ved landmændenes salg af korn i kalenderåret 2009 vil falde med 30 pct. i forhold til kalenderåret 2008.

Under forudsætning af et "normalt" høstudbytte anslås produktionen af korn at forblive på samme niveau i 2009 som i 2008, hvilket sammen med det forventede fald i de

fakturerede priser vil resultere i en nedgang i produktionsværdien med 4,0 mia. kr. til 9,2 mia. kr. i 2009.

Tabel 1.3. Prisindeks for jordbrugets produktion og faktorforbrug, 2005 = 100

	2005	2006	2007 ³⁾	2008 ⁴⁾	2009 ⁴⁾
Produkter mv. i alt	100,0	101,4	110,3	120,9	116,8
Vegetabiliske produkter i alt	100,0	104,2	134,8	145,4	121,2
Korn	100,0	110,3	171,0	196,3	137,1
Frø til udsæd ¹⁾	100,0	103,9	155,9	155,9	132,5
Industrifrø (raps)	100,0	117,8	133,5	184,1	156,1
Sukkerroer	100,0	75,2	78,8	73,5	81,7
Kartofler	100,0	112,3	125,8	110,7	110,7
Grovfoder	100,0	100,0	116,6	116,6	116,6
Andre landbrugsafgrøder	100,0	101,0	104,5	115,7	111,7
Potteplanter	100,0	101,1	103,0	100,9	100,9
Frugt og grønsager	100,0	100,3	106,7	108,5	108,5
Andre gartneriprodukter	100,0	100,9	104,1	105,9	105,9
Animalske produkter i alt	100,0	99,7	98,1	109,3	114,4
Mælk	100,0	99,9	109,0	127,7	111,9
Kvæg	100,0	107,8	98,5	108,4	108,4
Svin	100,0	105,8	95,8	107,3	126,9
Æg til konsum	100,0	104,9	118,1	131,6	131,6
Fjerkræ	100,0	87,7	99,2	122,6	119,5
Pelsdyr ¹⁾	100,0	71,7	77,1	65,5	65,5
Andre animalske produkter	100,0	102,8	104,1	106,8	109,6
Landbrugsmæssige tjenester mv.	100,0	104,4	110,2	114,6	119,2
Faktorforbrug i alt²	100,0	103,0	113,3	126,0	119,6
Udsæd mv.	100,0	99,8	107,0	107,0	91,7
Foderstoffer	100,0	100,9	124,3	147,9	125,7
Energi	100,0	108,9	109,7	128,3	111,5
Handelsgødning	100,0	98,6	103,3	175,6	122,9
Bekæmpelsesmidler	100,0	95,1	91,9	102,0	102,0
Reparation og vedligeholdelse	100,0	99,3	102,4	106,5	110,8
Dyrlæge og medicin	100,0	102,2	105,2	108,4	111,6
Landbrugsmæssige tjenester	100,0	105,5	113,0	117,5	122,2
Tjenesteydelser fra andre erhverv	100,0	104,2	110,9	115,3	119,9
Afskrivninger	100,0	102,7	106,8	111,0	115,5
Lønnet arbejdskraft	100,0	105,3	112,6	118,2	124,1
Arbejdsvederlag til brugerfamilie	100,0	106,0	110,4	115,9	121,7
Bytteforhold	100,0	98,4	97,3	96,0	97,6

1. Se note 2 i tabel 1.2
2. Inklusive brugerfamiliernes arbejde i bedriften
3. Foreløbige tal
4. Egne skøn

Kilde: Samme som tabel 1.1

Tabel 1.4. Mængdeindeks for jordbrugets produktion og faktorforbrug, 2005 = 100

	2005	2006	2007 ³⁾	2008 ⁴⁾	2009 ⁴⁾
Produkter mv. i alt¹⁾	100,0	100,9	101,2	101,6	101,9
Vegetabiliske produkter i alt	100,0	99,2	97,3	104,1	104,7
Korn	100,0	93,0	85,9	97,7	97,1
Frø til udsæd	100,0	94,6	67,9	70,0	67,8
Industrifrø (raps)	100,0	127,0	171,9	186,4	188,7
Sukkerroer	100,0	87,8	85,2	77,8	81,6
Kartofler	100,0	94,8	102,2	108,9	103,5
Grovfoder	100,0	107,8	111,4	120,1	125,1
Andre planteprodukter	100,0	88,9	88,4	87,2	87,3
Potteplanter	100,0	100,2	100,2	102,2	102,2
Frugt og grønsager	100,0	108,9	102,0	101,6	101,6
Andre gartneriprodukter	100,0	112,0	113,2	107,5	107,5
Animalske produkter i alt	100,0	102,2	103,8	101,0	101,2
Mælk	100,0	101,0	101,5	103,4	104,0
Kvæg	100,0	103,2	101,1	102,1	102,1
Svin	100,0	103,5	104,7	97,4	97,4
Æg til konsum	100,0	97,2	96,6	99,5	99,5
Fjerkræ	100,0	89,1	91,8	97,3	97,3
Pelsdyr	100,0	104,5	112,1	112,1	112,1
Andre animalske produkter	100,0	100,3	100,9	100,9	100,9
Landbrugsmæssige tjenester mv.	100,0	94,2	92,5	92,5	92,5
Faktorforbrug i alt²⁾	100,0	100,4	99,7	97,5	96,3
Udsæd mv.	100,0	100,1	101,3	101,3	101,3
Foderstoffer	100,0	103,2	105,5	101,3	100,3
Energi	100,0	94,8	95,8	93,8	92,0
Handelsgødning	100,0	94,9	95,9	95,9	95,9
Bekæmpelsesmidler	100,0	96,2	99,6	101,6	101,6
Reparation og vedligeholdelse	100,0	107,8	107,7	109,9	109,9
Dyrlæge og medicin	100,0	99,9	99,0	97,0	95,1
Landbrugsmæssige tjenester	100,0	97,2	95,3	95,3	95,3
Tjenesteydelser fra andre erhverv	100,0	103,4	101,3	101,3	101,3
Afskrivninger	100,0	100,4	100,1	100,1	100,1
Lønnet arbejdskraft	100,0	102,6	101,7	100,7	99,7
Arbejdsvederlag til brugerfamilie	100,0	95,8	88,5	84,1	79,9
Total-produktivitet	100,0	100,5	101,5	104,1	105,8

1. Inklusive besætnings- og lagerforskydninger

2. Inklusive arbejdsvederlag til brugerfamilierne

3. Foreløbige tal

4. Egne skøn

Kilde: Samme som tabel 1.1

Stigningen i de danske kornpriser i årene 2006 og 2007 var et resultat af kraftige stigninger i verdensmarkedspriserne. De væsentlige årsager hertil var mindre fald – eller

svagere vækst – i den globale kornproduktion i disse år som følge af ugunstige vejrforhold i en række lande – herunder tørke i Australien – samt en betydelig vækst i efterspørgslen efter korn og andre planteprodukter til brug i husdyrproduktionen og til fremstilling af biobrændsel. Den voksende efterspørgsel efter fodermidler skyldtes stigende efterspørgsel efter animalske fødevarer primært forårsaget af store indkomststigninger i en række mellemindkomstlande – herunder Kina og Indien. Se i øvrigt kapitel 3.

Faldet i de danske kornpriser i sensommeren 2008 skyldes nogenlunde tilsvarende fald i verdensmarkedspriserne – et fald der formodentlig først og fremmest skyldes en stor global kornproduktion i 2008.

Boks 1.2. Kornprisens betydning for landbrugets indtjening

I dansk landbrug er produktionen af korn af omtrent samme størrelse som forbruget af korn og kornlignende fodermidler. For dansk landbrug under ét opvejes prisbetingede ændringer i værdien af kornproduktionen derfor stort set af lige så store ændringer i erhvervets omkostninger til såsæd, foderkorn og kornlignende fodermidler. På kort sigt er kornprisen derfor kun af mindre betydning for landbrugets samlede indtjening.

Som følge af konkurrence produktionsgrenene imellem fører lave kornpriser imidlertid til lave priser såvel på andre planteprodukter som på husdyrprodukter med større eller mindre forsinkelse, mens høje kornpriser trækker priserne for andre landbrugsprodukter med op. På længere sigt er prisen på korn derfor af stor betydning for landbrugets samlede indtjening.

Med et høstudbytte på 60 hkg korn pr. ha, omtrent svarende til de sidste fem års gennemsnit, vil en ændring i kornprisen på fx. 50 kr. pr. hkg – alt andet lige – resultere i en ændring i arealafkastet fra korn med 3.000 kr. pr. ha. Og da arealafkastet af andre afgrøder kan forventes at stige eller falde med nogenlunde samme beløb, kan forøgelsen af nettoresultatet som resultat af den nævnte ændring i kornprisen derfor opgøres til knap 7,2 mia. kr. Der er i denne forbindelse set bort fra arealet med brak samt arealet med vedvarende græs.

Frø til udsæd

Produktionsværdien af frø varierer ofte betydeligt fra år til år som følge af svingninger i prisen på frø, i høstudbyttet pr. ha og i arealet med frø. I 2007 vurderes produktionsværdien at stige med 56 mio. kr. til 684 mio. kr., hvilket dækker over en anslået prisstigning på 50 pct. samt et fald i produktionen på 28 pct. Nedgangen i produktionen skyldes både en reduktion i arealet med frø og en nedgang i høstudbyttet pr. ha.

I 2008 forudses produktionsværdien at stige med 21 mio. kr. til 705 mio. kr. som resultat af en tilsvarende forventet vækst i produktionen samt et forudsat uændret prisniveau. Væksten i produktionen dækker over en anslået vækst i høstudbyttet pr. ha på 13-14 pct. og en nedgang i arealet på ca. 8.000 ha til 79.000 ha.

Som følge af faldet i priserne for korn samt de forventede lave kornpriser frem til udgangen af 2009 vurderes priserne for frø at falde med omkring 15 pct. med virkning for høsten 2009. Derimod forventes arealet med frø at forblive på samme niveau i 2009 som i 2008, hvilket sammen med prisfaldet samt et forudsat "normalt" og hermed lidt mindre høstudbytte pr. ha end i 2008 vil føre til en nedgang i produktionsværdien med 125 mio. kr. til 580 mio. kr.⁵

Raps

Såvel rapsarealet som rapsproduktionen har været præget af en stigende tendens siden 2001, men med udsving fra år til år bl.a. afhængig af prisen på raps i forhold til prisen på korn. Produktionen – hvoraf langt størstedelen er vinterraps – afhænger herudover af muligheden for rettidig såning af afgrøden og hermed af tidspunktet for foregående års kornhøst samt af vejrforholdene umiddelbart efter høsten. Det optimale tidspunkt for såning af vinterraps er omkring midten af august.

De seneste års vækst i rapsproduktionen er primært et resultat af voksende efterspørgsel efter raps til biobrændstof. Herudover har produktionen over en længere årrække været begunstiget af, at høstudbyttet pr. ha er steget mere end høstudbyttet af korn pr. ha.

Efter en stigning i rapsarealet fra 124.000 ha i 2006 til 180.000 ha i 2007 efterfulgt af en nedgang til 173.000 ha i 2008 vurderes arealet at forblive på samme niveau i 2009 som i 2008.

Prisen for raps anslås at stige med 38 pct. fra kalenderåret 2007 til kalenderåret 2008, mens produktionen i 2008 forventes at vokse med godt 8 pct., hvilket i givet fald vil resultere i en stigning i produktionsværdien med 606 mio. kr. til 1.830 mio. kr. i 2008.

I sensommeren 2008 faldt prisen på raps – omend relativt mindre end prisen på korn. På indeværende tidspunkt (november 2008) forventes prisen at forblive på det for tiden lavere niveau frem til udgangen af 2009 – en forventning, der understøttes af, at prisen for raps ligger på nogenlunde samme niveau for levering efter høsten 2009 som for leveringer før da. På denne baggrund anslås de fakturerede priser for raps at falde med 15 pct. i kalenderåret 2009 i forhold til 2008.

---

⁵ Selv om frø til udsæd med en produktionsværdi på 684 mio. kr. i 2007 kun udgjorde ca. 1,1 pct. af jordbrugets samlede produktionsværdi, er det i et internationalt perspektiv en stor produktion. Af det samlede areal med græs- og kløverfrø i EU-27 i 2007 tegnede Danmark sig således for 30 pct.

Hvis ovennævnte forudsætning om et uændret rapsareal i 2009 i forhold til 2008 indfries, samtidig med at høstudbyttet pr. ha kommer til at ligge på et "normalt" niveau, fås en vækst i produktionen på ca. 1 pct. i 2009. Og dette vil sammen med det forventede prisfald på 15 pct. resultere i en nedgang i produktionsværdien med 259 mio. kr. til 1.571 mio. kr.

Boks 1.3. Ny markedsordning for sukker

En ny markedsordning for sukker trådte i kraft med virkning fra 2006/2007. I ordningen, der indføres over 4 år fra 2006/2007 til 2009/2010, gøres der fortsat brug af kvoter. Dog er de to kvoter A og B under den tidligere ordning slået sammen til én kvote.

Den nye ordning omfatter en ophørs- eller omstruktureringsordning, ifølge hvilken det enkelte sukkerselskab kan sælge dets kvoter til EU til nærmere fastsatte priser. Ordningen giver endvidere selskaberne mulighed for at købe kvoter af EU afhængig af størrelsen af landets over-kvote produktion før reformen. Den danske kvote, der udgjorde 420.700 tons hvidt sukker før reformen, blev efter køb af kvoter forøget til 452.700 tons i 2007, hvorefter den efter salg er formindsket til 372.700 tons fra og med 2008.

Den nye ordning sætter snævrere grænser end den gamle ordning for produktion ud over kvoten. I tilfælde af, at en landbrugsbedrift overskrider dens kvote, modregnes det pågældende års over-kvote produktion i bedriftens kvote det efterfølgende år. Herudover er der dog visse muligheder for at afsætte overskydende produktion som industriroer, dvs. til produktion af non-food sukker fx. til fremstilling af enzymer og medicinal-produkter.

Under den nye ordning er muligheden for midlertidige kvotereduktioner opretholdt. I 2006 blev den danske kvote reduceret med 16,05 pct. og i 2007 med 13,5 pct., mens kvoten ikke blev formindsket i 2008.

Ifølge reformen nedsættes mindsteprisen for roer inden for kvoten med 39 pct. over fire år fra 2006/2007 til 2009/2010. Som kompensation for prisnedsættelsen får de pågældende landmænd et tilskud, der indgår som basisstøtte og sukkertillæg i bedriftens enkeltbetaling.

Sukkerroer

Selv om mindsteprisen for sukker og sukkerroer allerede er nedsat væsentligt, ligger prisen på sukker af fabrik i EU efter fradrag af omstrukturingsafgift fortsat betydeligt over den for tiden gældende verdensmarkedspris. Både prisen på sukkerroer og omfanget af sukkerroeproduktionen er derfor fortsat meget afhængig af markedsordningen for sukker.

Prisen på sukkerroer forventes – efter en stigning på knap 5 pct. fra 2006 til 2007 – at falde med 6,5 pct. i 2008, svarende til nedsættelsen af mindsteprisen fra 2007 til 2008. I 2009 forventes prisen at stige med 11 pct., hvilket dækker over en nedsættelse af mindsteprisen med 5,5 pct. fra 2008 til 2009 samt et tillæg på 17,3 pct. udover mindsteprisen, som dyrkerne opnår i 2009 og 2010 ifølge en ny brancheaftale mellem Danske Sukkerroedyrkere og Danisco.

Produktionen af sukkerroer afhænger – udover kvoten – af variationen i høstudbyttet pr. ha fra år til år. I 2007 lå høstudbyttet på et højt niveau, hvilket også forventes at blive tilfældet i 2008. Efter et fald i produktionen på 3 pct. i 2007 og et anslået yderligere fald på knap 9 pct. i 2008, forudsættes produktionen at vokse med 5 pct. fra 2008 til 2009.

Hvis ovennævnte forventninger om priser og produktionsomfang indfries, vil produktionsværdien falde fra 649 mio. kr. i 2007 til 553 mio. kr. i 2008 for herefter at stige til 644 mio. kr. i 2009.

Kartofler

Værdien af produktionen i form af spise-, stivelses- og læggekartofler forudses at falde fra 1.120 kr. i 2007 til 1.050 mio. kr. i 2008 – et fald, der dækker over et forventet prisfald på ca. 12 pct. samt en forventet vækst i produktionen på knap 7 pct., der kan henføres til et anslået højere høstudbytte pr. ha i 2008 end i 2007.

I 2009 forudsættes produktionen at falde som følge af et forudsat “normalt” og hermed lidt mindre høstudbytte pr. ha, hvilket sammen med en forventet/forudsat uændret pris vil resultere i en yderligere nedgang i produktionsværdien til knap 1.000 mio. kr.

Grovfoder

Produktionen af grovfoder – opgjort i foderenheder – har udvist en stigende tendens gennem de senere år – dog med variation fra år til år afhængig af høstudbyttet pr. ha.

Høstudbyttet pr. ha, der lå på højt niveau i 2007, forventes at stige lidt i 2008, hvilket sammen med en forøgelse af grovfoderarealet vil resultere i en betydelig vækst i den samlede grovfoderproduktion. I 2008 dyrkes der således grovfoder på 744.000 ha ifølge foreløbige tal fra Danmarks Statistik (2008a) mod 672.000 ha i 2007 – en vækst, der hænger sammen med afskaffelsen af udtagningskravet. Væksten i grovfoderarealet dækker især over stigninger i arealet både med sædskiftegræs og med vedvarende græs.⁶

---

⁶ Ved opgørelsen af jordbrugets bruttofaktorindkomst indgår værdien af grovfoder både i produktionsværdien og i produktionsomkostningerne (værdi af forbrug i produktionen). Som grundlag for opgørelsen anvendes et gennemsnit af det foregående og det pågældende års høstudbytte – udtrykt i foderenheder – samt en nærmere fastsat pris, der til og med 2006 lå på 0,90 kr. pr. foderenhed og i 2007 på 1,05 kr. pr. foderenhed. I fremskrivningen til 2008 og 2009 er der ligeledes anvendt en pris på 1,05 kr. pr. foderenhed.

Gartneriprodukter

Med en produktionsværdi på knap 4,3 mia. kr. i 2007 tegner gartneriprodukter sig for 18 pct. af planteproduktionens samlede værdi. Heraf udgør potteplanter over halvdel. I 2008 forventes produktionsværdien at forblive på samme niveau som i 2007 som følge af næsten uændrede priser for alle gartneriprodukter under ét samt en næsten uændret samlet produktion. Økonomien i gartnerisektoren er omtalt mere indgående i afsnit 1.7.

Mælk

Efter mindre fald i prisen på mælk af landmand i årene 2003-2005 – primært som følge af omlægninger af landbrugsstøtten – samt en omtrent uændret pris i 2006 og 1. halvår 2007, steg prisen kraftigt i sensommeren 2007. Imidlertid er prisen faldet betydeligt i sommeren 2008, og yderligere – om end kun mindre – prisfald forventes.

For kalenderåret 2008 anslås prisen på konventionel og økologisk mælk at stige med henholdsvis 16,9 pct. og 19,5 pct. i forhold til 2007, og for 2009 at falde med henholdsvis 12,7 pct. og 9,3 pct.

Indfries disse forventninger, kommer prisen på konventionel og økologisk mælk under ét i 2009 til at ligge ca. 12 pct. over niveauet i 2005 og 2006, jf. tabel 1.3.

Årsagen til de kraftige stigninger i de danske mælkepriser af landmand i sommeren 2007 var endnu større stigninger i verdensmarkedspriserne for mejeriprodukter – herunder især for skummetmælkspulver, mens prisfaldet i sommeren 2008 tilsvarende skyldes nedgang i verdensmarkedspriserne.

Den danske mælkeproduktion er forblevet på et næsten uændret niveau siden midten af 1990'erne, hvilket beror på, at den danske mælkekvote har været fuldt udnyttet alle år siden kvoteordningens indførelse i 1984, samtidig med at kvoten forblev uændret fra 1993/1994 til 2005/2006.

Ifølge 2003-reformen forøges kvoten med 0,5 pct. point hvert år fra 2006/2007 til 2008/2009, svarende til 1,5 pct. i alt. Herudover udvides kvoten med yderligere 2 pct. fra 1. april 2008. Som konsekvens af disse kvoteudvidelser er det forudsat, at produktionen af mælk vokser med 2,00 pct. fra 2007 til 2008 ($0,5 + 2,0 \cdot 9/12 = 2,00$) og med 0,63 pct. fra 2008 til 2009 ($((0,5 + 2,0) \cdot 3/12 = 0,63$ pct.).

Såfremt ovennævnte forudsætninger om udviklingen i priser og produktion indfries, fås en vækst i produktionsværdien fra knap 11,1 mia. kr. i 2007 til godt 13,2 mia. kr. i 2008 efterfulgt af et fald til 11,6 mia. kr. i 2009.

Kvæg

Produktionen af kvæg⁷ har udvist en svagt faldende tendens gennem en lang årrække – dog afbrudt af enkelte år med mindre stigninger.

Den vigende tendens skyldes primært, at der fødes stadig færre kalve inden for malkekvægsektoren som følge af en nedgang i bestanden af malkekøer – en nedgang, der kan henføres til en fortsat fremgang i mælkeydelsen pr. ko på 1,5-2,0 pct. om året samt den næsten uændrede mælkeproduktion.

Bestanden af ammekøer har efter en mindre nedgang fra 2001 til 2005 stabiliseret sig omkring 105.000-110.000 stk.

I 2008 anslås produktionen af kvæg – inklusive besætningsforskydninger – at vokse med ca. 1 pct. i forhold til 2007 og i 2009 at forblive uændret i forhold til 2008, bl.a. som følge af den imødesete begrænsede vækst i mælkeproduktionen og en på denne baggrund forventet uændret malkekobestand.

På baggrund af disse ændringer i produktionen samt en forventet stigning i prisen på slagtekvæg på 10 pct. fra 2007 til 2008 skønnes værdien af kvægproduktionen – inklusive besætningsforskydninger – at vokse fra knap 2,3 mia. kr. i 2007 til ca. 2,5 mia. kr. i 2008. I 2009 forventes prisen at forblive på samme niveau som i 2008, og da det samme gælder produktionen, forudses produktionsværdien også at forblive uændret.

---

⁷ Produktionen af kvæg (okse- og kalvekød) består fortrinsvis af følgende kategorier: 1) Hundyr (udsætterkøer og udsætterkvier) fra malkekvægsektoren, 2) handyr (fortrinsvis tyre og ungtire, men også stude og kalve) ligeledes fra malkekvægsektoren samt 3) handyr, kvier og udsætterkøer fra kødkvægsektoren.

*Svin*⁸

Prisen på slagtesvin og smågrise er generelt udsat for store svingninger, hvilket også har været tilfældet i de seneste år. Produktionen har derimod udvist en stigende tendens gennem en lang årrække – dog afbrudt af enkelte perioder med større eller mindre fald (se tabel 1.2-1.4).

Økonomien i svineproduktionen var i 2007 og 1. halvår 2008 stærkt negativt påvirket af en kombination af lave priser på svin og smågrise samt meget høje priser på foderstoffer. Imidlertid er prisen på svin og smågrise steget betydeligt gennem sommeren 2008, og yderligere stigninger forventes inden udgangen af 2009, samtidig med at prisen på foderkorn er faldet kraftigt.

For kalenderåret 2008 forventes en stigning i prisen på slagtesvin og smågrise under ét på 12 pct. i forhold til 2007, hvilket sammen med en anslået nedgang i produktionen – inklusive besætningsforskydninger – på ca. 7 pct. vil føre til en vækst i produktionsværdien med 0,7 mia. til 18,6 mia. kr. i 2008.

Ovenstående forventning om det ganske kraftige fald i svineproduktionen er primært baseret på Danmarks Statistiks svinetællinger, ifølge hvilke den samlede svinebestand ved de tre seneste tællinger (1. april, 1. juli og 1. oktober 2008) har ligget 8-10 pct. under bestanden samme dato i 2007.

Den væsentligste årsag til nedgangen i svinebestanden er uden tvivl den særdeles dårlige økonomi i svineholdet frem til midten af 2008, hvortil kommer, at der i de seneste år har været lang ventetid på miljøgodkendelser af nye staldanlæg.

For 2009 forudses en stigning i prisen på slagtesvin og smågrise under ét på godt 18 pct. i forhold til 2008 samt en uændret produktion – inklusive besætningsforskydninger – hvilket i givet fald vil resultere i en vækst i produktionsværdien på 3,4 mia. kr. til 22,0 mia. kr.

---

⁸ Indtil midten af 1990'erne blev næsten alle svin produceret i Danmark også slagtet her i landet, men siden da er eksporten af levende svin vokset betydeligt. Af den samlede produktion på 26,3 mio. svin i 2007 blev godt 4,9 mio. eksporteret som levende, hvilket svarer til ca. 19 pct. Eksporten af levende svin består fortrinsvis af smågrise.

Nedgangen i den danske svinebestand svarer nogenlunde til nedgangen i EU som helhed, hvorfor faldet her i landet ikke kan tages som udtryk for tab af konkurrenceevne over for de øvrige EU-lande.

Slagtekyllinger

Mens prisen på slagtekyllinger lå på et lavt niveau i 2006 og 1. halvår 2007 som følge af fugleinfluenza og Muhammed-krise, steg prisen markant i de følgende måneder for siden da at stabilisere sig på et forholdsvis højt niveau.

For hele 2008 forventes en prisstigning på knap 24 pct. i forhold til 2007, hvilket sammen med en anslået vækst i produktionen på 6 pct., vil resultere i en fremgang i produktionsværdien på 409 mio. kr. til 1.728 mio. kr.

I 2009 forventes et prisfald på 2-3 pct. i forhold til 2008, mens produktionen anslås at forblive på et uændret niveau, hvilket i givet fald vil resultere i en nedgang i produktionsværdien på 2-3 pct.

Selv om prisen på slagtekyllinger er steget kraftigt, efter at den nåede bunden i 2006, er den positive effekt heraf på økonomien i slagtekyllingeproduktionen i betydelig grad udlignet af stigende priser på foderstoffer.

Æg

Mens prisen på æg til konsum faldt i årene 2004-2005, er den siden da steget betydeligt. I 2007 steg prisen med knap 13 pct. i forhold til 2006, mens der i 2008 forventes en stigning på godt 11 pct., hvorefter prisen i 2009 skønnes at forblive på samme niveau som i 2008.

Produktionen af konsumæg, der har udvist en svagt vigende tendens over en årrække, forventes at vokse med 3 pct. fra 2007 til 2008 for i 2009 at forblive på samme niveau som i 2008, hvilket sammen med ovennævnte ændringer i prisen vil resultere i en vækst i produktionsværdien på 96 mio. kr. til 749 mio. kr. i 2008 og 2009.

Pelsdyr

Produktionen består næsten udelukkende af mink. Prisen på minkskind er præget af store udsving fra år til år. I sæsonen 2006/2007 befandt priserne sig på et lavt niveau, men steg herefter i 2007/2008-sæsonen med ca. 7,5 pct. I 2008/2009 anslås – eller ret-

tere forudsættes – prisen at falde med 15 pct. i forhold til 2007/2008, mens prisen i 2009/2010 forventes at forblive uændret i forhold til 2008/2009.⁹

Produktionen af minkskind har udvist en stigende tendens over en længere årrække – dog afbrudt af år med stagnation. I 2007 steg produktionen med godt 7 pct., hvilket sammen med ovennævnte stigning i prisen i 2007/2008-sæsonen har resulteret i en vækst i produktionsværdien med 498 mio. kr. til 3.562 mio. kr.

I 2008 og 2009 anslås produktionen at forblive på samme niveau som i 2007, hvilket sammen med ovennævnte anslåede prisændringer vil resultere i en nedgang i produktionsværdien fra 3.562 i 2007 til 3.028 mio. kr. i 2008 og 2009.

Det skal bemærkes at ovennævnte forventninger/forudsætninger om udviklingen i prisen på minkskind er behæftet med stor usikkerhed både som følge af den globale finansielle og økonomiske krise og som følge af afsætningsafhængighed af, hvor kolde vintrene bliver.

1.3. Produktionsomkostninger, faktorpriser og faktorforbrug

De samlede omkostninger ved jordbrugsproduktionen – inklusive arbejdsvederlag til brugerfamilierne – forblev på et omtrent uændret niveau – lidt under 60 mia. kr – i årene 2000-2005, idet moderate stigninger i alle faktorpriser under ét omtrent opvejedes af en nedgang i det samlede faktorforbrug.

Siden 2005 er de samlede omkostninger steget betydeligt og anslås at komme op på knap 74 mia. kr. i 2008 – en stigning på 23 pct. i forhold til 2005. Væksten dækker over kraftige stigninger i priserne på foderstoffer, gødning og energi, mere moderate stigninger i priserne på andre produktionsfaktorer samt fortsat nedgang i det samlede faktorforbrug (se tabel 1.3 og 1.4).

De samlede omkostninger til foderstoffer, der bl.a. omfatter bedriftenes forbrug af korn og grovfoder af egen produktion, tegnede sig i 2007 for 35 pct. af jordbrugssektorens

---

⁹ Værdien af pelsdyrproduktionen for et givet kalenderår opgøres af Danmarks Statistik på grundlag af årets produktion samt de priser, hvortil den pågældende produktion afsættes, hvilket sædvanligvis sker på en auktion, der afholdes i december det pågældende år samt på et antal auktioner i det efterfølgende år. Tilsvarende beregnes prisen for et kalenderår på grundlag af priserne på de nævnte auktioner – altså decembrauktionen det pågældende år og et antal auktioner det efterfølgende år.

samlede produktionsomkostninger. Ændringer i priserne på foderstoffer vægter derfor tungt.

I 2009 forventes de samlede omkostninger at falde, primært som resultat af forventede prisfald på foderstoffer, gødning og energi.

1.4. Landbrug opdelt efter driftsform

Den uensartede udvikling i de forskellige produkt- og faktorpriser, der har fundet sted de senere år, og som forudses også at gøre sig gældende i 2009, påvirker indtjeningen i de forskellige former for landbrug meget forskelligt. På den baggrund redegøres i dette afsnit for indtjeningen i plante-, kvæg- og svinebrug. Redegørelsen er primært baseret på de regnskaber, der danner grundlag for Fødevareøkonomisk Instituts "Landbrugsregnskabsstatistik" i årene 2003-2007, samt egne fremskrivninger til 2008 og 2009.

Om de anvendte regnskabsoplysninger skal bemærkes, at alle produkttilknyttede driftstilskud, der fortrinsvis består af hektar- og husdyrpræmier, indgår i resultatet før finansielle poster. Generelle driftstilskud, der fra og med 2005 hovedsagelig består af enkeltbetalingen, anses derimod for finansielle indtægter, hvorfor de indgår i resultatet **efter** finansielle poster, men ikke i resultatet **før** finansielle poster. Som følge af landbrugsstøttens omlægning fra produkttilknyttede driftstilskud til generelle driftstilskud er resultatet **før** finansielle poster fra og med 2005 derfor ikke umiddelbart sammenligneligt med resultatet til og med 2004.

De finansielle poster omfatter – udover generelle driftstilskud – renteindtægter og renteudgifter, forpagtningsafgifter samt inflationsbetingede debitorgevinster.

Når det gælder landbrugsbedriftens indtjening – i modsætning til brugerfamiliens økonomiske forhold – er det især interessant at se på større landbrug, da dansk landbrugs fremtid især afhænger af økonomien i disse. Antallet af mellemstore landbrug falder kraftigt fra år til år, da de ikke er tilstrækkelig store til at udnytte de størrelsesøkonomiske fordele, der er skabt af den teknologiske og økonomiske udvikling. Antallet af deltidslandbrug er – i modsætning til antallet af mellemstore – forblevet nogenlunde uændret gennem en årrække. Deltidsbrugene, der således ser ud til at kunne overleve bl.a. som fritidslandbrug, tegner sig imidlertid kun for en meget lille del af landbrugsproduktionen.¹⁰

---

¹⁰ Til belysning af de store landbrugs betydning for landbrugsproduktionen kan nævnes, at landbrug med 2 helårsarbejdere og derover tegnede sig for 56 pct. af det samlede landbrugsareal ultimo 2007, 89 pct. af malkekobestanden og 87 pct. af svinebestanden.

På denne baggrund er der i det følgende valgt at fokusere på plante-, kvæg- og svinebrug med 2 helårsarbejdere og derover.¹¹

Plantebrug

Plantebrugen resultat **før** finansielle poster anslås – efter en stigning fra 305.000 kr. pr. bedrift i 2005 til 609.000 kr. i 2007 – at vokse til 910.000 kr. i 2008, jf. tabel 1.5. Stigningen fra 2005 til 2007 skyldes primært stigninger i prisen på korn og raps, mens den forudsete yderligere stigning fra 2007 til 2008 er positivt påvirket af endnu højere priser på korn og raps samt et større høstudbytte pr. ha af vinterhvede, vinterbyg og vinterraps, der tilsammen tegner sig for en stor del af plantebrugen produktion. Omvendt bidrager højere priser på gødning, plantebeskyttelsesmidler og energi til at begrænse stigningen i resultatet før finansielle poster.

Tabel 1.5. Hovedtal for plantebrug med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ⁴⁾	2009 ⁴⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	3.012	3.068	3.115	3.584	3.855	4.774	4.386
Produkttilknyttede direkte tilskud ³⁾	737	671	31	32	45	48	51
Driftsomkostninger ²⁾	2.597	2.701	2.841	3.099	3.291	3.912	3.852
Resultat før finansielle poster	1.152	1.038	305	517	609	910	585
Generelle driftstilskud	21	36	627	757	728	782	833
Forpagtningsafgift	392	392	377	606	662	742	712
Nettorenteudgifter	519	498	531	564	653	801	842
Inflationsbetingede debitorgevinster netto	106	107	256	262	323	406	296
Finansielle omkostninger netto	784	747	25	151	264	355	425
Resultat efter finansielle poster	368	291	280	366	345	555	160
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha.	2.881	2.421	-111	375	632	1614	575
Forrentning af landbrugskapital i selveje, pct.	2,0	1,4	0,7	0,9	0,6	1,1	0,5
Antal bedrifter	970	1.016	1.109	912	993	-	-
Landbrugsareal, ultimo, ha	292	289	289	325	324	342	362
Heraf i selveje, ha	171	167	174	180	169	178	187
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	3,20	3,21	3,26	3,48	3,51	3,59	3,67

1. Bruttoudbyttet er her defineret som værdien af produktionen og omfatter derfor i modsætning til FOI's regnskabsstatistikker for landbrug og gartneri ikke nominelle kapitalgevinster (konjunkturgevinster) på lagerbeholdninger og besætninger
2. Både bruttoudbyttet og driftsomkostningerne er inklusive bedriftens forbrug af korn og grovfoder af egen produktion
3. Omfatter hektar- og husdyrpræmier samt mælkepræmie og andre direkte pristilskud. Disse produkttilknyttede tilskud indgår således ikke i ovenstående bruttoudbytte
4. Egne fremskrivninger

Kilde: Egne beregninger baseret på Fødevareøkonomisk Institut (a)

¹¹ Definitionen af plante-, kvæg- og svinebedrifter anvendt i nærværende afsnit er forskellig fra definitionen i FOI's "Landbrugsregnskabsstatistik". Eksempelvis er en del bedrifter, der indgår som plantebrug i regnskabsstatistikken, men som har en ikke ubetydelig svineproduktion, klassificeret som svinebedrifter i nærværende sammenhæng.

Som følge af de markante prisfald på korn og raps i sensommeren 2008 samt et forudsat “normalt” og hermed noget lavere høstudbytte af vinterafgrøderne vurderes resultatet før finansielle poster at falde med ca. 325.000 kr. til 585.000 kr. pr. bedrift i 2009. Den trods alt begrænsede nedgang skyldes forventede prisfald på gødning og energi, hvortil kommer, at mange store plantebrug har en større eller mindre produktion af frø til udsæd, kartofler og/eller sukkerroer, samt at en del af plantebrugene har en mindre svineproduktion, og at prisen på disse produkter – bortset fra frø til udsæd – forventes at forblive uændret eller at stige.

Plantebrugenes nettorenteudgifter steg betydeligt fra 2005 til 2007, og denne udvikling forventes at fortsætte både i 2008 og i 2009. Således vurderes nettorenteudgifterne at vokse fra ca. 530.000 kr. pr. bedrift i 2005 til godt 840.000 kr. i 2009.

Som følge af de senere års – og den forventede fremtidige – stigning i nettorenteudgifterne og hermed i de samlede finansielle omkostninger er udviklingen i plantebrugenes resultat **efter** finansielle poster langt mindre positiv (mere negativ) end udviklingen i resultatet før finansielle poster. Således anslås resultatet efter finansielle poster “kun” at vokse fra 280.000 kr. pr. bedrift i 2005 til 555.000 kr. pr. bedrift i 2008 for herefter at falde til 160.000 kr. i 2009.

De generelle driftstilskud, der fra og med 2005 næsten udelukkende består af enkeltbetalingen, vurderes at vokse fra 627.000 kr. pr. bedrift i 2005 til omkring 830.000 kr. i 2009, hvilket svarer nogenlunde til væksten i det gennemsnitlige landbrugsareal pr. bedrift.

Fra og med 2005 ses de generelle driftstilskud at overstige resultatet **efter** finansielle poster, hvilket tydeligt indikerer disse driftstilskuds – og herunder især enkeltbetalingens – store betydning for plantebrugenes økonomi.

Til yderligere belysning af økonomien i de store plantebrug er det produktionsbetingede nettokapitalafkast – udtrykt i kr. pr. ha – vist i tabel 1.5. Dette nøgletal er beregnet ved fra værdien af produktionen – inklusive produkttilknyttede driftstilskud, men eksklusive generelle tilskud – at trække samtlige produktionsomkostninger med undtagelse af ejendomsskatter og finansielle omkostninger.

Fra 2005 til 2006-2008 er udviklingen i det produktionsbetingede nettokapitalafkast positivt påvirket af de stigende priser på korn og visse andre planteprodukter, mens stigende priser på gødning, plantebeskyttelsesmidler og energi har trukket i negativ

retning. Trods de store stigninger i produktpriserne er det produktionsbetingede nettokapitalafkast kun vokset fra ca. minus 100 kr. pr. ha i 2005 til ca. 1.600 kr. i 2008.

Kvægbrug

De store kvægbrugs resultat **før** finansielle poster – der lå på et stabilt niveau omkring 500.000 kr. pr. bedrift i årene 2005 til 2007 – forventes at stige til ca. 800.000 kr. pr. bedrift i 2008. Fremgangen fra 2007 til 2008 skyldes især en kraftig stigning i prisen på mælk, jf. omtalen heraf i afsnit 1.2. Hertil kommer, at kvægbrugene selv dyrker over halvdelen af det anvendte foder, hvilket bidrager til at reducere den negative indvirkning på indtjeningen af prisstigningen på foderstoffer.

Som følge af de forventede lavere mælkepriser i 2009 end i 2008 vurderes resultatet **før** finansielle poster – trods anslåede lavere priser på foderstoffer, gødning og energi – at falde med ca. 200.000 kr. til ca. 600.000 kr. pr. bedrift.

Tabel 1.6. Hovedtal for kvægbedrifter med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ⁴⁾	2009 ⁴⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	2.951	3.037	3.411	3.744	4.331	5.243	4.948
Direkte produktilknyttede tilskud ³⁾	272	367	22	38	27	28	29
Driftsomkostninger ²⁾	2.528	2.680	2.942	3.266	3.885	4.470	4.376
Resultat før finansielle poster	695	724	491	516	473	802	601
Generelle driftstilskud	31	31	385	540	554	582	608
Forpagtningsafgift	124	138	112	189	199	224	215
Nettorenteudgifter	441	453	463	520	724	892	952
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto	92	94	208	219	330	420	310
Finansielle omkostninger netto	442	466	-18	-50	39	114	249
Resultat efter finansielle poster	253	258	509	566	434	688	352
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha.	3.366	3.537	1.851	1.022	569	2.050	569
Forrentning af landbrugskapital i selveje, pct.	1,5	1,3	2,0	2,2	1,3	2,2	1,4
Antal bedrifter	4.823	4.474	3.864	3.648	3.406	-	-
Landbrugsareal, ultimo, ha	118	125	114	134	147	155	163
Heraf i selveje, ha	81	86	89	93	104	109	115
Antal malkekøer, ultimo	102	108	124	131	141	148	155
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	2,85	2,90	2,99	2,07	3,24	3,30	3,35

Anm: Noter og kilde, se tabel 1.5

Kvægbrugenes finansielle omkostninger er – ligesom plantebrugenes – steget betydeligt de senere år, hvorfor udviklingen i resultatet **efter** finansielle poster er mindre positiv (mere negativ) end i resultatet før finansielle poster. Trods en vækst i de finan-

sielle omkostninger fra minus 18.000 kr. pr. bedrift i 2005 til forventet 114.000 kr. i 2008 er resultatet efter finansielle poster dog vokset fra ca. 510.000 kr. i 2005 til ca. 690.000 kr. i 2008. I 2009 forventes resultatet efter finansielle poster at falde til ca. 350.000 kr. pr. bedrift som resultat af den forventede nedgang i resultatet før finansielle omkostninger samt anslåede stigende finansielle omkostninger.

For kvægbrugene gælder – ligesom for plantebrugene – at de generelle driftstilskud er af stor betydning for indtjeningen efter finansielle poster.

Svinebrug

Svinebrugenes indtjening præges almindeligvis af store svingninger over tid, hvilket i høj grad har været tilfældet de seneste år. Efter et fald fra 880.000 kr. pr. bedrift i 2006 til 96.000 kr. og en forventet mindre fremgang til 174.000 kr. i 2008 forudses således en stigning til næsten 1,6 mio. kr. pr. bedrift i 2009.

Tabel 1.7. Hovedtal for svinebedrifter med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ⁴⁾	2009 ⁴⁾
Bruttoudbytte ^{1,2)}	4.188	4.855	5.499	6.060	6.319	7.582	8.476
Direkte produktilknyttede tilskud ³⁾	343	356	8	13	12	12	13
Driftsomkostninger ²⁾	4.037	4.422	4.914	5.192	6.235	7.420	6.917
Resultat før finansielle poster	494	789	593	881	96	174	1.572
Generelle driftstilskud	21	20	368	429	424	445	456
Forpagtningsafgift	186	207	229	305	315	346	325
Nettorenteudgifter	573	592	614	686	932	1.130	1.182
Inflationsbetingede debitorgevinster, netto	121	127	288	297	422	526	381
Finansielle omkostninger netto	617	652	187	265	401	505	670
Resultat efter finansielle poster	-123	137	406	616	-305	-331	902
Produktionsbetinget nettokapitalafkast, kr. pr. ha.	2.024	4.126	2.250	3.465	-802	-1.136	5.786
Forrentning af landbrugskapital i selveje, pct.	-0,4	1,1	1,6	2,4	-0,7	-0,5	3,1
Antal bedrifter	3.716	3.629	3.171	3.218	3.051	-	-
Landbrugsareal, ultimo, ha	148	153	164	183	187	195	203
Heraf i selveje, ha	100	105	114	118	127	132	137
Antal svin, ultimo	2.857	3.017	3.433	3.473	3.734	3.903	4.073
Antal helårsarbejdere pr. bedrift	3,69	3,80	3,94	3,90	4,05	4,08	4,11

Anm: Noter og kilde, se tabel 1.5

Det historisk ringe resultat før finansielle poster i 2007 og 2008 skyldes hovedsagelig faldende priser på svin og smågrise fra efteråret 2006 til foråret 2007 samt ikke mindst stigende priser på foderstoffer siden sommeren 2006. Selv om de fleste svine-

bedrifter har en betydelig produktion af korn, er nettoudgiften til indkøb af foderstoffer generelt en stor post i regnskabet.

I løbet af sommeren 2008 er prisen på slagtesvin og smågrise kommet op på et noget højere niveau end i 2007, og yderligere prisstigninger forventes, mens prisen på foderkorn og andre foderstoffer er faldet betydeligt.

Udviklingen i resultatet **efter** finansielle poster er udover ændringer i produkt- og faktorpriserne påvirket af fortsatte stigninger i de finansielle omkostninger. Efter en nedgang i resultatet efter finansielle poster fra et overskud på 616.000 kr. pr. bedrift i 2006 til underskud på 305.000 kr. i 2007 og ca. 330.000 kr. i 2008 forventes en stigning til et niveau omkring 900.000 kr. i 2009.

Efter to år med særdeles dårlig økonomi i svineproduktionen og hermed ringe indtjening i svinebrugene tegner 2009 til at blive et væsentligt bedre år for svinebedrifterne. Også for disse bedrifter er de generelle driftstilskud af stor betydning for indtjeningen.

Usikkerhed

Ovenstående prognoser for indtjeningen i store plante-, kvæg- og svinebrug er behæftet med betydelig usikkerhed. Dette gælder især for 2009, men også for 2008, hvilket bl.a. skyldes, at det er vanskeligt at forudsige udviklingen i priserne på landbrugsprodukter, foderstoffer, gødning og energi – selv for en så kort periode som godt et år.

Hertil kommer, at en del landmænd indgår kontrakter om fremtidigt salg af planteprodukter og fremtidigt køb af foderstoffer mv., hvorfor prisændringer på disse produkter og produktionsmidler først slår fuldt igennem efter kortere eller længere tid. I fremskrivningerne er der forsøgt taget højde for dette forhold, men grundlaget herfor er usikkert.

Endelig bygger prognoserne for 2009 på forudsætninger om et “normalt” høstudbytte i dette år, hvorfor afvigelser herfra vil påvirke den faktiske indtjening i forhold til den forventede i større eller mindre grad.

Til illustration af prognosernes usikkerhed er i tabel 1.8 vist, hvor meget større/mindre indtjeningen i de pågældende landbrug – alt andet lige – ville blive i 2009, såfremt priserne på alle produkter (bortset fra sukkerroer og stivelseskartofler) og på alle fodermidler bliver 5 pct. lavere/højere end forventet. Til illustration af usikkerhe-

den er endvidere vist, hvor meget mindre/højere indtjeningen ville blive, såfremt renten på gælden bliver 0,5 pct. point højere/lavere end forudsat.

Tabel 1.8. Forventet resultat efter finansielle poster i 2009 i tilfælde af, at de faktiske priser på alle produkter (bortset fra sukkerroer og stivelseskartofler) og på alle fodermidler bliver 5 pct. lavere/højere end forventet, samt at renten af gælden bliver 0,5 pct. højere/lavere end forventet, 1.000 kr. pr. bedrift

	Priser og rente som forventet	Resultat efter finansielle poster under forudsætning af			
		5 pct. lavere priser	5 pct. højere priser	0,5 pct. højere rente	0,5 pct. lavere rente
Plantebrug	160	25	295	86	234
Kvægbrug	352	199	505	266	438
Svinebrug	902	660	1.144	796	1.008

Anm: Noter og kilde, se tabel 1.5

Som det ses, er indtjeningen forholdsvis følsom selv over for relativt begrænsede afvigelser fra det forventede pris- og renteniveau.

1.5. Brugerfamiliernes samlede indkomster

I langt de fleste landbrug afhænger brugerfamiliernes økonomiske forhold udover indtjeningen fra bedriften af indkomster fra andre kilder – herunder lønindtægter – samt ikke mindst af kapitalgevinster og kapitaltab. Dette er belyst i tabel 1.9-1.11, der indeholder hovedtal for familiernes samlede indkomster i landbrug opdelt efter bedriftens størrelse.¹²

Som det ses af tabel 1.9, har deltidsbrugernes løbende husstandsindkomster ligget på et forholdsvis stabilt niveau omkring 400.000 i årene 2001 til 2007. Endvidere ses, at lønindtægter udgør langt størstedelen af den samlede husstandsindkomst, mens landbrugsbedriftens resultat efter fradrag af nettorenteudgifter og forpagtningsafgifter er negativ i alle år. Og dette underskud fra bedriften ser endog ud til at vokse betydeligt både i 2008 og i 2009.

¹²Tabel 1.9–1.11 omfatter kun landbrug, der drives som enkeltmandsvirksomhed – og således ikke landbrug, der drives som interessentskab eller i selskabsform.

Tabel 1.9. Hovedtal for deltidslandbrug, 1.000 kr. pr. bedrift

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ⁵⁾	2009 ⁵⁾
Indkomst:							
Landbrug ¹⁾	-35	-38	-41	-47	-64	-74	-101
Andre erhverv ¹⁾	31	38	33	38	65	66	67
Brugerbolig ²⁾	41	36	37	38	38	39	41
Private nettorenteudgifter	18	18	18	15	20	22	24
Lønindtægt	306	314	308	349	331	343	354
Pension, dagpenge og børnetilskud	63	63	61	58	70	72	75
Løbende indkomst i alt	388	395	380	421	420	424	412
Personlige skatter	114	118	120	140	142	-	
Privat forbrug	255	261	268	294	301	-	
Opsparing	19	16	-8	-13	-23	-	
Kapitaloverførsler, netto ³⁾	-11	-20	-4	-2	7	-	
<i>Reelle kapitalgevinster</i>							
Fast landbrugsejendom ⁴⁾	-69	293	54	1.105	-131	-	
Driftskapital	0	0	-2	1	4	-	
Brugerbolig ⁴⁾	-36	-3	-58	58	-29	-	
Andre reale aktiver	-11	-11	4	17	13	-	
Fordringer	10	5	12	6	-28	-	
Gæld	13	8	39	54	109	-	
Reale kapitalgevinster i alt	-93	293	49	1.241	-62	-	
Ændring i egenkapitalens realværdi	-85	289	37	1.226	-78		

1. Efter fradrag af forpagtningsafgifter og renteudgifter netto, men før inflationsbetingede debitorgevinster
2. Før renteindtægter og renteudgifter
3. Omfatter bl.a. arv og gaver netto samt indbetalinger til pensionsordning med negativt fortegn
4. De store forskelle fra år til år i de reale kapitalgevinster på fast landbrugsejendom og brugerbolig skyldes bl.a., at opgørelsen er baseret på den offentlige ejendomsvurdering, og at vurderingen kun foretages hvert andet år, mens der i de mellemliggende år foretages en "forsigtig" regulering
5. Egne fremskrivninger.

Kilde: Samme som tabel 1.5

Den løbende husstandsindkomst er især i de store landbrug – men i mindre grad også i mellemstore – præget af betydelige udsving fra år til år, hvilket primært kan henføres til svingninger i landbrugsbedriftens resultat efter renter og forpagtningsafgifter. I 2007 og 2008 var resultatet fra bedriften og hermed husstandsindkomsten kraftigt negativt påvirket af den særdeles ringe økonomi i svineproduktionen.

Tabel 1.10. Hovedtal for landbrug med 1-2 helårsarbejdere, 1.000 kr. pr. bedrift

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ⁵⁾	2009 ⁵⁾
Indkomst:							
Landbrug ¹⁾	69	57	86	132	24	58	67
Andre erhverv ¹⁾	33	35	40	44	48	49	50
Brugerbolig ²⁾	42	39	39	40	39	40	42
Private renteudgifter netto	23	23	20	17	22	25	27
Lønindtægt	162	181	173	165	181	185	190
Pension, dagpenge og børnetilskud	34	38	40	34	46	48	49
Løbende indkomst i alt	317	327	358	398	316	355	371
Personlige skatter	101	91	106	118	143	-	-
Privatforbrug	250	260	270	282	303	-	-
Opsparing	-34	-24	-18	-2	-130	-	-
Kapitaloverførsler, netto ³⁾	-17	-10	-18	-8	-94	-	-
<i>Reale kapitalgevinster:</i>							
Fast landbrugsejendom ⁴⁾	-75	575	181	2.645	-285	-	-
Driftskapital	-6	11	-7	12	21	-	-
Brugerbolig	-38	1	-60	44	-45	-	-
Andre reale aktiver	-22	-2	4	35	53	-	-
Finansielle aktiver	15	8	15	3	-62	-	-
Gæld	40	22	94	100	283	-	-
Reale kapitalgevinster i alt	-87	615	227	2.840	-35	-	-
Ændring i egenkapitalens realværdi	-138	581	191	2.830	-259	-	-

Anm.: Noter, se tabel 1.9

Kilde: Samme som tabel 1.5

Siden 1990'erne har brugerfamilierne især på store landbrug, men også på mellemstore og mindre landbrug nydt godt af betydelige reelle kapitalgevinster såvel på fast landbrugsejendom som på gælden. De reelle kapitalgevinster på fast landbrugsejendom er et resultat af, at priserne på landbrugsejendomme er steget langt mere end det generelle prisniveau.

De reelle kapitalgevinster på gælden skyldes fortrinsvis inflationens udhuling af dens realværdi. Herudover opstår der såvel reelle gevinster som reelle tab som følge af kursændringer på obligationer og pantebreve, som ligger bag realkreditlånene samt som følge af ændringer i valutakurser for lån optaget i fremmed valuta.

Tages årene siden 2003 under ét har husstandsindkomsten såvel på deltidsbrug som på mellemstore og store landbrug stort set kunnet dække personlige skatter og privat forbrug. De reelle kapitalgevinster har derfor afspejlet sig i en forøgelse af egenkapitalens realværdi. Den heraf følgende vækst i egenkapitalen er dog i nogen grad opve-

jet af det udtræk af egenkapital, der kan henføres til almindeligt generationsskifte samt ikke mindst til etablerede landmænds køb af landbrugsejendom med henblik på samdrift eller sammenlægning.

Tabel 1.11. Hovedtal for landbrug med 2 helårsarbejdere og derover, 1.000 kr. pr. bedrift

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ⁵⁾	2009 ⁵⁾
Indkomst:							
Landbrug ¹⁾	14	150	267	359	-198	-137	215
Andre erhverv ¹⁾	45	52	58	65	63	65	67
Brugerbolig ²⁾	48	43	44	44	44	46	47
Private renteudgifter netto	33	31	30	28	35	39	43
Lønindtægt	129	125	139	137	149	153	159
Pension, dagpenge og børnetilskud	40	40	37	37	40	41	42
Løbende indkomst i alt	243	379	515	614	63	129	487
Personlige skatter	76	89	111	124	168	-	-
Privatforbrug	298	306	325	340	365	-	-
Opsparing	-131	-16	79	150	-470	-	-
Kapitaloverførsler, netto ³⁾	-31	-48	-65	-73	-48	-	-
<i>Reale kapitalgevinster:</i>							
Fast landbrugsejendom ⁴⁾	-55	792	197	4.298	-1.311	-	-
Driftskapital	-34	69	-27	13	1	-	-
Brugerbolig	-64	-13	-91	20	-81	-	-
Andre reale aktiver	-32	-45	-35	103	14	-	-
Finansielle aktiver	17	9	47	52	-63	-	-
Gæld	113	72	277	423	794	-	-
Reale kapitalgevinster i alt	-55	884	368	4.909	-646	-	-
Ændring i egenkapitalens realværdi	-217	820	382	4.986	-1.164	-	-

Anm.: Noter, se tabel 1.9

Kilde: Samme som tabel 1.5

1.6. Konklusion og afsluttende bemærkninger

På indeværende tidspunkt (november 2008) er udsigterne for landbrugets økonomi i 2009 præget af betydelig usikkerhed – især som følge af usikkerhed om udviklingen i produkt- og faktorpriser i det kommende år samt i renten på variabelt forrentede lån (både i pengeinstitutter og i realkreditinstitutter) frem til udgangen af 2009. Usikkerheden skyldes ikke mindst, at det er vanskeligt at vurdere, hvordan den globale finansielle krise og den tiltagende dæmpning af økonomien vil udvikle sig, samt i hvilket omfang disse forhold vil påvirke produkt- og faktorpriserne samt renten. Som eksempel på, hvor hurtigt de økonomiske vilkår kan ændre sig, kan nævnes, at der sidst i oktober var udsigt til, at renten på realkreditlån i danske kroner med årlig rentetilpasning

ville stige med omkring 1,5 pct. i 2009 i forhold til 2008, mens vurderingen nu – tre uger senere – er, at renten på disse lån kun vil stige med 0,5 pct. i forhold til 2008.

På indeværende tidspunkt vurderes priserne på de fleste landbrugsprodukter at stabilisere sig på et relativt højt niveau – for mælk dog efter betydelige fald i sommeren 2008 – mens priserne på svin og smågrise forventes at komme op på et ganske højt niveau. Priserne på korn forudses derimod – efter kraftige fald i sensommeren 2008 – at forblive på et lavt niveau frem til udgangen af 2009. Men da landbrugets forbrug af korn og kornlignende produkter er af nogenlunde samme størrelse som produktionen af korn, vil den lave kornpris stort set ikke påvirke landbrugets samlede indtjening i 2009.

De økonomiske udsigter for erhvervet som helhed dækker over store forskelle mellem landbrugene bl.a. afhængig af produktionens og hermed også faktorforbrugets sammensætning. Således forventes plante- og kvægbrugenes resultater efter finansielle poster at falde i 2009, mens svinebrugenes ser ud til at vokse kraftigt.

Siden midten af 1990'erne er prisen for fast landbrugsejendom steget næsten uafbrudt. Fra 1997 til 2007 blev det til en prisstigning på 191 pct. – altså næsten en tredobling – mens forbrugerprisindekset i samme årrække steg med 22,7 pct., jf. Danmarks Statistik (b) Dette svarer til en real stigning i ejendomspriserne på godt 137 pct. – væsentligt mere end en fordobling. Og stigningen i ejendomspriserne er fortsat – i det mindste til og med 1. halvår 2008. Fra 2. halvår 2007 til 1. halvår 2008 er priserne på landbrugsejendomme således steget med knap 9 pct.

Fra 2000 til 2005 var stigningen i prisen på landbrugsejendomme primært drevet af nedgangen i renten samt af omlægninger af lån i realkreditinstitutter fra fast forrentede til variabelt forrentede, der i disse år havde en væsentlig lavere rente. Den fortsatte stigning siden 2005 – der er sket trods stigende renter – skal givetvis forklares med de kraftigt stigende priser på korn, mælk og visse andre landbrugsprodukter. Hertil kommer, at landmændene frem til sensommeren 2008 formodentlig har antaget, at det drejede sig om et permanent løft i produktpriserne.

Efter 2009

Både landbrugets indtjening og ejendomspriserne afhænger på længere sigt især af prisen på korn og af renten. Som følge af konkurrence produktionsgrenene imellem fører lave priser på korn generelt til lave priser både på andre planteprodukter og på husdyrprodukter med heraf følgende negative påvirkninger af indtjening og ejen-

domspriser, mens omvendt høje priser på korn trækker priserne på andre landbrugsprodukter med op.

Med mindre prisen på korn vender tilbage til et højere niveau, og renten falder, er det – på denne baggrund – vurderingen, at landbrugets indtjening og ejendomspriserne vil falde de kommende år. At forudsige fremtidige ændringer i kornpris og rente er imidlertid særdeles vanskeligt, hvorfor det ligeledes er vanskeligt at forudsige udviklingen i landbrugets indtjening og i ejendomspriserne.

I tilfælde af faldende produktpriser og en relativ høj rente og hermed faldende indtjening og faldende ejendomspriser vil især landbrug med en forholdsvis stor variabelt forrentet gæld blive hårdt ramt. Det drejer sig bl.a. om yngre landmænd, der har etableret sig på store landbrugsbedrifter inden for de seneste år 2-3 år, og som derfor ikke har nydt godt af store stigninger i ejendomspriserne. Og det drejer sig om midaldrende og ældre landmænd, der gennem længere tid har haft negativ opsparing – fx. som følge af ringe indtjening – og som derfor har brugt friværdien skabt af de stigende ejendomspriser til at optage lån. Langt de fleste landbrug har dog en forholdsvis stor egenkapital, hvilket ikke mindst skyldes de seneste 15 års kraftige stigninger i ejendomspriserne, hvorfor landbruget generelt er godt rustet selv i tilfælde af betydelige ejendomsprisfald.

1.7. Gartnerierhvervet i 2008

For 2008 forventes et svagt fald i arealet med væksthuse og planteskoler, mens arealet med grønsager samt frugt og bær forventes at være uændret. Sammenlagt betyder strukturudviklingen en forøgelse af den gennemsnitlige virksomhedsstørrelse, hvilket er indregnet i nedenstående resultatskøn for 2008.

Værdien af gartneriproduktionen var på 4,3 mia. kr. i 2007, hvilket var en stigning på 1,3 pct. i forhold til 2006. I 2008 ventes værdien af gartneriproduktionen at være uændret 4,3 mia. kr. Værdien af potteplanteproduktionen ventes at være på samme niveau som i 2007 foranlediget af 2 pct. større mængder, men et fald i priserne på 2-3 pct. For de spiselige produkter, grønsager fra væksthuse og friland, samt frugt og bær, var det ventet, at prisstigninger for landbrugsprodukter ville få en afsmittende effekt. Denne effekt ser mere eller mindre ud til at være udeblevet. For væksthusegrønsager og champignon er der prisstigninger, men for frilandsgønsager er priserne samlet set lavere, hvilket især skyldes lavere priser på løg, der vejer meget i det samlede prisindeks. For frugt og bær som helhed forventes også lavere priser. Godt nok ser priserne

på æbler ud til at blive højere i 2008, men for bær til saft (solbær, ribs, surkirsebær) er priserne noget lavere.

Strukturudviklingen i gartnerierhvervet fortsætter i 2008 mod færre og større primærproducenter. Det forventes, at antallet af virksomheder falder til 1.325. Udviklingen kan dog blive kraftigere, da resultatet i 2008 fortsætter udviklingen med fald i driftsresultatet og bliver det dårligste meget længe for sektoren som helhed. I 2008 skyldes udviklingen især energipriserne og stigende finansieringsomkostninger.

Tabel 1.12. Gartneri, driftsresultat

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ¹⁾
Antal gartnerier	1.641	1.618	1.554	1.408	1.399	1.341	1.325
	----- 1.000 kr. pr. gartneri -----						
Bruttoudbytte	2.954	2.888	2.906	2.923	3.211	3.386	3.505
Potteplanter	1.436	1.398	1.477	1.493	1.738	1.616	1.635
Grønsager og frugt	829	856	764	820	791	1.033	1.105
Øvrige gartneriprodukter	388	343	352	336	397	438	450
Øvrige produkter	248	241	261	272	306	298	315
Produkttilskud	20	22	23	1	1	-	-
Driftsomkostninger	2.510	2.467	2.586	2.614	2.862	3.019	3.195
Heraf energi	317	309	328	376	379	370	430
Heraf lønnet arbejdskraft	811	805	859	805	937	950	970
Driftsresultat før finansiering	444	421	320	308	349	367	310
Finansieringsomkostninger	172	170	176	167	234	251	280
Generelle driftstilskud (inkl. afkoblet landbrugsstøtte)	33	28	28	70	72	57	65
Driftsresultat	272	250	144	212	188	172	95

Kilde: Gartneriregnskabsstatistik 2007 og egne beregninger. Der er en række definitionsændringer i regnskabsstatistikken fra 2005 til 2006. Tallene for 2005 og tidligere år er ikke regnet om med nye definitioner. For en nærmere beskrivelse af ændringerne henvises til statistikken for 2006

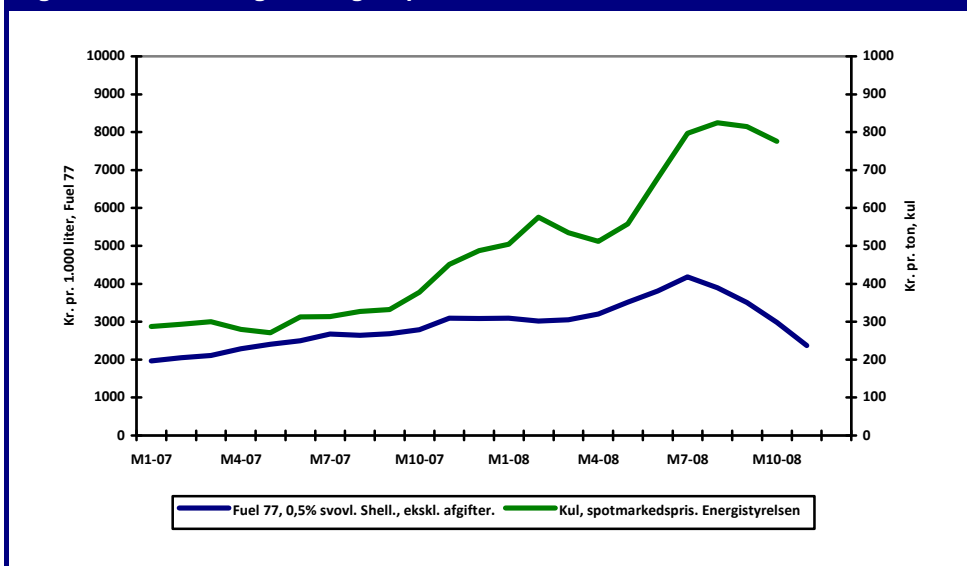
1) Skøn

Driftsresultatet forventes at falde med 77.000 kr. til 95.000 kr. pr. gartneri i 2008. I skønnet, der er behæftet med en del usikkerhed, er indregnet en prisstigning på 20 pct. og en mængdemæssig besparelse på 3 pct. på energi. Prisskønnet er behæftet med nogen usikkerhed og prisstigningen kan være højere. Usikkerheden bunder i det kraftige fald i olieprisen, der indtrådte med finanskrisen i efteråret, jf. figur 1. Det betyder, at energipriserne har været højest i sommerperioden, hvor gartnerierne ikke bruger så meget energi, og der er en mulighed for, at der både i foråret og efteråret kunne tegnes nye leveringsaftaler til bedre priser. I 2008 er især prisen på kul steget meget, efter at

kulprisen i nogle år har været fordelagtig, så gartnerier, der ellers anvender fx. olie eller naturgas, har genstartet kulfyring. Dette illustrerer, at mange gartnerier har mere end én mulig energikilde til opvarmning og dermed har mulighed for at skifte til den energiform, der aktuelt er mest fordelagtig. Endelig er en stor del af væksthushproduktionen koncentreret omkring Fjernvarme Fyn i Odense og opvarmet med spildvarme derfra.

Især væksthushproduktionen er presset af energipriserne. For væksthushgrønsager og champignon ser det dog ud til, at der også har været prisstigning på produkterne. For potteplanteproduktionen sker der en stadig strukturtilpasning på afsætningssiden, således er aktiemajoriteten i GASA group i 2008 overtaget af grovvarekoncernen DLG.

Figur 1.1. Udvikling i olie og kulpris

For de fleste frilandsgroensager er en positiv prisudvikling fra de foregående 2 år videreført i 2008 med prisstigninger på 5-10 pct.. Undtagelsen er spiseløg, hvor prisen ovenpå en stor stigning i 2007 er faldet tilbage igen i 2008. Priserne på frugt og bær skønnes at falde med 2 pct. i 2008, men der er en uensartet udvikling for de forskellige produkter. Høsten af æbler og pærer har været lidt mindre end i det rigtig gode år 2007, men er til gengæld afsat til ca. 10 pct. højere priser. Især høsten af de tidlige æbler var lavere, pga. tørke i den tidlige vækstsæson bl.a. på Lolland, hvor en stor del

af æblerne dyrkes. Derimod er mængderne opretholdt for de senere sorter, der har haft gavn af vand og sol i efteråret. Priserne på bær til industri faldt meget tilbage efter de høje priser i 2007. Det drejer sig primært om solbær og surkirsebær, hvor priserne er 40 pct. lavere, hvilket dog for solbær stadig er bedre end årene 2003-2006. For surkirsebær slog høsten stort set fejl og blev kun på 10 pct. af en normalhøst. Priserne faldt samtidig med en tredjedel.

For planteskolesektoren ventes samlet en prisstigning på 2 pct. og en mængdenedgang på 5 pct. I sektoren har der navnlig været en utilfredsstillende udvikling i de solgte mængder af skovplanter og frugttræer, mens mængderne for prydræer, roser og stauder har været på samme niveau som i 2007. Stauder har været populære i nogle år, og det har betydet, at enkelte planteskoler har udvidet produktionsarealet betydeligt. Prisændringerne inden for de enkelte grupper af planteskoleprodukter skønnes at være mellem -2 og +4 pct.

For både frugtplantager og planteskoler gælder, at der fra 2008 kan søges enkeltbetaling fra EU. Ordningen er blevet udvidet til også at omfatte træfrugt og planteskole, hvilket betyder mulighed for et tilskud på ca. 2.200 kr. pr hektar. For gartnerierhvervet som helhed betyder det en forbedring af det gennemsnitlige driftsresultat pr. virksomhed på 10.000 kr.

Referencer

Danmarks Statistik (a). Landbrug, flere årgange.

Danmarks Statistik (b). Statistikbanken.

Danmarks Statistik (2008a). Nyt fra Danmarks Statistik. Landbrug Nr. 360, 2008.

Danmarks Statistik (2008b). Nyt fra Danmarks Statistik. Landbrug Nr. 495, 2008.

Danmarks Statistik (2008c). Statistiske Efterretninger, Indkomst, Forbrug og priser 2008:6.

Danmarks Statistik (2008d). Statistiske Efterretninger, Landbrug, 2008:7.

Danmarks Statistik (2008e). Statistiske Efterretninger, Landbrug, 2008:11.

Dansk Landbrug (2007). Dansk landbrug i tal 2007, Landøkonomisk Oversigt.

Fødevarøkonomisk Institut, KU (a). Landbrugsregnskabsstatistik (flere årgange) samt de bagved liggende landbrugsregnskaber.

Fødevarøkonomisk Institut, KU (b). Gartneriregnskabsstatistik (flere årgange).

Hansen, Jens (2001). Overskuds- og indkomstbegreber i regnskabsstatistikken for landbrug. Working Paper no. 9/2001, SJFI.

2. Agro- og fødevarerindustriens konjunkturer

Dette kapitel indeholder en beskrivelse, vurdering og fremskrivning af den økonomiske situation og udvikling i den danske agro- og fødevarerindustri.

Kapitlet indeholder først en kort beskrivelse af sektorens grundlag og karakteristika, som kan have betydning for konjunkturvurderingen, med vægt på agro- og fødevarerindustriens sammensætning, størrelse og struktur – både i nationalt og internationalt perspektiv.

Efterfølgende gives en fremskrivning af agro- og fødevarerindustriens produktion, bruttoværditilvækst, bruttooverskud m.m. frem til og med 2008, for agro- og fødevarerindustrien under ét og for de største delsektorer.

Det følgende afsnit indeholder en vurdering af den overordnede økonomiske og strukturelle udvikling, væsentlige eksterne påvirkninger samt tiltag med henblik på at udvikle konkurrenceevne i væsentlige delsektorer baseret på virksomhedsdata.

Dernæst fokuseres der på udvalgte eksterne påvirkninger, som har haft væsentlig betydning på fødevarersektorens økonomi i 2008, herunder især fødevarerkrisen, efterfulgt af en særlig fokusering på to parametre, som er af væsentlig betydning for agro- og fødevarerindustriens internationale konkurrenceevne, nemlig valutakursudviklingen og produktivitsudviklingen. Til sidst giver kapitlet en vurdering af den økonomiske udvikling ind i 2009.

2.1. Agro- og fødevarerindustriens placering og struktur

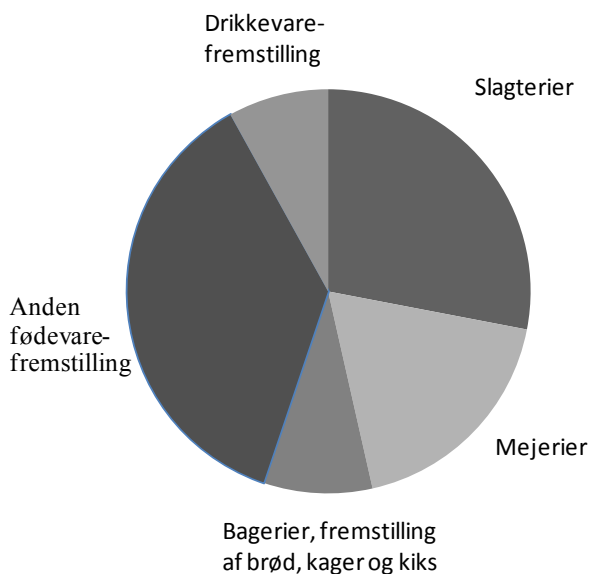
“Agro- og fødevarerindustrien” er ikke nogen entydig sektordefinition. Normalt omfatter sektoren forarbejdnings- og forædlingsvirksomheder inden for fødevarerområdet. Nydelsesmidler som øl, vin og tobak kan også indgå i sektoren, og ofte er også store dele af forsyningssektoren medregnet – fx. foderstofvirksomheder.

Når man taler om “det agroindustrielle kompleks” medregnes alle sektorer, som har en direkte handel med landbrugs- og fødevareraktiviteter, herunder også servicevirksomheder, finansielle virksomheder, landbrugsmaskinbranchen, dele af bygningsbranchen m.m.

I Danmark spiller slagterier og mejerier en væsentlig rolle i fødevareindustrien. Disse to sektorer står for næsten halvdelen af den samlede produktionsværdi i fødevareindustrien, jf. figur 2.1.

Figur 2.1. Sammensætningen (produktionsværdi) af den danske agro- og fødevareindustri i 2008

Kilde: Jensen et al. (2008) samt egne beregninger

Agro- og fødevareindustrien spiller en væsentlig økonomisk rolle i det samlede erhvervsliv – internationalt og ikke mindst i Danmark. Produktion og forædling af fødevarer har således stor betydning for den danske samfundsøkonomi.

I forhold til andre lande adskiller den danske agro- og fødevareindustri sig ved at være meget baseret på animalske varer og herunder især svinekød. I den vestlige verden udgør fødevareindustrien i gennemsnit ca. 10 pct. af den samlede industri, mens den i Danmark er 2-3 gange så stor – afhængig af, hvorledes man måler betydningen.

Overordnet set sker der – i takt med den økonomiske udvikling i et samfund – en forskydning fra det primære landbrug til den tilhørende forsynings-, forarbejdnings- og forædlingssektor. En betydelig del af både husholdningernes og landbrugenes værditilvækst overtages således af andre erhverv uden for det primære jordbrug.

Der er derfor en klar global tendens i retning af, at fødevarerindustrien står for en stigende andel af værditilvæksten i det agroindustrielle kompleks – på bekostning af primærlandbruget. Stigende forædlingsgrader, mere food service, convenience m.m. er med til at forstærke denne udvikling. Det medfører også, at agro- og fødevarerindustriens samlede omsætning, værditilvækst og indtjening bliver mindre følsom over for ændringer i primærlandbrugets salgspriser.

På den ene side sker der således en stigende arbejdsdeling mellem henholdsvis landbrug og agro- og fødevarerindustri. På den anden side indebærer arbejdsdelingen også, at de to sektorer bliver mere og mere afhængige af hinanden. Når henholdsvis primærproduktionen og forarbejdningssiden foregår i to forskellige sektorer, er det vigtigt at have en stærk og sammenhængende værdikæde samt et effektivt marked for deres produkter.

Selv om fødevarerindustrien overtager en del af værditilvæksten fra det primære landbrug ved økonomisk udvikling, viser det sig alligevel, at også fødevarerindustrien normalt vil få en relativt faldende betydning i takt med stigende økonomisk velfærd. Dette skyldes, at den øgede forarbejdning i fødevarerindustrien ikke kan opveje den negative effekt af den lave efterspørgselsvækst m.m. Set i et globalt perspektiv er der også et klart billede af, at fødevarernes andel af den samlede værditilvækst i industrien falder i takt med den økonomiske udvikling.

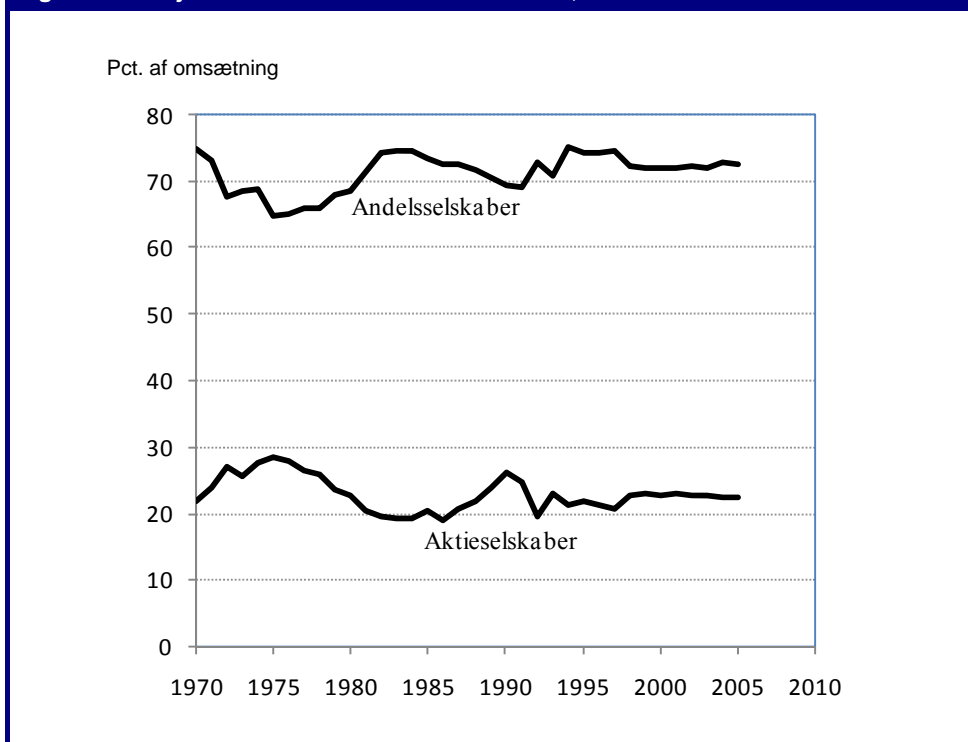
Den begrænsede økonomiske vækst i den danske agro- og fødevarerindustri er således mere et udtryk for de specielle produkt- og markedsforhold for fødevarer end et tegn på dårlig konkurrenceevne. Dertil kommer, at omlægninger i mange landes landbrugspolitik i de seneste 10-15 år har betydet, at prisstøtte er blevet omlagt til direkte betalinger. Omlægningen fra prisstøtte har medført, at de kunstigt høje priser på landbrugsvarer er faldet og nu mere afspejler en egentlig markeds- og ligevægtspris. Resultatet er imidlertid også, at prisfaldet alt andet lige har medført en faldende værdi af produktionen, herunder også agro- og fødevarerindustriens produktion.

Ejerforholdene i den danske agro- og fødevarerindustri er specielle, idet andelsejet er relativt udbredt set i forhold til ejerformerne i den øvrige industri. Det gælder især i

slagteri- og mejeribranchen, blandt grovvarereselskaber m.m., mens fx. andelsejet helt eller delvist er ophørt inden for sukkerproduktion, i brødsektoren og i drikkevareindustrien.

Inden for de to store brancher, slagterier og mejerier, er andelsejet klart dominerende. Det er også bemærkelsesværdigt, at andelsejet her ser ud til at bevare eller endog øge deres markedsandele over tid. Figur 2.2 viser andels- og aktieselskabsformens udbredelse i den danske kødindustri gennem de seneste årtier.

Figur 2.2. Ejerformer i den danske kødindustri, 1970-2006

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange) og Danmarks Statistik (2008a).

Andelsejformen ser dermed ud til at have været økonomisk robust til at klare de økonomiske, teknologiske og markedsmæssige udfordringer, som udviklingen de seneste 30-40 år har medført. Specielt de senere års stigende globalisering, udenlandske investeringer og international arbejdsdeling synes ikke at have svækket den andels-ejede kødindustri relative placering i Danmark.

Den udbredte andelsejerform i agro- og fødevareindustrien påvirker sektorens samlede økonomiske udvikling. Andelsejerformen betyder i de fleste tilfælde, at andelshaverne har leveringsret og -pligt. Det indebærer, at andelshaverne ofte fungerer som en økonomisk stødpude i perioder med svingende indtjening. Hvis andelsselskabernes indtjening i perioder fx. kommer under pres, kan man i større eller mindre omfang tilpasse landmændenes salgspriser og dermed andelsselskabernes omkostninger. Det er således karakteristisk, at andelsselskabernes indtjening varierer langt mindre end deres andelshaveres indtjening – især hvor der er tale om længerevarende bindingsperioder. Andelsselskabernes økonomiske resultater (overskud) vil derfor være relativt stabile fra år til år.

Det betyder også, at andelsselskaber er finansielt robuste, trods relativt lille egenkapital. Der ses meget få konkurser blandt andelsvirksomheder i agro- og fødevareindustrien, selv når sektoren eller hele samfundsøkonomien påvirkes af udefra kommende chok.

Sektorens konkurrenceevne og økonomiske fundament er i høj grad skabt gennem en omfattende strukturudvikling og konsolidering gennem de seneste årtier. Antallet af virksomheder er faldet drastisk, og i forhold til niveauet i starten af 1960'erne er fx. antallet af slagterier og mejerier faldet med over 90 pct.

Samtidig er virksomhederne gennem fusioner og opkøb vokset så meget, at de i dag hører til blandt de allerstørste i Europa. Det gælder inden for bl.a. svineslagterier, mejerier, bryggerier, markfrø- og grovvareselskaber. Gennem denne strukturudvikling er der udnyttet betydelige stordriftsfordele, og der er ligeledes opnået en væsentligt større markedsstyrke.

Endeligt har strukturudviklingen også vist sig i en stigende globaliseringsgrad. Eksportorienteringen har været høj gennem mange årtier – blandt de allerhøjeste i verden inden for denne sektor. I de senere år har investeringer og produktion i udlandet fået en stadig større betydning i virksomhedernes internationale engagement, jf. bl.a. Fødevareøkonomisk Institut (2007).

Den danske agro- og fødevareindustri's særlige struktur og placering har dermed også en væsentlig betydning for sektorens økonomiske udvikling:

- Agro- og fødevareindustrien spiller en relativt stor rolle i den danske industri. Det betyder også, at sektorens konjunkturer og indtjeningsevne har en tilsvarende stor betydning for resten af samfundsøkonomien

- Kød- og mejerisektorerne er de to væsentligste grupper i agro- og fødevareindustrien i Danmark, og her er afhængigheden af og koblingen til primærlandbruget stor
- Andelsejet har en betydelig udbredelse i den danske agro- og fødevareindustri. Denne ejerform indebærer, at en betydelig del af de årlige konjunkturudsving (både de positive og de negative) føres tilbage til landmændene. Dermed er andelsvirksomhedernes indtjening forholdsvis stabil over tid, og den økonomiske sårbarhed i perioder med recession m.m. er derfor også mindre
- Landbrugs- og fødevaremarkederne i højindkomstlandene er generelt kendetegnet ved bl.a. lav indkomstelasticitet (efterspørgslen stiger ikke ret meget ved stigende indkomst) og lille international specialisering (lille international handel og arbejdsdeling). Det medfører, at markedsvæksten er lav, og virksomhedernes muligheder for organisk vækst vil være begrænsede
- Konkurrenceevne i den danske agro- og fødevareindustri er i høj grad skabt gennem strukturudvikling, rationalisering, internationalisering og konsolidering. Disse parametre vil også fremover være væsentlige konkurrenceparametre, og derfor har de også stor betydning for den fremtidige indtjeningsevne. Derudover spiller bl.a. evnen til at skabe og udnytte innovation også en stor rolle for indtjeningen
- Den danske agro- og fødevareindustri er meget orienteret mod internationale markeder. Det betyder også, at de internationale konjunkturer og markedsforhold – herunder fx. valutakursforhold og handelspolitik – er meget afgørende for sektorens indtjening

2.2. Økonomiske nøgletal for agro- og fødevareindustrien

Datagrundlaget for de økonomiske nøgletal i dette afsnit er en værditilvækstopgørelse på grundlag af Danmarks Statistiks Nationalregnskabsstatistik. Når der skal anvendes detaljerede opdelinger af agro- og fødevareindustrien, er data normalt 3-4 år forsinkede, hvorfor det er nødvendigt at foretage en fremskrivning. Denne fremskrivning sker i det følgende ved hjælp af estimerede pct.vise mængde- og prisændringer for de pågældende variable. Tal for årene 2005-2008 er derved baseret på fremskrivninger og er dermed foreløbige.

En detaljeret beskrivelse den anvendte metode kan ses i Jensen et al. (2008).

De økonomiske nøgletal for perioden 2000 til 2008 fremgår af tabel 2.1.

Tabel 2.1. Økonomiske nøgletal for de væsentligste sektorer i agro- og fødevarerindustrien, 2000-2008, (mia. kr.)

	2000	2002	2004	2005	2006	2007	2008
Slagterier							
Produktion	38,2	39,1	39,4	39,1	39,6	38,6	41,3
- Forbrug i produktionen	30,7	30,5	30,2	30,6	31,1	29,8	31,8
= Bruttoværditilvækst	7,5	8,6	9,3	8,5	8,6	8,8	9,5
- Aflønning af ansatte	6,3	7,1	7,2	7	6,9	7,1	7,3
- Andre produktionsskatter, netto	0	0	0	-	-	-	-
= Bruttooverskud af produktion og blandet indkomst	1,2	1,5	2,1	1,5	1,6	1,7	2,2
Mejerier og isfabrikker							
Produktion	21,9	23,2	24,1	24,6	20,8	24,1	21,5
- Forbrug i produktionen	17,5	18,7	19,5	20,3	17	19,7	18,3
= Bruttoværditilvækst	4,4	4,5	4,5	4,3	3,9	4,3	3,2
- Aflønning af ansatte	3	3,3	3,5	3,6	3,7	4	4,4
- Andre produktionsskatter, netto	-0,1	-0,1	-0,1	-	-	-	-
= Bruttooverskud af produktion og blandet indkomst	1,5	1,2	1,1	0,8	0,2	0,3	-1,2
Bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks							
Produktion	8,9	9,4	9,1	9,4	9,5	10,9	11,7
- Forbrug i produktionen	5,1	5,4	5,3	5,7	5,8	6,6	6,8
= Bruttoværditilvækst	3,8	4	3,8	3,7	3,7	4,4	4,9
- Aflønning af ansatte	2,6	2,8	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
- Andre produktionsskatter, netto	0	-	0	-	-	-	-
= Bruttooverskud af produktion og blandet indkomst	1,3	1,3	1,1	1	1	1,7	2,2
Anden fødevarerfremstilling							
Produktion	35,2	42,5	42,9	42,7	43,8	46,2	50,9
- Forbrug i produktionen	26,9	33	33,5	34,6	35,7	35,9	37,9
= Bruttoværditilvækst	8,3	9,5	9,5	8,1	8,1	10,2	13
- Aflønning af ansatte	5,7	6,3	6,4	6,4	6,3	6,3	6,2
- Andre produktionsskatter, netto	-0,1	0	-0,1	-	-	-	-
= Bruttooverskud af produktion og blandet indkomst	2,6	3,2	3,2	1,7	1,8	3,9	6,8
Drikkevarerfremstilling							
Produktion	9	9,3	9,9	9,9	10	10,9	11,3
- Forbrug i produktionen	5,9	5,9	6,7	6,9	7	7,7	8
= Bruttoværditilvækst	3,2	3,5	3,2	3	3	3,2	3,3
- Aflønning af ansatte	2	1,9	1,7	1,5	1,4	1,3	1,2
- Andre produktionsskatter, netto	0	0	0	-	-	-	-
= Bruttooverskud af produktion og blandet indkomst	1,2	1,5	1,4	1,5	1,6	1,9	2,1
Føde- og drikkevarerindustri i alt							
Produktion	113,2	123,5	125,4	125,7	123,8	130,6	136,6
- Forbrug i produktionen	86,1	93,4	95,2	98,0	96,6	99,7	102,8
= Bruttoværditilvækst	27,1	30,1	30,2	27,7	27,2	30,9	33,8
- Aflønning af ansatte	19,6	21,4	21,6	21,2	20,9	21,3	21,8
- Andre produktionsskatter, netto	-0,3	-0,1	-0,2	-0,2	-0,2	-0,1	-0,1
= Bruttooverskud af produktion og blandet indkomst	7,8	8,8	8,9	6,6	6,5	9,7	12,1

Kilde: Jensen et al. (2008)

For den samlede fødevarer- og drikkevarerindustri vurderes den totale produktionsværdi i 2007 at have været i størrelsesordenen 131 mia. kr., hvilket er en stigning i forhold til 2006 på ca. 7 mia. kr., jf. tabel 2.1. Stigningen skyldes især stigninger i værdien af mejeriproduktionen og 'Anden fødevarerfremstilling', hvilket i høj grad kan tilskrives prisudviklingen på mejeriprodukter og kornbaserede fødevarer i slutningen af 2007 og starten af 2008. Da råvareomkostningerne (forbrug i produktionen) også er steget som følge af de højere priser, har stigningen i fødevarerindustriens bruttoværditilvækst kun været på ca. 3,7 mia. kr. fra 2006 til 2007.

I 2008 forventes stigningen i produktionsværdien at fortsætte, omend hovedparten af stigningen forventes at komme i første halvår. Med de kraftigt faldende råvarepriser i 2. halvdel af 2008, vil priserne på flere områder igen ligge tæt på niveauet i starten af 2007.

2008 forventes at blive et rekordår, når det gælder bruttooverskud. Mens bruttooverskuddet i 2007 steg med ca. 45 pct., forventes det i 2008 at stige med 25 pct., således at det når op på 12,1 mia. kr. Alle sektorer på nær mejerier og isfabrikker og til dels drikkevarerfremstilling forventes at få betydelige stigninger i bruttooverskuddet i 2008.

Kødprodukter har ikke i samme omfang som korn- og mejeriprodukter oplevet prisstigninger det seneste års tid. Priserne på fx. svinekød har i en længere periode været faldende, og det ses også af slagteriernes faldende produktionsværdi i 2007. I 2008 er priserne igen stigende, men da mængderne af svin leveret til danske slagterier er faldende, er værdistigningen begrænset.

Som det ses af tabel 2.1, har der kun været en meget lille stigning i slagteriernes produktionsværdi i dette årti. Der er flere forklaringer på denne udvikling. For det første har der været en meget begrænset prisudvikling på svinekød i perioden. For det andet bliver en stigende del af den danske svineproduktion nu slagtet eller forædlet på udenlandske anlæg.

Mejeriindustrien oplevede et kraftigt pris-boom i anden halvdel af 2007 – især som følge af stigende efterspørgsel efter mælkepulver i Asien. Markedet har efterfølgende rettet sig, og både de internationale priser på mælkepulver og afregningspriserne til landmændene er igen faldet. Det er således også værd at bemærke, at mens mejerier og isfabrikker i 2007 havde en kraftigt stigende omsætning, steg bruttooverskuddet

ikke. Det antyder, at markedspris-stigningerne primært afspejler stigende råvarepriser og ikke øgede avancer.

Sektoren bestående af “bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks” blev påvirket af de højere korn- og melpriser, og det medførte stigende råvare- og færdigvarepriser. Produktionsværdien steg betydeligt i både 2007 og 2008, og det er ikke mindst karakteristisk, at bruttooverskuddet steg fra 0,9 mia. kr. i 2006 til 1,6 mia. kr. i 2007 og 2,1 mia. kr. i 2008.

Konkurrencestyrelsen (2008) konkluderer i den sammenhæng, at de faktiske prisstigninger på brød i perioden fra august 2007 til februar 2008 var tre til fire gange højere end, hvad stigningen i landmandens afregningspris på brødkorn isoleret set tilsagde.

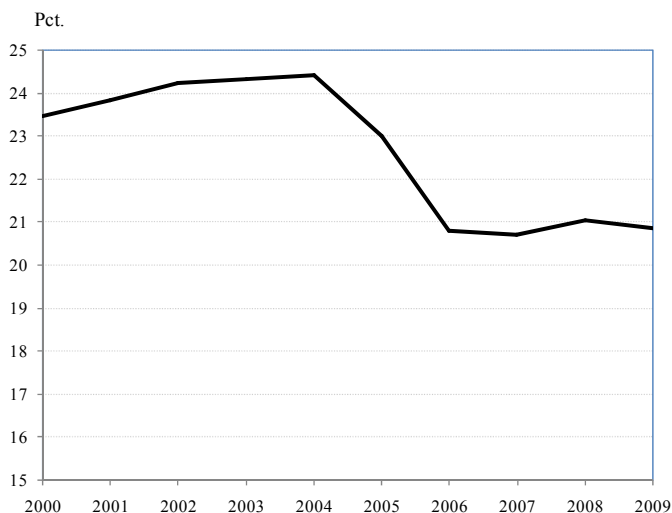
Sektoren omfattende “drikkevarefremstilling” har haft pænt stigende produktionsværdi i 2007 og 2008. Her fremhæver fx. bryggerierne, at de stigende råvareomkostninger – herunder især malt-omkostningerne – har nødvendiggjort prisstigninger på de færdige drikkevarer.

Ser man på hele perioden siden 2000, er det kendetegnende, at drikkevareindustrien har haft en meget moderat produktionsstigning i Danmark, hvilket også skal ses på baggrund af, at fx. bryggeriernes ekspansion især sker globalt og via produktion på egne anlæg i udlandet.

Fødevareindustriens samlede omsætning, som vist i tabel 2.1, har ikke kunnet følge med den samlede industrivækst i Danmark i dette årti. Som det ses af figur 2.3, er fødevareindustriens andel af den samlede industriomsætning faldet fra ca. 24 pct. til nu omkring 21 pct.

Figur 2.3. Fødevarerindustriens andel af den samlede danske industriomsætning, 2000-2009

Anm: 2008 er foreløbige tal. 2009 er prognose

Kilde: Danmarks Statistik (2008b) og egne beregninger

Udviklingen i fødevarerindustriens relative betydning i Danmark afspejler således dels den begrænsede markedsvækst, dels effekten af omlægninger i EU's landbrugspolitik, og dels den forventede lavere prisudvikling på landbrugsvarer skabt via produktivitetstigninger. Trods nedgangen spiller sektoren dog stadig en relativt stor rolle.

2.3. Udviklingen i de enkelte sektorer

Dette afsnit indeholder nærmere analyser af de enkelte sektorer økonomiske udvikling, konjunkturer og konkurrenceevne. Analyserne tager udgangspunkt i dels nøgletallene i tabel 2.1, dels regnskabstal for udvalgte væsentlige virksomheder i sektorerne. Regnskabstallene omfatter virksomheder med betydelige aktiviteter m.m. i udlandet, hvorimod tallene i tabel 2.1 er baserede på tal fra Danmarks Statistik og alene vedrører aktiviteter på dansk grund.

Mejeriindustrien

Mejerisektoren har gennem flere år været præget af beskeden vækst og ikke mindst lavt bruttooverskud, jf. tabel 2.1.

Udviklingen i mejeriindustriens økonomi har i 2008 været påvirket af:

- Eftervirkningerne af Muhammed-krisen, hvor store dele af den danske eksport til arabiske lande blev kraftigt reduceret. Den danske mejerisektor havde inden Muhammed-krisen en betydelig eksport til disse lande
- Mælkepulverskandalen i Kina, hvor hele den kinesiske mejeribranche blev ramt af melaminforgiftning i den råmælk, der blev solgt til mejerierne. Salget af mælkepulver på det kinesiske faldt markant, og det påvirkede bl.a. Arla Foods joint-ventureselskab i Kina
- Mælkepulverprisens kortvarige himmelflugt og efterfølgende bratte fald igen. De stigende spotpriser medførte ligeledes, at nogle landmænd forlod de etablerede mejerier for at satse på salg på udenlandske spotmarkeder. En betydelig del af både leverandørerne og mælkemængden er nu vendt tilbage igen
- Valutakursudviklingerne, hvoraf især pundets og dollarens fald har påvirket mejeriernes indtjening negativt. Udviklingen i anden halvdel af 2008 har dog igen været positivt påvirket af den stigende dollar-kurs

Udviklingen i omsætning og resultat for danske mejerier – hvoraf Arla Foods står for ca. 90 pct. af mælkeindvejningen – fremgår af tabel 2.2.

Tabel 2.2. Omsætning og resultat for udvalgte danske mejerier, (mio. kr.)						
	02/03	03/04	04/05	2006	2007	2008
Omsætning						
Arla Foods	40.647	47.608	46.351	45.491	47.742	
Thise Mejeri	120	149	183	272	359	
Nørager Mejeri*	203	212	196	203	242	
Årets resultat						
Arla Foods	1.094	1.145	914	1.107	1.161	481**
Thise Mejeri	2	4	6	9	10	
Nørager Mejeri*	7	7	5	3	2	

* Tal for Nørager Mejeri er udelukkende driftsårstal. 2006 = 2005/2006, etc.

** Første halvår af 2008

Kilde: Diverse årsregnskaber

Som det ses af tabellen, er udviklingen i indtjeningen meget stabil – trods omskiftelige økonomiske og politiske rammer at arbejde under. Stabiliteten er i høj grad et resultat af andelsejerformen, hvor afregningsprisen til landmændene bruges til at udligne udsving i mejeriernes indtjening.

Omsætningen i Arla Foods var på 47,7 mia. kr. i 2007, og Arla Foods er dermed den største fødevarer virksomhed med hjemstavn i Danmark. Arla Foods opnåede i 2007 et stigende nettoresultat, og selskabet forventer, at den positive udvikling vil fortsætte ind i 2008. Arla Foods resultat i første halvår af 2008 blev på 491 mio. kr., hvilket er 99 mio. kr. bedre end i samme periode sidste år.

Kødindustrien

Danish Crown er langt den største aktør i denne sektor, idet virksomheden står for ca. 90 pct. af de danske svineslagtninger og 60 pct. af de danske kreaturslagtninger. Omsætningen i Danish Crown faldt i 2006/07, og det skyldes til dels frasalg af de mere perifere forretningsområder samtidig med en større fokusering på kerneaktiviteterne. Danish Crowns resultat – efter efterbetaling til andelshaverne – er dog meget stabilt fra år til år, jf. tabel 2.3.

Tabel 2.3. Omsætning og resultat (mio. kr.) for virksomheder inden for den danske kødindustri

	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08
Omsætning						
<u>Svineslagterier</u>						
Danish Crown	40.368	44.370	48.598	48.534	44.346	46.972
TiCan	2.102	2.603	2.581	3.036	3.706	4.100
<u>Fjerkræslagterier</u>						
Rose Poultry A/S	1.358	1.418	1.413	1.364	1.514	
Lantmännen Danpo A/S	1.136	1.319	1.304	1.208	1.031	
<u>Øvrig kødindustri</u>						
Kurt Skare Holding	827	889	934	933	926	
Sthryn's*	267	286	294	320	337	
3-stjernet*	238	220	238	252	260	
Årets resultat						
<u>Svineslagterier</u>						
Danish Crown	1.214	1.261	1.228	1.232	1.230	997
Tican	81	133	126	142	88	75
<u>Fjerkræslagterier</u>						
Rose Poultry A/S	-29	23	17	-47	14	
Lantmännen Danpo A/S	-21	-45	-83	-109	-351	
<u>Øvrig kødindustri</u>						
Kurt Skare Holding	34	36	30	25	27	
Sthryn's*	21	8	23	27	21	
3-stjernet*	29	21	19	23	34	

*Kalenderår. 2002/2003 = 2003, etc.

Kilder: Virksomhedernes årsregnskaber

I 2007/08 steg omsætningen med mere end 2,5 mia. kr., bl.a. via opkøb i udlandet. Derimod blev årets resultat ca. 230 mio. kr. dårligere end året før. Den faldende indtjening skyldes dels færre leverancer og dermed en dårligere kapacitetsudnyttelse, dels afmatning og stærk konkurrence på de internationale kødmarkeder.

Svine- og fjerkræslagterierne har været påvirket af, at landmændene har været under hårdt pres pga. stigende foderpriser og dermed en dårlig rentabilitet. Priserne på svin og fjerkræ har ikke kunnet hæves tilstrækkeligt til at kompensere for de højere driftsomkostninger, og det har medført en faldende produktion og en faldende kapacitetsudnyttelse i slagterileddet. De faldende leverancer til især Danish Crown og den dårlige kapacitetsudnyttelse er en væsentlig økonomisk udfordring, som skyldes dels en merpris i Tyskland, dels faldende indenlandsk produktion som følge af den dårlige indtjening i svineproduktionen. Endeligt har manglende eller forsinkede miljøgodkendelser flere steder i landet været en stopklods for yderligere investeringer i svineproduktionsanlæg.

Danish Crown har stadig som overordnet mål at få styrket virksomhedens markedsposition. Man vurderer, at der er behov for en yderligere konsolidering, bl.a. fordi en række virksomheder rundt om i Europa går konkurs på grund af dårlig indtjening. Derfor er mange virksomheder til salg, og værdien af selskaberne er faldet drastisk overalt i verden. Dermed er en yderligere strukturrationalisering nu sat i gang i Europa.

Tabellen viser, at svineslagterierne generelt har en meget stabil udvikling i omsætning og indtjening – og langt mere stabil end svineproducenternes indtjening under ét. Derimod har indtjeningen i fjerkræslagterierne – hvor både Danpo og Rose Poultry er aktieselskaber – været meget ustabil over tid.

Fjerkræslagterierne har gennem de senere år lidt store tab. Lantmännen Danpo har gennem de 5 seneste år haft underskud hvert år, og det akkumulerede bogførte underskud i perioden beløber sig til mere end 600 mio. kr. Rose Poultry har også set over en længere periode haft en lav indtjening.

Fugleinfluenza, Muhammed-krise og efterfølgende stigende foderomkostninger får en stor del af skylden, men også hård konkurrence fra udlandet både på det danske marked og på udenlandske markeder er medvirkende til, at branchen har en lav indtjening. Dertil kommer, at de to store fjerkræslagterier, Danpo og Rose Poultry er kon-

kurrenter på flere markeder, og det er med til at presse salgspriserne og indtjeningen ned.

Fjerkræproducenterne har flere gange – og senest i 2008 – foreslået en fusion mellem disse to store fjerkræslagterier. Udgangspunktet er, at en effektiv rationalisering og en stigende markedsmagt kun kan opnås, ved at de to virksomheder fusionerer eller på andre måder samarbejder. Det er iøjnefaldende, at fjerkræleverandørerne er de første til at foreslå denne fusion, da det på den måde kan føre til en situation med næsten monopson – hvor landmændene kun har ét selskab – endda sandsynligvis et aktieselskab med betydelig udenlandsk ejerskab – at afsætte deres produkter til.

Uanset fusion eller ej er fjerkræslagterierne præget af usædvanlig lav indtjening, og der er ikke umiddelbart udsigt til, at der kan opnås et markedsmæssigt afkast uden væsentlige nye tiltag på markedet eller i sektoren.

Drikkevareindustrien

Drikkevareindustrien domineres af bryggerierne, hvor Carlsberg er den altoverskyggende virksomhed, jf. tabel 2.4.

Som det fremgår af tabel 2.4, har de to mindre bryggerier, Royal Unibrew og Harboes Bryggeri haft stigende omsætning men faldende indtjening i de seneste år. Resultaterne er dog stadig positive, hvilket langt fra er tilfældet for mange af de nystartede mikrobryggerier rundt om i landet.

Tabel 2.4. Omsætning og resultat (mio. kr.) for danske bryggerivirksomheder

	2003	2004	2005	2006	2007	2008**
Nettoomsætning						
Carlsberg	34.626	36.284	39.047	41.083	44.750	62.500
Royal Unibrew	2.633	2.869	3.191	3.439	3.882	
Harboes Bryggeri A/S*	1.359	1.452	1.361	1.383	1.371	
Resultat						
Carlsberg	1.719	1.269	1.371	2.171	2.596	>3.000
Royal Unibrew	153	194	221	228	152	
Harboes Bryggeri A/S*	64	86	66	57	20	

* Driftsårstal. 2003 = 2002/2003, etc.

** Skøn

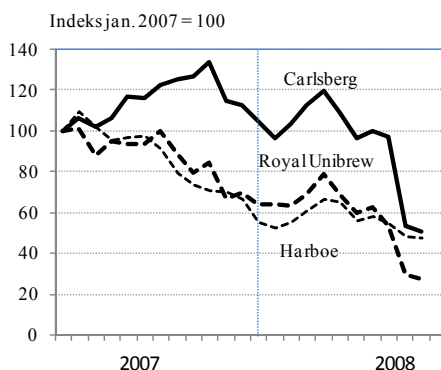
Kilde: Div. årsregnskaber

For Carlsbergs vedkommende er nettoomsætningen steget med godt 10 mia. kr. i perioden 2003-2007. For 2008 forventes en 10 pct. organisk vækst i nettoomsætningen, og sammen med omsætning fra tilkøbte aktiviteter i årets løb kan der forudses en samlet nettoomsætning på 62-63 mia. kr.

Blandt de tilkøbte aktiviteter hører især Carlsbergs og Heinekens overtagelse af den tidligere konkurrent og samarbejdspartner, Scottish & Newcastle (S&N). Carlsbergs væsentligste formål med at gå med i købet af S&N var at få fuld kontrol over selskabet BBH, som tidligere var ejet ligeligt af S&N og Carlsberg. Med købet fik Carlsberg et stærkt brohoved på det voksende russiske marked, men også betydelige aktiviteter i bl.a. Frankrig og Grækenland blev erhvervet. Samtidig forventer Carlsberg at kunne realisere synergier på 1,3 mia. kr. over tre år efter overtagelsen BBH. Med købet kom Carlsberg for alvor med i den internationale konsolidering, som har været i gang i flere år. Med opkøbet styrkes Carlsbergs markedsplacering markant, og potentialet for yderligere vækst og indtjening er stort. Købet har været dyrt, og selv om den efterfølgende aktieemission forløb smertefrit, er Carlsbergs gældsbelastning vokset betydeligt.

Næsten samtidig med købet kom finanskrisen, som har ramt bryggerierne voldsomt i form af aktiekurstab, jf. figur 2.4.

Figur 2.4. Aktiekursudvikling for de største bryggerier i Danmark, (månedsgennemsnit)

Kilde: Månedlige aktiekurser fra virksomhederne.

Aktiekurserne på de store danske bryggerier er dykket kraftigt i løbet af året, og for Carlsberg og Royal Unibrew betød september og oktober en halvering af selskabernes kursværdi.

Carlsberg-aktien faldt bl.a. på grund af investorernes frygt for devaluering på netop det russiske marked. Samtidig er frygten for en vedvarende økonomisk recession med til at dæmpe vækstforventningerne på længere sigt. Endeligt vil finanskrisen også begrænse mulighederne for yderligere lånefinansiering.

Danmarks næststørste bryggeri, Royal Unibrew, oplevede meget store kursfald i 2008. I de første 10 måneder af året faldt aktiekursen med over 63 pct., og den nåede dermed det laveste niveau siden november 2002. Baggrunden for både den faldende indtjening og aktiekursfaldet er, at virksomheden er vokset via opkøb, hvor især de udenlandske aktiviteter har vist sig at være problematiske.

Harboes Bryggeri ser ud til at klare den økonomiske krise tilfredsstillende – trods klart dårlige nøgletal de senere år. Forklaringen er bl.a., at Harboe primært sælger øl til discountsegmentet, og dermed er afsætningen ikke så truet i en økonomisk recession.

Carlsberg måtte i november 2008 marginalt nedjustere deres forventninger til årets resultat. Samtidig konstaterede selskabet, at bryggerier er en af de brancher, som typisk slipper lettest igennem økonomiske nedture. Bryggeribranchen kan derfor forventes at klare kommende år med økonomisk recession relativt godt.

Brødsektoren

Den deciderede brødsektor (excl. kager, kiks m.m.) domineres i dag af to selskaber, nemlig det svenske Lantmännen Unibake Denmark og Kohberg. Begge selskaber havde en omsætningsfremgang i 2007, men mens Lantmännen havde en faldende indtjening, steg den hos Kohberg, jf. tabel 2.5.

Tabel 2.5. Omsætning og resultat (mio. kr.) for virksomheder i den danske brødsektor

	2003	2004	2005	2006	2007
Nettoomsætning					
Lantmännen Unibake DK				1.259	1.376
Kohberg		697	746	820	868
Resultat					
Lantmännen Unibake DK				73	53
Kohberg		27	44	18	33

Kilde: Diverse årsberetninger

Lantmännen Unibake Denmark begrundet den faldende indtjening med dyrere råvarer og energi samt indkørvsvanskeligheder og strukturtilpasninger. De svenske ejere, Lantmännen, har i den seneste tid gennemfört en strategisk koncentration i deres konglomerat-virksomhed. Der vil blive fokuseret mere på deres kerneaktiviteter, og netop her er Lantmännen Unibake centralt placeret. Der kan derfor forudses flere frasalg og opkøb, men med Unibake som et centralt forretningsområde. Der blev også i 2008 foretaget nye opkøb, og hermed har Lantmännen Unibake nu 30 fabrikker i 10 lande.

Kohberg forventer et stigende overskud i 2008 som resultat af en styrkelse af organisationen samt løbende effektiviseringer.

Sukker

Sukkerindustrien i Danmark – hvor Danisco Sugar er det eneste selskab inden for sukkerraffinering og -produktion – har de seneste år oplevet en markant markedsforandring. Som følge af ændringer i EU's landbrugspolitik og herunder markedsordningen for sukker er de hidtidige faste rammer og mere eller mindre styrede priser afløst af mere markedsorienterede vilkår.

EU's landbrugspolitik har primært som formål at understøtte primærlandbrugets økonomiske udvikling, mens forarbejdningsleddene ikke direkte har nogen nettofordel. Sukkerindustrien bliver dog i vid udstrækning også påvirket af reformerne af EU's landbrugspolitik, da råvaregrundlaget og markedssituationen ændres. Ændringerne i disse ydre landbrugspolitiske rammer er da også en væsentlig forklaring på den faldende indtjening i Danisco Sugar i de senere år, jf. tabel 2.6.

Tabel 2.6. Økonomiske nøgletal for sukkerdelen i Danisco A/S, (mio. kr.)

	98/99	99/00	00/01	01/02	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09*
Ekstern omsætning	6.506	8.070	8.135	7.909	7.752	7.752	7.969	7.634	6.739	6.567	7.000
Operationelt resultat	983	968	991	1.051	1.041	1.012	1.100	392	569	330	450

* forventet

Kilde: Div. årsregnskaber

Fra 2004/2005 til 2007/2008 er det operationelle resultat således faldet fra 1,1 mia. kr. til 330 mio. kr. Med baggrund i, at der på EU-plan er skabt en større klarhed og bedre balance mellem udbud og efterspørgsel, forventes der en omsætning på syv mia. kr. i 2008/2009 og et resultat på 450 mio. kr.

I 2007 besluttede Danisco koncernen at udskille sukker-divisionen som et selvstændigt selskab. Lav omsætningsvækst og faldende indtjening på sukkerområdet var væsentlige begrundelser for beslutningen. Spaltningen gjorde det muligt enten at børsnotere eller helt frasælge sukkerdivisionen. I 2008 blev der indgået en aftale om salg af sukker-divisionen. Boks 2.1 indeholder en nærmere beskrivelse af salget.

Boks 2.1. Udskillelse og salg af Danisco Sugar A/S

Der kan peges på flere årsager til ønsket om en opsplitning og salg af selskabet:

- Investorer kræver vækst, og markedsvæksten på sukkerområdet er begrænset. Hidtil har fusioner og opkøb genereret vækst, men potentialet for yderligere vækst på denne måde er begrænset
- Som det er vist, har indtjeningen på sukkerområdet været faldende gennem en årrække. Sukkerdivisionens hidtidige rolle som "cash cow" for resten af koncernen er dermed reduceret
- Begrænsede synergier med resten af koncernen. Danisco har gennem de senere år gennemført en fokuseret strategi med større vægt på udvalgte kerneområder, herunder især fødevaringredienser, mens fødevarerdivisionen er frasolgt. På den måde er både de produktions- og markedsræssige synergier mellem sukkerdivisionen og resten af Danisco-koncernen blevet mindre
- Konglomerater – virksomheder med forskelligartede og usammenhængende forretningsområder – er generelt ikke attraktive for investorer
- Danisco-koncernen har qua sin sukkerdivision haft et image af at være et delvist landbrugsafhængigt selskab. Ved at distancere sig fra sukkerområdet kan koncernen bedre få et reelt image af en højteknologisk virksomhed

Samtidig med beslutningen om spaltningen gik en salgsproces i gang, og der blev indhentet tilbud fra potentielle købere. To sukkervirksomheder, tyske Nordzucker og franske Tereos, viste sig at være interesserede. Samtidig meddelte leverandørforeningen, Danske Sukkerroedyrkere, at de undersøgte mulighederne for at tage del i ejerskabet. Resultatet blev, at Nordzucker købte Danisco Sugar til en pris på 750 mio. euro.

Nordzucker var i forvejen Europas næststørste sukkerproducent. Nordzucker og Danisco Sugar havde hver en markedsandel i Europa på henholdsvis ni og syv pct.. Dertil kommer et samarbejde med en fransk sukkerkoncern og et handelsselskab, således at de tilsammen når op på en markedsandel i nærheden af 20 pct.

Dermed lykkedes det ikke umiddelbart for leverandørforeningen at få medejerskab af Danisco Sugar. Også ønskerne om at få andelsejet tilbage i sukkerindustrien har været fremført.

Alt i alt er der dog meget der tyder på, at salget af Danisco Sugar til netop Nordzucker – men med et ligeværdigt samarbejde med sukkerroedyrkerforeningerne i Danmark og Sverige – var den økonomisk optimale løsning. Dermed kan der givetvis skabes gode synergimuligheder, mulighederne for effektivisering og stordriftsfordele er oplagte, og der er skabt en klar løsning, hvor risikoen for interessensammenblanding i ejerkredsen er reduceret.

Salget af Danisco Sugar til Nordzucker er betinget af konkurrencemyndighedernes accept, og der kan næppe forventes en endelig aftale før primo 2009.

Grovvaresektoren

2007 og 2008 blev et par turbulente år for grovvaresektoren i Danmark. De kraftigt stigende priser på korn og andre råvarer medførte stor usikkerhed, og virksomheder med manglende afdækning af lange kontrakter led betydelige tab. Samtidig blev to betydelige grovvarevirksomheder opkøbt af andre virksomheder i branchen, og dermed fortsatte konsolideringen i sektoren.

Mens 2007 således blev kendetegnet ved store økonomiske problemer i flere virksomheder, tegner 2008 til at blive et mere normalt år, jf. tabel 2.7.

Tabel 2.7. Årets resultat for en række danske grovvarevirksomheder, (mio. kr.)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008**
Nordsjællands Andels Grovvareforening	5	4	7	6	-32	
Aarhusegnens Andel	21	1	10	-8	9	
Nordjysk Andels Grovvareforening	11	-16	8	9	-3	
DLG	72	80	111	118	166	200
Danish Agro	21	4	18	18	31	
SAB	5	4	7	6	-32	
Aller Mølle A/S	9	10	9	11	-11	
Brdr. Ewers A/S	12	14	19	13	2	
Hedegaard A/S	48	73	42	37	2	70
Nordsjællands Andels Grovvareforening*	3	1	-2	0	2	
Vestjyllands Andel*	23	13	30	26	14	31

* Driftsårstal. 2003 = 2002/2003, etc.

* *Skøn

Anm: Flere af virksomhederne har betydelige aktiviteter uden for grovvare-segmentet

DLG's resultater for 2007 ser ikke ud til at være negativt prægede af de stigende og ustabile kornpriser. DLG nåede i 2007 en omsætning på 24,6 mia. kr. og et overskud på 166 mio. kr. DLG's samlede nettoomsætning forventes at stige markant i 2008 som følge af de seneste investeringer i bl.a. Kongskilde, Svenska Foder, HaGe og GASA Group, hvor de nu er majoritetsaktionærer. DLG's vækst vil sandsynligvis fortsætte i de kommende år.

Flere af de øvrige grovvarevirksomheder har i 2008 fokuseret på indenlandsk konsolidering i form af købet af Hedegaard A/S, jf. boks 2.2.

Boks 2.2. Strukturudvikling i den danske grovvaresektor

Den danske grovvaresektor har gennem de seneste 10-15 år været kendetegnet ved en stigende dominans af andelsvirksomheder. I 1994 blev Superfos Grovvare A/S købt af DLG. I 2002 blev KFK A/S solgt til et konsortium domineret af danske andelsgrøvvareselskaber. I 2008 blev Hedegaard A/S solgt til Dan Agro Holding – et konsortium primært domineret af andelsgrøvvarevirksomheder.

Hedegaard A/S var primo 2008 ejet af bl.a. det svenske selskab, Lantmännen. Lantmännen afgav i april måned et købstilbud på Hedegaard A/S på 520 kr. pr. aktie á 100 kr. Bestyrelsen afviste umiddelbart tilbuddet. Efterfølgende kom konsortiet Dan Agro Holding med et købstilbud på 650 kr. pr. aktie á 100 kr. Konsortiet Dan Agro Holding blev oprettet med det ene formål at købe Hedegaard.

Bag konsortiet stod syv selskaber, som primært var enten medlemmer eller ejet af DLA Agro a.m.b.a. Efter en længerevarende budrunde endte Dan Agro Holdings bud på 760 kr. pr. aktie, hvilket var 74 pct. over aktiekursen på Hedegaard, da budkrigen blev indledt. Dermed havde Hedegaard en samlet markedsværdi på 678 mio. kr.

Norske Yara kom med i ejerkredsen i konsortiet. Yara var tidligere storaktionær i KFK men valgte at sælge selskabet for at fokusere på sine kerneaktiviteter inden for især energi. Nu er Yara således tilbage som ejer på det danske grovvaremarked.

DLA Agros motiver for at købe Hedegaard A/S var

- Størrelse
- Rationaliseringsgevinster
- Indkøbsstyrke
- Styrket markedsposition
- Entry barrier – undgå en ny stor konkurrent på markedet

De nye ejere bag Hedegaard fastslog under forhandlingsforløbet, at de ville drive selskabet videre som et selvstændigt selskab. Opgaven bliver derfor nu at udvikle tilstrækkelige synergier mellem Hedegaard og selskaberne i ejerkredsen, således at de ønskede konkurrence- og stordriftsfordele kan opnås.

DLG stod af gode grunde helt uden for spillet om købet af aktier. Da DLG og en række andre grovvare-selskaber købte og splittede KFK i 2002, var det en betingelse fra konkurrencemyndighederne for at godkende handlen, at DLG inden for en given årrække skulle afhænde sin aktiepost i Hedegaard. Allerede i 2007 var DLG således ikke mere medejer af Hedegaard.

2.4. Fødevarekrise og fødevareindustriens økonomi

Fødevarekrisen i 2007-2008 – i form af de kraftigt stigende priser på korn og til dels også mejeriprodukter – har på flere måder påvirket indtjeningen i agro- og fødevareindustrien.

For brødindustrien betød de stærkt stigende kornpriser, at en væsentlig indsatsfaktor steg i pris, og at de samlede omkostninger steg. Korn udgør imidlertid kun ca. 8 pct. af brødprisen i detailledet, hvorfor virkningen er begrænset. Dertil kommer, at brødpriserne i løbet af fødevarekrisen steg betydeligt – og langt mere, end hvad de stigende kornpriser kan forklare. Fra august 2007 til februar 2008 steg brødpriserne (hvedebrød) i Danmark ca. 16 pct., hvilket er 3-4 gange så meget, som de stigende kornpri-

ser alene kan forklare. Brødproducenter bidrog væsentligt til prisstigningen, idet de stod for 30 pct. og 40 pct. af prisstigningen på hhv. hvedebrød og rugbrød. Brødproducenterne har derved i høj grad medvirket til at forøge prisstigningerne, jf. Konkurrencestyrelsen (2008).

Mejerivirksomhederne blev udsat for en stor prispåvirkning, da verdensmarkedspriserne på især mælkepulver steg dramatisk i slutningen af 2007 og starten af 2008. På den ene side steg mejeriernes salgspriser og dermed indtjening, men på den anden side steg også spot-markedspriserne på råmælk. Dermed kom der et prispres fra mælkeleverandørerne, hvoraf nogle begyndte at levere mælken til andre mejerier eller handelsvirksomheder, hvor mælken blev afregnet til en langt højere men mere ustabil pris.

Prisgennemslaget i forbrugerpriserne på smør og mælk begrænsede sig i store træk til effekterne af de højere råvarepriser og afspejler dermed udviklingen på de internationale markeder. På nogle områder absorberede mejerierne selv en del af råvareprisstigningen, mens mejerierne på andre områder forøgede deres avance, jf. Konkurrencestyrelsen (2008).

Svineslagterierne måtte i 2008 konstatere en betydelig nedgang i deres leverancer af slagtesvin. Udbuddet af slagtesvin faldt på grund af det forringede bytteforhold mellem svinekød og foder, og samtidig steg eksporten af levende svin. Kapacitetsudnyttelsen på de danske svineslagterier faldt dermed, hvilket var med til at forringe det samlede økonomiske resultat.

Sukkerindustrien mærkede også, at planteavlsbedriftenes alternative indtjening på kornproduktion steg betydeligt. Selv om de internationale sukkerpriser ikke på kort sigt var blevet væsentligt forbedrede, blev det nødvendigt at hæve afregningspriserne på landmændenes sukkerroer betydeligt for 2009 og 2010 for at kunne sikre de nødvendige råvarer. Med store kapacitetsomkostninger i sukkerindustrien og med en given produktionskvote er det af stor betydning, at det ønskede råvarevolumen kan skaffes.

Drikkevareindustrien er også afhængig af prisudviklingen på landbrugsråvarer, omend landbrugsråvarerne udgør en faldende og relativt lille del af de samlede omkostninger. Carlsberg har flere gange varslet og gennemført prisstigninger på øl som følge af stigende råvarepriser. Målet har været at hindre prisstigningerne på råvarer i at udhule indtjeningen. Medio 2008 havde Carlsberg gennemført prisstigninger, der mere

end kompenserede for hidtidige råvareprisstigninger, idet der også var taget højde for fremtidige potentielle prisstigninger.

Grovvarevirksomhederne har været meget påvirket af de stærkt stigende kornpriser. Korn er en udbredt handelsvare for grovvareselskaberne, og det er også en vigtig bestanddel i de foderblandinger, som produceres og sælges. Priserne på foderblandinger afhænger direkte af priserne på korn, sojaskrå og andre råvarer, men da både køb og salg af foderblandinger og råvarer kan ske på kortere- eller længerevarende kontrakter, kan der opstå betydelige gevinster og tab, hvis positionerne ikke er afdækkede eller matcher hinanden.

De meget svingende råvarepriser har da også haft en stor betydning for grovvareselskabernes økonomi i både 2007 og 2008. KOF Agro måtte i 2007 lade sig fusionere med Danish Agro efter store underskud på grund af manglende afdækning af bl.a. foderkontrakter.

Det kostede også grovvareselskabet SAB dyrt, at det ikke var dækket tilstrækkeligt ind på råvareområdet. Selskabet måtte derfor indkassere et betydeligt tab, da priserne steg voldsomt. I 2007 fik SAB et underskud på den primære drift på 31,7 mio. kr. efter en omsætning på cirka 1,3 mia. kr. Under forløbet gik selskabet væk fra at indgå lange kontrakter.

Grovvareselskabet Hedegaard blev ramt af dyre råvarepriser. Kombinationen af faste kontrakter og stærkt stigende råvarepriser betød, at selskabet fik betydelige tab i 2007. Også andre grovvareselskaber har tilkendegivet, at kornprisstigningerne har medført både usikkerhed og tab på grund af utilstrækkelig afdækning.

Blandt markfrøvirksomhederne har der også været et betydeligt pres på råvarepriserne som følge af prisstigningerne på korn. For markfrøvirksomhederne har kapacitetsudnyttelse samt ikke mindst markedspleje og fastholdelse af kundegrundlaget stor betydning. Dertil kommer, at en fastholdelse eller udvidelse af markedsandelene i flere tilfælde var en målsætning i sig selv. Derfor ville man gå langt for at undgå en stor nedgang i råvare-leverancerne.

2.5. Valutakursudviklingen

Valutakursudviklingen spiller en stor rolle for agro- og fødevarerindustriens konjunkturer, indtjening og internationale konkurrenceevne. Udviklingen i den effektive kro-

nekurs – den danske krones værdi i forhold til udenlandske valutaer sammenvejet i forhold til deres betydning – indgår således som et centralt element i beregningen af den internationale konkurrenceevne og kan i vid udstrækning forklare både virksomheders og sektorerers indtjeningsudvikling.

Dertil kommer, at flere store virksomheder eksplicit fremhæver valutakursudviklingen som en væsentlig usikkerhedsfaktor og forklaring i virksomhedernes økonomiske udvikling. Eksempelvis har Arla Foods noteret, at de lave valutakurser på især den amerikanske dollar og det britiske pund har haft en negativ indflydelse på selskabets indtjening.

Danish Crown har også noteret, at valutakursudviklingen har givet selskabet betydelige udfordringer. Ifølge Danske Slagterier (2008) tabte danske svineproducenter (og indirekte de danske svineslagterier) over 1 mia. kr. i 2007 på grund af de lave valutakurser, og niveauet i første halvdel af 2008 lå betydeligt lavere end i 2007.

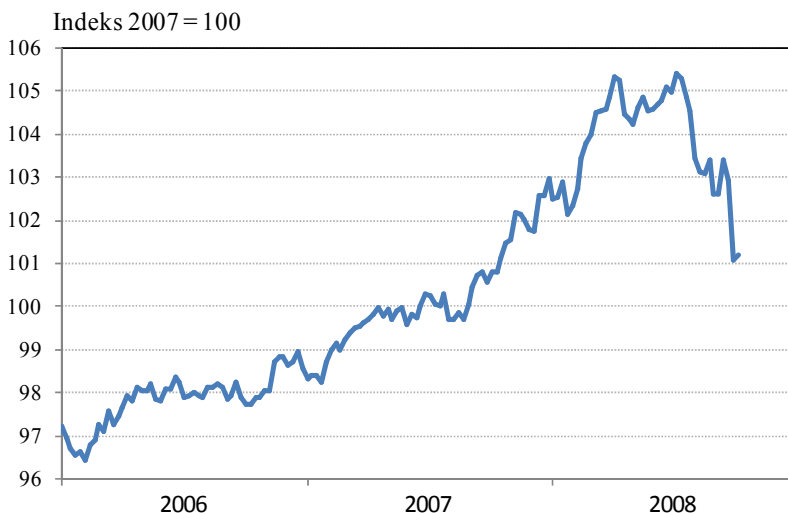
I løbet af de seneste år er den danske krone blevet styrket væsentligt over for flere vigtige samhandelsvalutaer. Frem til midten af 2008 faldt fx. den amerikanske dollar betydeligt over for både euro og danske kroner. Det betød umiddelbart, at danske varer i USA skal sælges tilsvarende billigere i danske kroner for at kunne bevare samme pris i US dollar. Man kan ikke forudsætte, at danske eksportører kan hæve prisen markant, fordi dollar falder i værdi. Hvis prisen stiger, vil bl.a. de amerikanske leverandører overtage en stigende del af markedet.

Styrkelsen af den danske krone over for vore vigtigste samhandelslandes valutaer afspejler sig i, at den effektive kronekurs er steget. Udviklingen i den effektive kronekurs sammenvejet ud fra sammensætningen af den danske fødevareindustri eksportmarkeder fremgår af figur 2.5.

Som det ses af figuren, steg den danske effektive kronekurs for agro- og fødevareindustrien frem til midten af 2008, hvorefter der igen var et markant fald. Den faldende kronekurs skyldes for det første stigende dollar- og yen-kurser; valutaer, som især er vigtige for den danske eksport af landbrugs- og fødevarer. For det andet er den danske krone også svækket over for euro under finanskrisen, og det har også svækket den effektive kronekurs. Selv om kronen er svækket markant siden midten af 2008, ligger niveauet ultimo 2008 stadig over niveauet i 2007. Da en relativt stor del af den danske landbrugs- og fødevareeksport går til lande uden for euro-området, er udsvingene i

den effektive kronekurs – og dermed også ustabiliteten – større for agro- og fødevareindustrien end for den samlede industri.

Figur 2.5. Effektiv kronekurs for den danske agro- og fødevareindustri.

Anm: Den effektive kronekurs er her beregnet ved at måle værdien af den danske krone i forhold til valutaerne på de danske eksportmarkeder. De enkelte udenlandske valutaer er således sammenvejet i forhold til deres betydning for de danske eksportmarkeder. Derudover er der i sammenvejsningen taget højde for de væsentligste konkurrentlandes afsætning og valutaforhold. Fx. har den amerikanske dollar en betydning for den effektive kronekurs ikke blot ved eksport til USA, mens også ved eksport til andre lande, hvor USA også eksporterer

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Nationalbanken (2008)

På kort sigt har en stærk effektiv kronekurs en negativ indflydelse på den internationale konkurrenceevne. På længere sigt bliver ulemperne dog mere eller mindre opvejet af, at importvarer som energi, råvarer, foderstoffer m.m. bliver billigere omregnet til kroner. Alt i alt vil en svag dollar – og en stærk krone – medføre, at inflationen holdes nede, og at rente- og omkostningsniveauet begrænses.

Konsekvenserne af en svingende effektiv kronekurs er ikke entydige. Det afhænger af mange forskellige forhold, herunder sammensætning af eksportmarkeder, faktureringsvalutaer, importafhængighed, tidshorisont m.m.

2.6. Produktivitetsudviklingen

Produktivitetsudviklingen er – sammen med valutakurs- og lønudviklingen – et meget væsentligt element i en sektors internationale konkurrenceevne. På et homogent marked med mere og mere ensartede økonomiske vilkår bliver stigende produktivitet en stadig vigtigere konkurrenceparameter.

På baggrund af de data, som fremgår af tabel 2.1, er det muligt at beregne en række nøgletal til måling af de enkelte erhvervs produktivitet m.m. Tabel 2.8 indeholder således tre typer nøgletal:

- Bruttoværditilvækst pr. fuldtidsansat – som et mål for arbejdsproduktiviteten
- Bruttoværditilvækst i forhold til produktionsværdien
- Bruttooverskud i forhold til produktionsværdien

Tabel 2.8 viser en række interessante økonomiske tendenser. Drikkevarefremstillingssektoren har formået at øge bruttoværditilvæksten pr. fuldtidsansat betydeligt – via rationaliseringer og effektiviseringer. Blandt mejerier og isfabrikker går udviklingen den anden vej.

Tabel 2.8. Estimer for produktivitetsudviklingen i føde- og drikkevareindustrien

	2000	2002	2004	2005	2006	2007	2008
Bruttoværditilvækst pr. fuldtidsansat (1.000 kr.)							
Slagterier	361	405	458	430	438	453	494
Mejerier og isfabrikker	470	455	481	467	402	422	303
Bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks	704	768	812	847	856	1.008	1.188
Anden fødevarefremstilling	394	358	404	352	361	457	599
Drikkevarefremstilling	3.078	4.039	5.681	5.930	6.587	7.939	9.038
Føde- og drikkevareindustri i alt	419	425	466	431	427	485	538
Bruttoværditilvækst/produktionsværdi (pct.)							
Slagterier	20	22	24	22	22	23	23
Mejerier og isfabrikker	20	19	19	18	19	18	16
Bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks	43	43	42	38	37	39	41
Anden fødevarefremstilling	24	22	22	19	19	22	25
Drikkevarefremstilling	35	37	32	30	29	29	29
Føde- og drikkevareindustri i alt	24	24	24	22	22	24	25
Bruttooverskud/produktionsværdi (pct.)							
Slagterier	3	4	5	4	5	4	5
Mejerier og isfabrikker	7	5	4	4	2	1	-6
Bagerier, fremstilling af brød, kager og kiks	14	14	12	10	9	14	18
Anden fødevarefremstilling	8	8	7	5	5	9	14
Drikkevarefremstilling	13	16	15	14	15	18	19
Føde- og drikkevareindustri i alt	7	7	7	5	5	7	9

Slagterierne har formået at fordoble bruttooverskuddet i forhold til produktionsværdien, mens bruttoværditilvæksten pr. fuldtidsansat kun har haft en beskedent stigning. Dette skal også ses i sammenhæng med, at en stigende del af den arbejdskraftkrævende produktion i denne sektor gennemgår en udflytning til andre lande med lavere arbejdsomkostninger.

Alle viste brancher – på nær mejerier og isfabrikker – har stigende bruttooverskud i forhold til produktionsværdien i de seneste 2 år. For føde- og drikkevareindustrien under ét er der tale om en meget markant stigning.

Udviklingen i 2007 og 2008 afspejler dog næppe noget vedvarende niveau-skifte, idet de kraftigt stigende råvarepriser i disse år har medført en midlertidig avancementstigning i flere brancher.

Nøgletalssammenligninger på tværs af brancher skal ske med forbehold, idet nogle brancher på grund af produkternes beskaffenhed m.m. naturligt har højere forædlingsgrader end andre, og sammensætningen af indsatsfaktorer varierer også mellem brancherne.

2.7. Skøn for udviklingen i 2009

På grundlag af data fra tabel 2.1, en række forudsætninger om mængde- og prisudvikling, lønudvikling m.m., og ud fra en analyse af virksomhedernes egne vurderinger af de fremtidige konjunkturer er der i tabel 2.9 udarbejdet et skøn for de økonomiske resultater i agro- og fødevareindustrien i 2009 – og til sammenligning er vist tallene for 2007 og 2008.

Tabel 2.9. Økonomiske nøgletal for agro- og fødevareindustrien 2007-2009. Mia. kr.

	2007	2008*	2009**
Produktion	130,6	130,6	129,9
- forbrug i produktion	99,7	102,8	102,8
= bruttoværditilvækst	31,9	33,8	32,3
- aflønning af ansatte	21,3	21,8	22,4
- andre produktionsskatter netto	-0,1	-0,1	-0,1
= bruttooverskud af produktion og blandet indkomst	9,7	12,1	10,1

* Fremskrivning baseret på data for 1. halvår af 2008

** Skøn baseret på mængde-, pris- og omkostningsfremskrivninger.

Tabellen viser, at der forventes en nedgang i både produktionsværdi og bruttooverskud i 2009 for agro- og fødevareindustrien som helhed. De positive konjunkturer i 2007 og 2008 fortsætter ikke ind i 2009, idet både fødevarekrisens afslutning og de forværrede finansielle og økonomiske kriser må forventes at påvirke agro- og fødevareindustrien negativt i 2009.

Der er flere negative forventninger og usikkerheder forbundet med konjunkturudviklingen i 2009.

Den finansielle krise har medført en væsentligt mindre risikovillighed, og det er med til at begrænse tilførslen af kapital. Dette vil begrænse agro- og fødevareindustriens mulighed for investeringer i fremtidig vækst og indtjening, og det kan også medføre alvorlig likviditetsmangel.

Den finansielle krise kan også på længere sigt medføre øgede finansieringsomkostninger på grund af stigende rente og rentespænd.

Den økonomiske recession vil medføre et fald i forbrugsvæksten. Fødevarer er dog generelt relativt indkomstelastiske, og derfor vil effekten være mindre i agro- og fødevareindustrien end i de fleste andre industrisektorer.

Den lavere økonomiske vækst i 2009 kan dog også have positive virkninger. Overophedningen af økonomien og flaskehalse på bl.a. arbejdsmarkedet bliver mindre, og det kan have en gavnlig virkning på agro- og fødevarevirksomhedernes muligheder for at tiltrække fx. arbejdskraft.

Fødevarekrisen i form af drastisk stigende priser på især korn i 2007-2008 skabte en del markedsturbulens. Selv om prisniveauet fra før fødevarekrisen på flere områder nu er normaliseret, er der stadig en del usikkerhed om den fremtidige prisudvikling.

Som følge af fødevarekrisen oplevede nogle virksomheder stigende avancer, mens andre tværtimod fik store økonomiske problemer pga. spekulation eller manglende risikoafdækning i et svingende råvaremarked. I 2009 vil der ske en tilpasning, og de store udsving i avancerne vil sandsynligvis blive mindre.

Valutakursudviklingen har været ustabil under den finansielle krise, og det er vanskeligt at vurdere, hvornår valutakurserne igen vil blive stabile.

En række virksomheder – både i og uden for agro- og fødevarerindustrien – har i de sidste måneder af 2008 nedjusteret deres forventninger til både 2008 og 2009. Nedjusteringerne vil sandsynligvis fortsætte, såfremt den økonomiske recession fortsætter.

Sikring af tilstrækkelige råvarer til et prisniveau i balance med de fremtidige afsætningsvilkår for forædlede varer vil i 2009 være en væsentlig udfordring for agro- og fødevarer virksomhederne. Stigende efterspørgsel, stigende fokus på bioenergi og de fortsat meget små kornlagre vil betyde, at råvareforsyning er en væsentlig parameter for agro- og fødevarer virksomhederne.

Den politiske proces m.h.t. godkendelse af GMO-afgrøder i EU har været – og er stadig – meget langtrukket. Med den nuværende situation påføres EU-landene en konkurrencemæssig ulempe, som rammer store dele af agro- og fødevarerindustrien. Det er endnu usikkert, om processen bliver effektiviseret, eller om der fortsat vil være politiske blokeringer. Under alle omstændigheder er der en betydelig usikkerhed på dette område.

Agro- og fødevarerindustrien har i de foregående år generelt haft meget begrænsede tab. Trods betydelige satsninger i form af investeringer på nye udenlandske vækstmarkeder har tabene på disse investeringer været relativt beskedne. Også tab på debitorer har været meget små, og det skal også ses i lyset af, at antallet af tvangsauktioner og akkorder har været meget lavt gennem en længere årrække. Denne positive udvikling er allerede vendt i 2008, og situationen vil sandsynligvis fortsætte og sætte sig større økonomiske spor i 2009. 2009 vil derfor blive kendetegnet ved større tab på både debitorer og på nødlidende eller fejlslagne investeringer.

Opbygning af konkurrenceevne gennem strukturudvikling er relativt konjunkturfølsomt, idet antallet af fusioner og opkøb normalt falder i perioder med lav økonomisk vækst. Der er dog tegn på, at de store danske agro- og fødevarerindustri virksomheder indtil videre klarer sig relativt godt i den finansielle og økonomiske krise. Det er derfor sandsynligt, at disse virksomheder vil styrke deres markedsposition i 2009 gennem yderligere internationale opkøb, idet adskillige andre virksomheder i sektoren må forventes ikke at kunne fortsætte som selvstændige virksomheder.

Referencer

Danmarks Statistik (2008a): Specialudtræk af industristatistikken.

Danmarks Statistik (2008b): www.dst.dk.

Danmarks Statistik (flere årgange): Momsstatistik.

Danske Slagterier (2008): Formandens beretning på DANSKE SLAGTERIERS delegeretmøde, 11. marts 2008.

Fødevareøkonomisk Institut (2007): Landbrugets økonomi, 2007.

Jensen, J.D., Hansen H.O., Nielsen V.L. & Andersen L.T. (2008): Etablering af frem skrivningsværktøj til belysning af fødevareerhvervets økonomi. Fødevareøkonomisk Institut. Working paper – under udgivelse.

Konkurrencestyrelsen (2008): Fødevarepriser. Oktober 2008.

Levnedsmiddelbladet (2008): "Flot indtjening i fødevareindustrien". Nr. 9. September 2009. 46. Årgang

Nationalbanken (2008): www.nationalbanken.dk

3. De globale fødevarepriser

3.1. Indledning

I dette kapitel kigger vi nærmere på den seneste udvikling i de globale priser på en række af de vigtigste afgrøder, hvede, majs, ris, raps og soja. Siden 2003 og frem til foråret og sommeren 2008, hvor priserne toppede, blev priserne på majs, soja og raps mere end fordoblet (stigninger på henholdsvis 179, 160 og 150 pct.). Hvedeprisen mere end tredobledes over samme periode (210 pct.s stigning), mens prisen på ris praktisk talt eksploderede med 411 pct.. I de få måneder siden priserne toppede, er de i alle tilfælde faldet igen med mellem 29 og 49 pct.. Priserne er således stadig et godt stykke over hvad vi har været vant til tidligere, men tendensen er for tiden hastigt nedadgående. Hvordan kan vi forklare de kraftige prisudsving, og hvilke forventninger kan vi have til fremtiden?

Der er de seneste par år skrevet meget om de stigende fødevarepriser, årsager og konsekvenser og bud på den fremtidige udvikling. Selvom de enkelte bidrag lægger vægt på forskellige faktorer, er der i store træk konsensus omkring listen af årsager til prisstigningerne:

- Stigende inputpriser, herunder specielt prisen på olie
- Små fødevarelagre
- Fejlslagen høst som følge af dårligt vejr
- Stigende indkomster i vækstøkonomierne, specielt Kina og Indien
- Stigende brug af korn til produktion af biobrændstof
- Eksportrestriktioner
- Spekulation

Ingen af faktorerne kan alene forklare de kraftige prisudsving. Vi har før oplevet dårlige høstår uden at det har medført markante prisstigninger, og de stigende indkomster i vækstøkonomierne er ikke noget nyt fænomen – specielt Kina har oplevet tocifrede vækstrater de sidste godt 30 år. Men når flere af faktorerne finder sted samtidig og i særlig alvorlig grad, bidrager de tilsammen til en betydelig ubalance mellem udbud og efterspørgsel på verdensmarkedet med kraftige prisudsving til følge.

Et væsentligt træk ved prisstigningerne, som ikke har fået særlig stor opmærksomhed i litteraturen, er at forklaringerne på prisudviklingen er forskellige fra afgrøde til af-

grøde. Den øgede brug af korn til produktion af biobrændstof har primært påvirket markedet for majs med eventuelt afsmittende effekt på soja, mens prisstigningerne på hvede i høj grad skyldes fejlslagen høst. Omvendt bruges ris ikke til fremstilling af biobrændstof, og der er ikke observeret nogen væsentlig nedgang i den globale ris-høst. De ekstreme prisstigninger på ris kan derimod forklares ved den udbredte brug af eksportrestriktioner.

Diskussionen i kapitlet afgrænses til de fem afgrøder og vil således ikke berøre spillet med den animalske produktion nærmere. Tilsvarende fokuseres på globale markeder og den internationale handel med afgrøder, og konsekvenserne af prisudsvingene for producenter og forbrugere i Danmark eller andre lande vil ikke blive belyst her. Der henvises i stedet til kapitel 1, der gennemgår den seneste udvikling indenfor det primære landbrug i Danmark, og kapitel 2, der tilsvarende belyser udviklingen indenfor fødevareindustrien.

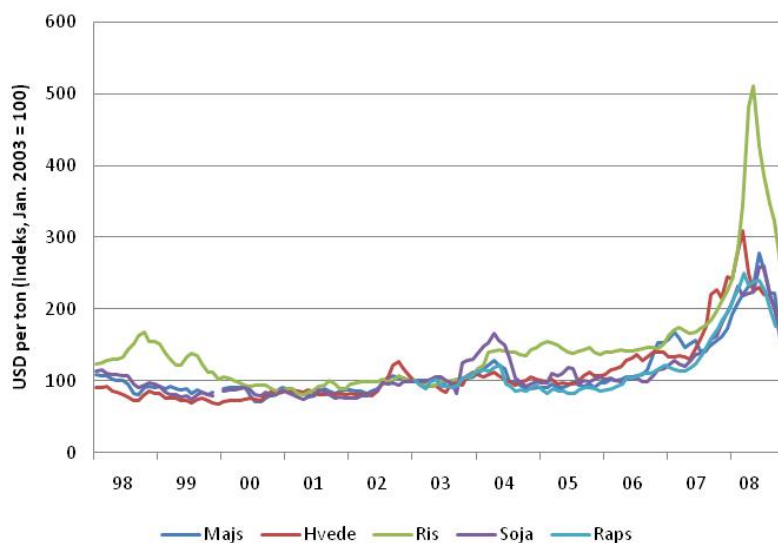
3.2. Udviklingen i verdensmarkedspriserne

Markederne for afgrøder har i de seneste par år, specielt i den første halvdel af 2008, oplevet voldsomme prisstigninger efterfulgt af lige så bratte fald. Figur 3.1 viser udviklingen i nominelle verdensmarkedspriser for majs, hvede, ris, soja og raps siden 1998 (i boks 3.1 diskuteres nærmere hvad vi forstår ved en verdensmarkedspris).

Det skal dog bemærkes at en væsentlig del af prisstigningerne skyldes faldet i dollar-kursen. Priserne i Figur 3.1 er alle målt i USD, som siden 2002 er faldet kraftigt i værdi (den er indenfor de seneste par måneder begyndt at stige igen). Måles de samme priser i stedet i euro ses samme mønster, men med mindre kraftige udsving. Fx. steg USD-prisen på hvede mellem januar 2003 og marts 2008 med 210 pct. – målt i euro var den samme stigning 'kun' 112 pct..

De seneste års prisstigninger synes meget voldsomme, ikke mindst for de millioner af fattige mennesker, der er afhængige af en stabil forsyning af de mest basale afgrøder, som ris, majs og hvede, til en lav pris. Men set i et historisk perspektiv er de seneste prisstigninger (med mulig undtagelse af ris) hverken unikke eller særlig voldsomme.

Figur 3.1. Verdensmarkedspriser på udvalgte afgrøder, 1998-2008

Kilde: FAO, International Commodity Prices database

Note: Prisserierne afspejler følgende priser: Majs – US no. 2 yellow, US Gulf; Hvede – US no. 2 Hard Winter Red, US Gulf; Ris – Thai A1 super, Bangkok; Soja – US no. 1 yellow, US Gulf; Raps – Hamburg

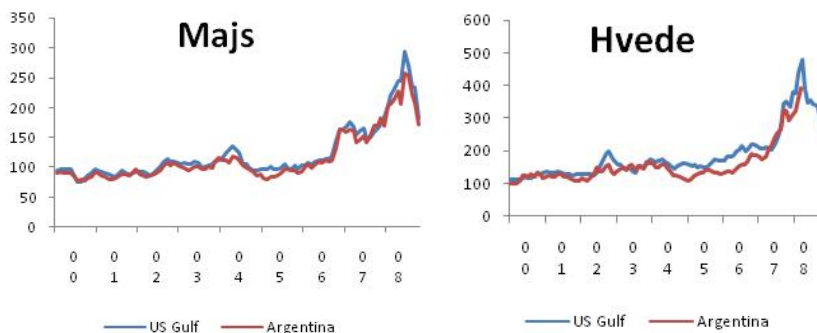

Boks 3.1. Hvad er et verdensmarked?

Når litteraturen diskuterer fødevarerprisstigningerne refereres ofte til verdensmarkedsprisen uden at præcisere hvad denne repræsenterer. Man forestiller sig et samlet verdensmarked, hvor en veldefineret pris justeres for at skabe balance mellem globalt udbud og efterspørgsel. I realiteten findes verdensmarkedet ikke som en integreret enhed men som et netværk af regionale handelsknudepunkter, hvor priserne afspejler de lokale udbuds- og efterspørgselsforhold samt handelsomkostninger mellem knudepunkterne. Når man snakker om verdensmarkedsprisen refereres typisk til prisen i et af de regionale knudepunkter, som man mener, er repræsentativ for den pågældende vare, fx. fordi en stor andel af den samlede verdenshandel foregår her. For eksempel er verdensmarkedsprisen for ris ofte givet som udskibningsprisen i Bangkok, mens prisen på majs dannes i New Orleans.

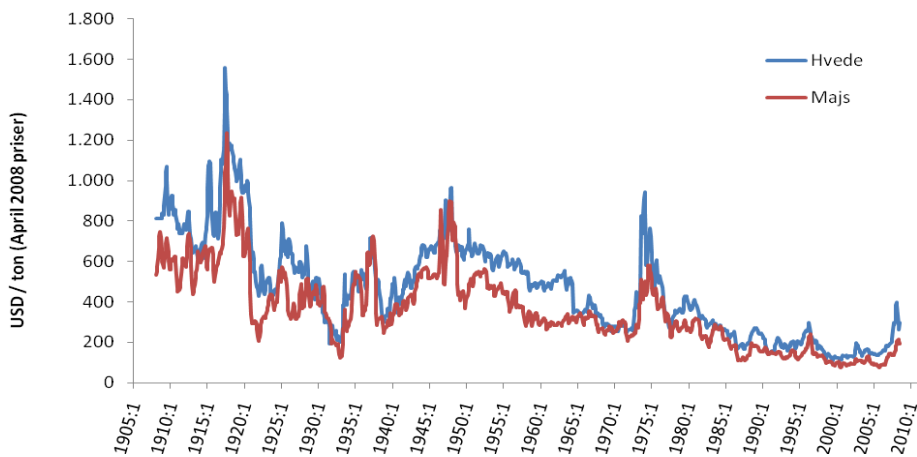
De regionale priser behøver således ikke at være de samme overalt. Vi kan godt observere højere priser på majs i Buenas Aires end i New Orleans, men ud fra økonomisk teori har vi en forventning om at prisforskellen ikke er højere end transport- og andre handelsomkostninger mellem de to lokaliteter. Hvis det var tilfældet ville en driftig købmand kunne tjene penge på at købe majs i New Orleans og sælge det i Buenas Aires, hvilket ville bidrage til at udligne prisforskellene (arbitrage). Den primære fremgangsmåde til at teste for markedsintegration, dvs. hvorvidt de regionale markeder er tilstrækkeligt integrerede til at man kan snakke om et egentligt verdensmarked, involverer en analyse af samvariationen i de regionale priser. Selvom majsprisen i New Orleans kan afvige fra prisen i Buenos Aires har vi en forventning om, at de stiger og falder i takt med hinanden, så længe handelsomkostningerne er uændrede. Jo større samvariation, desto tættere integrerede er markederne og desto bedre mening giver det at snakke om et egentligt verdensmarked. Figur 3.2 viser priserne på majs og hvede i USA og Argentina. Det ser ud til at de to markeder er tæt integrerede og at majsmarkedet er bedre integreret end hvedemarkedet. En endelig konklusion kræver dog en grundigere analyse. Bemærk i øvrigt at graferne beskriver priserne målt i USD/pr. ton og ikke prisindeks. Dvs. på trods af handelsomkostninger mellem de to lokaliteter er priserne stort set ens. En mulig forklaring kan være at begge lande eksporterer til samme destinationer, fx. Asien. Konkurrence mellem amerikansk og argentinsk majs dikterer ens priser på de asiatiske markeder, og hvis handelsomkostningerne fra begge lande er omtrent lige store giver det ligeledes ensartede priser i USA og Argentina.

Figur 3.2. Priser på majs og hvede i USA og Argentina, USD/ton

Figur 3.3 viser den historiske udvikling i hvede- og majspriserne (målt som reale priser) i USA siden 1905.

Figur 3.3. Prisen på hvede og majs i USA i faste priser, 1905-2008

Kilde: USDA-ERS og egne beregninger

Priserne på hvede og majs har de sidste 100 år vist en faldende trend, afbrudt af kraftige periodiske udsving primært under de to verdenskrige og i perioden 1972–1975. De nuværende prisstigninger sker således på baggrund af de laveste kornpriser nogensinde observeret omkring årtusindskiftet, og selv da priserne var på deres højeste i foråret og sommeren 2008 var de ikke højere end kornpriserne var i starten af 1980'erne (målt i reale termer).

Fødevarekrisen i starten af 70'erne er interessant som sammenligning med den nuværende situation. Prisstigningerne i 1974 var langt voldsommere, og konsekvenserne meget mere alvorlige, end dem vi har oplevet de seneste år, men mange af de forklarende faktorer er de samme. Prisstigningerne i 1974 skyldes et sammenfald af fejlslagen høst pga. dårligt vejr i USA, Canada, Asien og Sovjetunionen, små fødevarelagre forårsaget af dårlige høstår i 1970 og 1972, kraftigt stigende oliepriser, øget efterspørgsel som følge af befolkningsvækst og stigende velstand, samt restriktioner i eksporten fra Argentina, Brasilien, Thailand, Burma, EF og USA (Time Magazine, 11. november 1974).

Krisen i 1974 havde alvorlige konsekvenser for de fattige i den tredje verden, i form af udbredt hungersnød og befolkningsopstande. I November 1974 samledes verdens ledere til en World Food Conference i Rom med det formål at etablere et internatio-

nalt system, der skulle forhindre fremtidige fødevarekriser, ved i) at arbejde for at øge landbrugsproduktionen i udviklingslandene; ii) at sikre fødevareforsyningen gennem et bedre 'early warning system', fødevarelagre af en vis størrelse (fastsat af FAO til 17-18 pct. af verdens kornforbrug) og fødevarebistand; samt iii) at liberalisere verdenshandlen med fødevarevarer (Hathaway, 1975). Netop de samme anbefalinger er dukket op endnu engang.

3.3. Den globale handel med afgrøder

Inden vi går ind i en diskussion af mulige årsager til de kraftige prisudsving vil det være nyttigt kort at kigge lidt på de globale markeder for afgrøder. Hvor bliver afgrøderne produceret? Hvor stor en andel af afgrøderne indgår i verdenshandlen? Hvilke regioner dominerer verdensmarkederne? Tabel 3.1 viser produktion og eksport af afgrøder fordelt på verdensdele og verdenshandelen sat i forhold til produktionen.

Tallene i tabel 3.1 giver et overblik over, hvor i verden de enkelte afgrøder produceres. Asien står for en stor del af verdens produktion af ris, hvede og majs af den simple årsag at en stor del af verdens befolkning er bosat i Asien. Europa, Asien, Oceanien, og Nordamerika er forholdsvis specialiserede i deres produktion, Asien i ris, Europa og Oceanien i hvede og Nordamerika i majs, mens Sydamerika er den største producent af soja. Eksporten fordeler sig dog lidt anderledes. Selvom en stor del af produktionen ligger i Asien, bliver en forholdsvis lille del af produktionen eksporteret. Fx. producerer Asien mere end 40 pct. af verdens hvede, men leverer mindre end 10 pct. af verdenshandelen. Omvendt bliver omkring 70 pct. af Oceaniens hvedeproduktion eksporteret – langt over gennemsnittet på 20 pct.. Generelt er der en tendens til at de rige lande i Europa, Nordamerika og Oceanien (Australien) samt Sydamerika har et betydeligt produktionsoverskud der kan eksporteres, mens de fattige lande, specielt i Afrika (og med undtagelse af Sydamerika), i højere grad producerer til hjemmeforbrug.

De globale markeder for ris og til dels majs er karakteriseret ved at være forholdsvis tynde. Således bliver kun omkring 7 pct. af risproduktionen handlet internationalt. Dette skyldes dels et ønske om en høj grad af selvforsyning blandt fattige lande hvor ris er en vigtig del af kosten (Slayton og Timmer, 2008), og dels at handelsomkostningerne for afgrøder generelt er meget høje i forhold til afgrødernes markedsværdi. Afgrødernes høje volumen og vægt i forhold til værdien medfører høje transportomkostninger og på visse markeder pålægges store handelsomkostninger i form af told, kvoter og tekniske handelsbarrierer (Barrett, 2000). Omvendt bliver en forholdsvis

større andel af den globale produktion af hvede, raps og specielt soja handlet internationalt.

Tabel 3.1. Produktion og handel af afgrøder, (mio. tons)

	Majs	Hvede	Ris	Soja	Raps
Afrika					
Produktion	45	20	18	1	0
Eksport	1	0	1	0	0
Asien					
Produktion	173	252	531	25	17
Eksport	12	10	32	0	0
Europa					
Produktion	81	195	3	2	13
Eksport	12	42	2	2	3
Oceanien					
Produktion	1	20	1	0	1
Eksport	0	14	0	0	1
Nordamerika					
Produktion	294	79	11	78	7
Eksport	47	41	5	29	3
Sydamerika					
Produktion	66	22	23	86	0
Eksport	15	9	2	28	0
Total					
Produktion	659	589	587	193	39
Handel	87	116	42	59	8
Handel/produktion (pct.)	13	20	7	31	20

Kilde: Egne beregninger baseret på FAOSTAT

Note: Tallene er beregnet som treårs gennemsnit (2002-2004)

Tabel 3.2 giver et overblik over hvordan den globale handel med de fem afgrøder fordeles sig på tværs af verdensdele. Hver række angiver en verdensdels andel af den globale eksport af en afgrøde, samt fordelingen af eksporten til andre verdensdele. De øverste rækker viser fordelingen af hele verdens eksport til de enkelte verdensdele, dvs. de angiver verdensdelenes andel af den samlede import.

Tabel 3.2. Gennemsnitlig eksport af afgrøder fordelt på verdensdele (pct.)

	Eksportvægt	Afrika	Asien	Europa	Nordamerika	Oceanien	Sydamerika
Verden							
Hvede		17	33	31	7	1	11
Majs		7	55	18	14	0	6
Ris		18	28	11	8	32	4
Soja		1	56	30	9	0	4
Raps		0	42	39	18	0	0
Afrika							
Hvede	0	97	1	2	0	0	0
Majs	1	90	10	0	0	0	0
Ris	2	28	49	22	0	0	0
Soja	0	88	2	10	0	0	0
Raps	0	11	17	72	0	0	0
Asien							
Hvede	11	12	69	18	0	0	1
Majs	14	2	98	0	0	0	0
Ris	56	28	41	8	5	17	1
Soja	1	0	94	3	3	0	0
Raps	0	0	82	17	1	0	0
Europa							
Hvede	36	22	9	67	1	0	1
Majs	15	3	9	88	0	0	0
Ris	5	11	7	81	1	0	0
Soja	2	0	23	75	1	0	0
Raps	43	0	7	88	5	0	0
Nordamerika							
Hvede	35	14	42	12	20	0	13
Majs	53	6	61	0	25	0	7
Ris	11	8	24	11	42	9	6
Soja	50	1	61	20	17	0	1
Raps	44	0	63	0	37	0	0
Oceanien							
Hvede	10	11	77	3	0	8	1
Majs	0	0	47	3	0	49	1
Ris	22	0	4	0	0	95	0
Soja	0	0	95	0	1	3	0
Raps	13	0	93	7	0	0	0
Sydamerika							
Hvede	8	14	9	3	0	0	74
Majs	16	14	41	26	1	0	18
Ris	4	2	10	13	6	0	69
Soja	47	1	52	39	1	0	7
Raps	0	0	0	2	16	0	81

Kilde: Egne beregninger baseret på COMTRADE

Note: Tallene er beregnet som tre års gennemsnit (2002-2004)

Umiddelbart tegner sig to karakteristiske mønstre sig i tabellen; den stærke diagonal, der repræsenterer den regionale samhandel, og den udbredte eksport fra flere regioner

til Asien. Men kigger man nærmere på tallene er mønsteret noget mere nuanceret. Der er således ofte en sammenhæng mellem en verdensdels vægt i verdenshandelen og fordelingen af eksporten på tværs af destinationer. Når en region står for en stor andel af verdens samlede eksport, er eksporten typisk fordelt over flere regioner. Omvendt, hvis regionen ikke fylder væsentligt i verdenshandelen er dens eksport i højere grad koncentreret indenfor regionen.

For eksempel tegner Sydamerika sig for knap halvdelen af den samlede eksport af soja og eksporterer primært til Asien og Europa, mens den regionale handel kun udgør 7 pct.. Omvendt er eksporten af hvede, ris og raps, for hvilke Sydamerika står for en mindre del af verdens eksport, i store træk regionaliseret. Dette mønster kan fortolkes ud fra betragtninger om komparative fordele. Når Sydamerika repræsenterer en stor andel af verdens samlede eksport af soja, skyldes dette givetvis at regionen har komparative fordele i dyrkningen af soja og således kan eksportere til en pris, der er tilstrækkelig lav til at kunne opveje høje handelsomkostninger over store afstande. Omvendt skyldes Sydamerikas lille andel i eksporten af ris sandsynligvis at regionen ikke har komparative fordele i dyrkningen af ris, og den smule handel, der finder sted kan stort set kun konkurrere på det regionale marked, hvor handelsomkostningerne er lave i forhold til resten af verdens eksportører.

En væsentlig undtagelse for dette generelle mønster er Europa, hvis handel for alle afgrøderne ser ud til at være stærkt regionaliseret. En sandsynlig forklaring er, at de enkelte medlemslande i EU anses som selvstændige nationer og den interne EU-handel regnes med som international handel. Dette er i modsætning til fx. USA, hvis 'indre marked' mellem staterne betegnes som indenrigshandel. Samtidigt er de europæiske landes markeder tæt integrerede indenfor EU. Der er ingen told eller kvoter, og standarder og anden fødevareregulering er typisk harmoniseret. De interne handelsomkostninger er således forholdsvis lave, mens der eksisterer betydelige handelsbarrierer mellem EU og resten af verden.

3.4. Årsagerne til de stigende fødevarepriser

Markeder for fødevarer, i særdeleshed afgrøder, har altid været karakteriseret af relative store prisvariationer over tid af to primære årsager (Schnepf, 2006). For det første er hverken udbuddet af eller efterspørgslen efter landbrugsprodukter på kort sigt specielt prisfølsomme, hvilket vil sige at der skal relativt store prisjusteringer til for at genskabe en markedsligevægt, hvis udbuds- eller efterspørgselsforhold af en eller anden årsag har ændret sig. For det andet, selvom efterspørgslen efter landbrugsproduk-

ter generelt er forholdsvis stabil (eller i de mindste forudsigelig), kan uforudsete vejrsmæssige hændelser forårsage betydelige og pludselige udsving i udbuddet (se boks 3.2 i næste afsnit for en kort teoretisk diskussion af afgrødemarkederne).

Efterspørgslen er prisufølsom, dels fordi fødevarer er basale og nødvendige goder og dels fordi afgrøder som oftest efterspørges af fødevareindustrien eller den animalske produktion til videreforarbejdning og ikke indgår direkte i forbruget. Det betyder at afgrøderne kun udgør en meget lille del af prisen på de færdigforarbejdede fødevarer, og den endelige forbruger opdager således sjældent selv markante udsving. Udbuddet er generelt prisufølsomt på kort sigt pga. landbrugets sæsonprægede karakter – når først afgrøden er sået er det typisk for sent at ændre produktionsbeslutningen indenfor samme sæson. Dertil kommer at produktionsbeslutningen ofte er underlagt visse lovgivningsmæssige og agronomiske begrænsninger, som fx. braklægningskrav og afgrøderotation.

For at finde årsagerne til de kraftige prisstigninger, skal man således betragte faktorer, som påvirker udbud og efterspørgsel efter afgrøder. Litteraturen opremser typisk syv udbuds- og efterspørgselsrelaterede faktorer:

Udbudsrelaterede faktorer:

- Stigende inputpriser
- Små fødevarelagre
- Fejlslagen høst
- Eksportrestriktioner

Efterspørgselsrelaterede faktorer

- Stigende velstand i Kina og Indien
- Biobrændstof
- Spekulation

Det er slående hvorledes priserne på de fem afgrøder udvikler sig efter samme mønster – de stiger og falder på nogenlunde samme tid. Dette antyder en vis sammenhæng mellem de enkelte markeder – enten bliver de forskellige afgrøder påvirket af de samme faktorer, eller også er markederne forholdsvis tæt integreret, dvs. ændringer i en afgrødes pris kan have en afsmittende effekt på andre afgrødepriser.

Integrationen mellem afgrødemarkederne skyldes at de enkelte afgrøder er forholdsvis tætte substitutter i produktion og efterspørgsel. Hvis prisen på hvede stiger i forhold til prisen på majs har producenterne tilskyndelse til at omlægge marker fra majs

til hvede. En sådan omlægning vil på sigt øge produktionen af hvede og reducere udbuddet af majs og derved udligne prisforskellen mellem de to afgrøder. En lignende substitution kan ske på efterspørgselssiden, primært indenfor husdyrbruget, hvor fodersubstitution kan ske med forholdsvis kort varsel.

Det er vanskeligt at vurdere hvor store de afsmittende prisseffekter er, og hvor hurtigt de finder sted. På meget kort sigt, dvs. indenfor samme sæson, må de antages at være begrænsede, idet landmændene ikke kan omlægge produktionen som reaktion på pludselige uforudsete prisudsving, fx. forårsaget af vejrrelaterede udbudschok. Omvendt må det på lang og mellemlang sigt forventes at landmændene reagerer på forventede varige ændringer i de relative priser, fx. som følge af øget efterspørgsel efter råvarer i fremstillingen af biobrændstof, ved at omlægge produktionen til afgrøder med højere afkast. I sidste ende er det et spørgsmål, som kun kan besvares ved grundig økonomisk analyse.

3.5. Udbudsrelaterede faktorer

3.5.1. Inputpriserne

Olieprisen har en væsentlig indflydelse på priserne på landbrugsprodukter. Brændstof anvendes til drift af landbrugsmaskiner og transport af de høstede afgrøder fra marken til markedet. Dertil kommer at energi er vigtig i fremstillingen af kunstgødning, hvilket betyder at prisen på kunstgødning ofte stiger i takt med olieprisen. Mellem 2003 og sommeren 2008 steg priserne på olie, ammoniak (kvælstofgødning) og fosfater med henholdsvis 354, 574 og 710 pct.. Størstedelen af den nærmest eksplosive vækst i priserne på kunstgødninger skete i første halvdel af 2008. De seneste par måneder er priserne begyndt at falde igen, således at prisen på olie ved udgangen af oktober nærmest var halveret i forhold til det højeste niveau.

Mitchell (2008) har forsøgt at kvantificere hvor meget stigningen i inputpriserne har betydet for afgrødepriserne i USA. Han skønner at prisstigninger på olie, kunstgødning og fragt øgede prisen på majs, hvede og soja med omkring 15-20 pct. mellem 2002 og 2007, mindst for soja og mest for majs. Sammenligner man med de totale stigninger i afgrødepriserne i den periode svarer det til, at stigningen i inputpriserne kan forklare omkring 13 pct. af den samlede stigning i prisen på hvede, 18 pct. for soja og op til 25 pct. for majs.

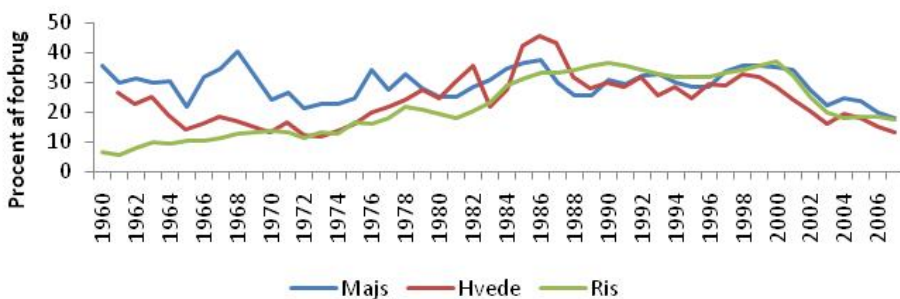

3.5.2. Små fødevarelagre

De historisk lave fødevarelagre fremføres oftest som en primær årsag til stigningen i fødevarepriserne. Lagerbeholdningerne har en prisstabiliserende funktion, og hvis lagrene er meget lave sættes denne funktion ud af kraft, og vi kan opleve voldsomme prisudsving (se boks 3.2). Figur 3.4 viser udviklingen i den globale lagerbeholdning af majs, hvede og ris relativt til det globale forbrug af disse afgrøder siden 1960.

De globale lagre af majs og hvede (i forhold til forbruget) er i øjeblikket på et niveau, der ikke er set siden starten af 70'erne, hvor den sidste alvorlige fødevarekrise fandt sted. Op gennem 70'erne og 80'erne opbyggedes lagerbeholdninger, som svarede til omkring 25-30 pct. af det årlige forbrug. Men i starten det nye årtusind blev lagrene væsentligt nedbragt. Således blev beholdningen af hvede halveret mellem 1999 og 2003, fra 32 til 16 pct. af det globale forbrug, og markederne for ris og majs oplevede lignende nedbringelser. Hvis de små lagerbeholdninger er en væsentlig årsag til de seneste prisstigninger, skal en del af forklaringen findes i lagernedbringelserne omkring år 2000.

Figur 3.4. Den globale lagerbeholdning i pct. af det årlige globale forbrug, 1960-2007

Kilde: Egne beregninger baseret på tal fra USDA

Oplagring af afgrøder kan ske på statslige eller private lagre. Motiverne bag lagerbeholdningerne er forskellige, men effekten, stabile priser, er typisk den samme. Statslige lagre holdes for at udjævne prisvariationer og derved sikre relativt stabile priser for landmænd og forbrugere, mens private lagre holdes for at skabe profit gennem arbitrage (se boks 3.2). I normale situationer vil lagerbeholdningerne bevæge sig modsat priserne, dvs. lagrene vil blive nedbragt når priserne er høje og opbygges når priserne

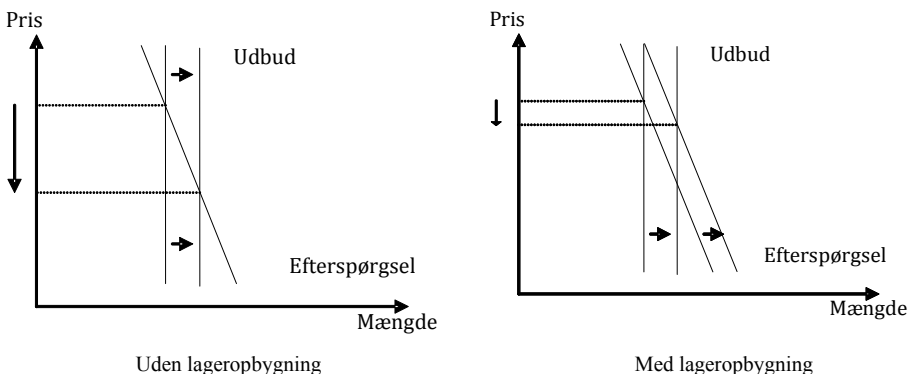
Boks 3.2. Kan prisudsvingene forklares med en simpel økonomisk model?

Deaton og Laroque (1992) opstiller en simpel økonomisk model af et råvaremarked, som kan forklare det karakteristiske mønster vi ser i afgrødepriserne over længere tid: perioder med forholdsvis stabile priser og små prisvariationer afbrudt af sjældnere voldsomme prisstigninger efterfulgt af lige så bratte prisfald. Modellen baseres på tre antagelser, som genfindes på de fleste afgrødemarkeder:

- Efterspørgslen er prisufølsom, dvs. der skal store prisændringer til for at ændre efterspørgslen
- Udbuddet varierer uforudsigeligt fra sæson til sæson (pga. vejret)
- Der er mulighed for at opbygge lagre fra en sæson til den næste

Hvis en afgrøde ikke kan oplagres betyder det at priserne fluktuerer voldsomt mellem sæsonerne pga. variationen i høstudbyttet. Dette er illustreret i et udbuds- og efterspørgselsdiagram i figur 3.5. Udbuddet er givet som en lodret linje idet landmanden ikke kan ændre på høsten når marken er tilsået, uanset hvordan priserne udvikler sig. Efterspørgslen er prisufølsom og er derfor givet som en meget stejl linje. I gode høstår vil der være overskudsproduktion (illustreret ved at udbudskurven rykker til højre) og da efterspørgslen er prisufølsom, skal prisen falde kraftigt for at genskabe ligevægt på markedet (figuren til venstre). Omvendt vil prisen stige voldsomt i dårlige høstår. I denne model kan selv små ændringer i høstudbyttet medføre kraftige prisudsving.

Figur 3.5. Illustration af et afgrødemarked

Hvis vi nu tillader oplagring af korn, kan kornhandlere (eller landmænd, investorer, spekulanter, etc.) skabe profit ved at købe korn i gode høstår, når prisen er lav, og sælge det i dårlige år, når prisen er høj. Kornhandlerens opkøb i gode høstår bidrager til efterspørgslen på markedet (efterspørgselskurven rykker til højre), hvilket reducerer prisfaldet. Omvendt vil kornhandlerens salg af lagerkorn i dårlige høstår øge udbuddet og reducere prisstigningen. Muligheden for lageropbygning reducerer således prisudsvingene fra sæson til sæson, og priserne kan i lange perioder være forholdsvis stabile. Men fra tid til anden vil der forekomme flere år i træk med dårlige høstår. De første par år kan priserne fortsat holdes stabile ved at nedbringe lagrene, men til sidst er lagerbeholdningerne så små, at deres prisstabiliserende funktion bliver sat ud af kraft og markederne oplever pludselige kraftige prisstigninger. Hvis høsten året efter normaliseres falder priserne igen til deres stabile leje.

Det er endnu ikke blevet grundigt analyseret om denne teoretiske model kan forklare hovedparten af de seneste prisudsving, men der er flere faktorer, der taler for en sådan hypotese. Lagrene for de fleste afgrøder har i de seneste år været på et historisk lavt niveau, og flere af de største kornproducenter blev i årene 2005–2007 ramt af flere dårlige høstår i træk. Efterspørgselsrelaterede effekter, som biobrændstof og stigende indkomster i Kina og Indien, kan i teorien være med til at forklare prisstigningerne, men de kan ikke forklare hvorfor vi i øjeblikket oplever hastigt faldende afgrødepriser. Det kan lager-modellen derimod.

er lave (igen, se boks 3.2). Det har vi bl.a. oplevet de seneste par år med høje priser og faldende lagre.

Men lagernedbringelserne omkring år 2000 skete på et tidspunkt med historisk lave kornpriser (sammenlign figur 3.4 og figur 3.3.), hvilket antyder at der skete en ændring i de politiske målsætninger eller i de økonomiske forhold, fx. at omkostningerne til at holde lagre er steget, eller at forventningerne til fremtidige prisudsving har ændret sig. To sandsynlige forklaringer er EU's reform af den fælles landbrugspolitik, der bl.a. havde til formål at reducere 'kornbjergene', samt en kinesisk beslutning om at nedbringe omfattende fødevarelagre som et led i bestræbelserne på at blive mere integreret i verdenshandelen, symboliseret ved Kinas optagelse i WTO i 2001 (EU Kommissionen, 2008). Når ændringer i den førte politik forårsager lagernedbringelser på et tidspunkt, hvor kornpriserne ikke er specielt høje, vil det ekstra udbud fra lagernedbringelsen i sig selv være med til at presse prisen endnu længere ned. Dette udelukker dog ikke at lave høstudbytter også har bidraget til lagernedbringelsen, men alt tyder på at sådanne effekter har haft relativt lille betydning.

3.5.3. Fejlslagen høst

Mellem 2005 og 2007 blev de største hvedeeksportører i verden ramt af fejlslagen høst som følge af dårligt vejr. Den globale hvedehøst var i 2006 næsten 30 millioner tons mindre end året før, svarende til omkring 20 pct. af den globale lagerbeholdning. Specielt hårdt ramt blev Australien, der pga. udbredt tørke alene stod for et fald på 14 millioner tons, svarende til 57 pct. af landets høst i 2005. Også USA, EU og Ukraine oplevede væsentlige fald i udbytterne. Året efter gentog historien sig. EU og Ukraine oplevede yderligere nedgange i hvedehøsten, mens Australien og Nordamerika kun formåede at øge udbytterne marginalt og således ikke opnåede at normalisere produktionen. Majshøsten blev ligeledes ramt i 2006 med en global nedgang i høsten på 17 millioner tons i forhold til året før (svarende til omkring 14 pct. af globale lagre), men udbytterne rettede sig hurtigt og allerede i 2007 genererede majsproducenterne i USA en rekordhøst, en stigning på 64 millioner tons i forhold til året før alene i USA (FAOSTAT). Derimod observeredes ikke nogen væsentlig nedgang i produktionen af ris, soja eller raps.

Selvom den kraftige lagernedbringelse for hvede, majs og ris i starten af århundredet muligvis kan forklares ud fra politiske beslutninger, er der også tegn på at vejret har spillet en rolle. Fx. oplevede Australien også tørke i 2002, hvilket resulterede i en nedgang i hvedehøsten på 14 millioner tons i forhold til året før (en reduktion på 58

pct.). Majshøsten i USA faldt med 9 millioner tons mellem 2000 og 2001 og yderligere 13 millioner tons i 2002, før udbyttet normaliseredes i 2003, mens produktionen af ris i Indien faldt med 32 millioner tons i 2002.

Landbruget er ikke ubekendt med dårlige høstår, men de påvirker sjældent verdensmarkedsprisen i væsentligt omfang. Oftest er fejlslagen høst forårsaget af dårligt vejr begrænset til nogle få regioner og er forholdsvis kortvarige, og ubalancerne kan således udjævnes gennem international handel og oplagring. Denne gang er det anderledes, fordi flere af de største eksportører blev ramt samtidigt og gennem flere vækstsæsoner i træk, og fordi fødevarelagrene som nævnt i forvejen var meget lave. Det var den dårlige høst kombineret med små fødevarelagre som gav startskuddet til de kraftige prisstigninger på hvede og i mindre grad majs, mens rishøsten i store træk gik fri.

3.5.4. Eksportrestriktioner

Der er dybest set ikke nogen reel grund til, at prisen på ris skulle stige nævneværdigt. Hverken den animalske produktion eller biobrændstofindustrien anvender ris som råvare. Selvom rislagrene er forholdsvis lave, er der ikke observeret nogen nedgang i rishøsten de seneste år. Alligevel er verdensmarkedsprisen på ris steget mere end nogen af de andre afgrøder.

Den eksplosive vækst i prisen på ris er mere end noget andet et udtryk for en panikagtig reaktion i et nervøst fødevaremarked. Ris er en hovedbestanddel i mange fattige menneskers kost, specielt i Asien, men også i mange afrikanske og latinamerikanske lande. Kraftige prisstigninger på ris kan gøre hele befolkninger desperate og skabe voldsom social uro. En sikker forsyning af billige ris er således nødvendig for at kunne opretholde den politiske stabilitet (Slayton og Timmer, 2008).

Efterhånden som de stramme markedsbetingelser for hvede og majs blev en realitet spredtes en frygt for at prisstigningerne skulle forplante sig til rismarkedet. Det fik lande, som er afhængig af importerede ris til at opkøbe større mængder i et forsøg på at sikre den indenlandske forsyning. Samtidigt begyndte de største riseksportører, Thailand, Indien og Vietnam, at lægge restriktioner på eksporten af ris, hvilket satte en kædereaktion i gang. Det faldende udbud og den stigende efterspørgsel af ris på verdensmarkedet fik prisen til at stige, hvilket blot i højere grad tilskyndede til hamstring af ris med yderligere prisstigninger til følge. Det forhold at det internationale rismarked er meget tyndt, kun godt 7 pct. af produktionen handles internationalt (se

tabel 3.1) betyder, at de enkelte riseksportører fylder meget i den samlede verdenshandel, og selv en lille ændring i udbuddet kan påvirke priserne væsentligt.

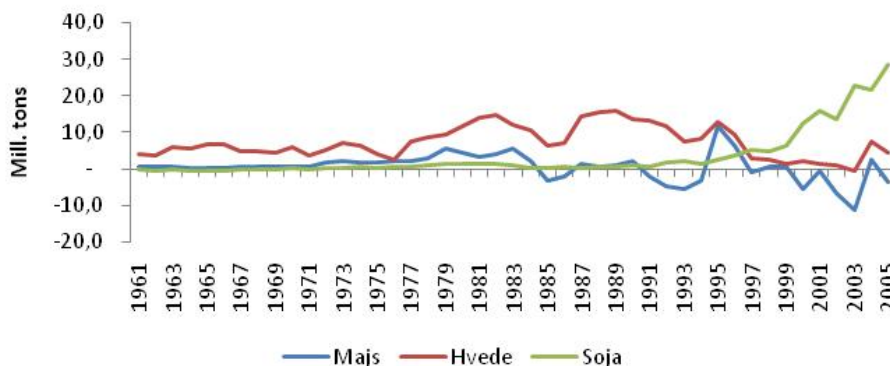
3.6. Efterspørgselsrelaterede faktorer

3.6.1. Stigende velstand i Kina og Indien

Når et lands befolkning bliver rigere medfører det sjældent en væsentlig stigning i forbruget af basale fødevarer, som ris, hvede og majs – snarere tværtimod. Derimod sker der en omlægning af fødevareforbruget i retning af større indhold af animalske fødevarer, dvs. kød, æg og mælk, hvilket indirekte fører til en stigning i efterspørgslen efter korn og proteinafgrøder som foder i husdyrproduktionen. Denne stigning i efterspørgslen efter foderkorn vil typisk langt overstige faldet i det direkte kornforbrug, idet der kræves en større mængde foderkorn i husdyrproduktionen til at producere den samme mængde kalorier som opnås ved direkte forbrug af korn. Der går med andre ord kalorier tabt i den animalske produktion.

De høje vækstrater i Kina, Indien og andre mellemindkomstlande har således medført en kraftig stigning i forbruget af animalske produkter og dermed efterspørgsel efter foderkorn, primært majs, og proteinafgrøder, specielt soja. Hvede anvendes kun i mindre grad som foder uden for Europa og ris og raps stort set aldrig. Dette er dog ikke noget nyt. Specielt Kina har udvist høje vækstrater de sidste 30 år, og den globale produktion af kød er siden 1980 steget med gennemsnitligt 2,8 pct. om året. Til sammenligning har befolkningsvæksten i verden været godt 1,5 pct. om året i samme periode. I det omfang den stigende velstand har bidraget til væksten i efterspørgslen efter korn, skal det sandsynligvis ses som en længerevarende trend og ikke en faktor som alene kan forklare den pludselige stigning i priserne. Hvis argumentet om at Kinas og Indiens stigende forbrug af animalske produkter har været en væsentlig årsag til stigningerne i verdensmarkedspriserne skal holde, bør vi kunne observere det i landenes nettoimport af foder- og proteinafgrøder. Figur 3.6 viser udviklingen i Kinas nettoimport af foder- og proteinafgrøder siden 1961 (Indiens eksterne handel med afgrøder er til sammenligning meget lille).

Figur 3.6. Kinas nettoimport af foder- og proteinafgrøder, 1961-2005

Kilde: Egne beregninger baseret på FAOSTAT

Kinas nettoimport af majs og hvede fluktuerer forholdsvis meget fra år til år, men der kan anes en nedadgående trend siden starten af 90'erne. I flere år siden år 2000 har Kina tilmed være nettoeksportør af majs. Derimod ses en fortsat stigende import af soja fra midten af 90'erne. Det tyder således på at Kina trods stigende efterspørgsel formår at være selvforsynende med foderkorn, mens soja anskaffes fra verdensmarkedet (primært dækket af syd- og nordamerikansk eksport). Den kinesiske efterspørgsel har muligvis været med til at presse prisen på soja, men kan ikke direkte forklare prisstigninger på majs eller hvede. Det er vanskeligere at vurdere den indirekte afsmittende effekt som en højere pris på soja kan have på de andre afgrødemarkeder.

3.6.2. Biobrændstof

Anvendelse af majs til fremstilling af biobrændstof er flere steder blevet udnævnt som hovedansvarlig for prisstigningerne. Rosegrant (2008) vurderer at op til 30 pct. af prisstigningerne frem til 2007 kan tilskrives biobrændstof, mens Mitchell (2008) mener at ikke mindre end 70-75 pct. af stigningerne er direkte eller indirekte forårsaget af biobrændstof.¹³ Det er dog vanskeligt at vurdere usikkerheden for de estimer. Rosegrant's fire sider lange papir skriver intet om hvilken metode der anvendes eller

¹³ Mitchell (2008) er den 'berømte' Verdensbankrapport, der hen over sommeren blev 'lækket' til den engelske avis The Guardian, og som skabte stor mediebevågenhed med sin kontroversielle konklusion om at prisstigningerne hovedsageligt var drevet af biobrændstof. Som diskuteret her og senere i afsnit 3.7, bør konklusionerne fortolkes varsomt.

om der tages behørigt højde for de udbudsrelaterede faktorer. Mitchell's resultater er ikke baseret på en egentlig estimation, men fremkommer som et residual. Han mener således at prisstigninger, som ikke direkte kan henføres til stigninger i landbrugets produktionsomkostninger eller ændringer i dollar-kursen (tilsammen svarende til omkring 25 pct. af prisstigningerne), alle i sidste ende skyldes produktionen af biobrændstof. Han argumenterer således for at de dårlige høstår for hvede og eksportrestriktionerne på rismarkedet ikke ville have haft nogen betydning hvis biobrændstofindustrien ikke eksisterede. Disse estimater skal ses som de første bud på en kvantificering af effekterne i litteraturen og ikke som endelige resultater baseret på stringent økonomisk analyse.

USA har produceret biobrændstof i næsten 30 år, men siden årtusindskiftet er væksten i produktionen accelereret. Godt en fjerdedel af USA's majshøst anvendes til fremstilling af biobrændstof og den andel er stigende. I løbet af bare tre år, mellem 2005 og 2007, fordobledes produktionen, og anvendelsen af majs steg med 38 millioner tons, svarende til 30 pct. af de globale lagre i 2005. Ud fra disse betragtninger burde prisen på majs være steget voldsomt, men meget tyder på at USA har formået at øge produktionen af majs i takt med efterspørgslen. Efter et dårligt høstår i 2006 steg høsten kraftigt i 2007, således at majsproduktionen samlet steg med 50 millioner tons mellem 2005 og 2007. En del af den stigning er sket på bekostning af sojaproduktionen, der faldt med 12 millioner tons, men denne nedgang blev mere end opvejet af større produktion i Sydamerika. Selvom det er sandsynligt at den amerikanske produktion af biobrændstof har påvirket priserne på majs og måske soja er det vanskeligt at vurdere hvor stor denne påvirkning har været.

Derimod er der ikke meget der tyder på at fremstilling af biobrændstof i væsentlig grad har påvirket priserne på hvede og ris. Ris anvendes ikke som input i industrien, og selvom den europæiske biobrændstofproduktion er baseret på hvede, er den stadig for lille til at kunne påvirke markedet nævneværdigt. Det er før blevet fremført at hvedepriisen påvirkes indirekte ved at raps, som anvendes til fremstilling af bio-diesel, og majs fortrænger dyrkningen af hvede. Kigger man på tal for udviklingen i hvedearealet er konklusionen dog ikke helt så entydig. Det globale hvedeareal er generelt faldet gennem lang tid. Mellem 1980 og 2000 faldt det opdyrkede hvedeareal på verdensplan med 22 millioner hektar (svarende til 9,2 pct.). Men siden århundredskiftet, dvs. i perioden med den største stigning i produktionen af biobrændstof, har det globale hvedeareal holdt sig nogenlunde stabilt på 215-220 millioner hektar.

3.6.3. Spekulation

Der er stor uenighed om hvorvidt og i hvor høj grad spekulation spiller en rolle for fødevarerprisstigningerne. Nogle mener at de observerede prisstigninger ganske enkelt er for voldsomme til at ændringer i udbud og efterspørgsel alene kan forklare dem (IFPRI, 2008). Andre, heriblandt de amerikanske myndigheder, afviser at spekulation har haft en væsentlig betydning. Usikkerheden afspejler at der i virkeligheden endnu ikke er klare beviser, der kan hverken på- eller afvise effekten af spekulation.

Når man snakker om spekulation er det vigtigt at gøre sig klart hvad der helt præcist menes. Korn og andre afgrøder handles i dag livligt på varebørser verden over i form af futures, dvs. kontrakter, der specificerer levering af en given mængde korn på et bestemt sted på en fremtidig dato, ofte flere måneder frem i tiden. Futures er et vigtigt redskab for landmænd og fødevarereproducenter til at reducere risikoen for prisudsving. Når fx. en landmand står overfor beslutningen om hvilke afgrøder han skal så og på hvor store arealer, kan han tegne en futures kontrakt om levering af høsten og dermed fastlægge prisen allerede nu. Han kan også bruge futures priserne som et signal om markedets forventninger til den fremtidige prisudvikling og handle derudfra.

Når spekulation beskyldes for at være en af årsagerne til de store prisstigninger refereres næppe til den almindelige handel på varebørserne mellem landmand og aftager. Spekulation (i den negative betydning) betegner ofte køb og salg af futures af aktører, som ikke har nogen direkte interesse i den vare der handles. Fx. beskyldes finansielle institutioner for at opkøbe store mængder af korn-futures i forventning om fremtidige prisstigninger.

Spekulation er ikke nødvendigvis kilde til øget ustabilitet på fødevaremarkederne. Finansielle aktører er ikke interesserede i at realisere futures-kontrakten og har derfor brug for at sælge den igen inden den udløber. De hverken fjerner eller tilvejebringer mere korn på markedet og burde derfor ikke have nogen langsigtet indflydelse på prisdannelsen. Tværtimod kan de bidrage til større stabilitet ved at øge handelsvolumen, dvs. sørge for at der altid er villige købere og sælgere på markedet (Schnepf, 2006).

Alligevel kan spekulation have den modsatte effekt i perioder med stor usikkerhed om den fremtidige prisudvikling. Prisbobler er velkendte fra aktiemarkedet (og senest fra boligmarkedet). Perioder med stigende priser kan medføre forventninger om yderligere fremtidige prisstigninger, som tilskynder investorer til at opkøbe aktiver i dag. De

udbredte opkøb får prisen til at stige endnu mere med yderligere forventninger om fremtidige prisstigninger og opkøb til følge. Prisstignings- og opkøbsspiralen kan fortsætte i lang tid, før det går op for markedet at prisniveauet ikke har noget reelt grundlag i udbuds- og efterspørgselsforhold. Når det sker (når boblen punkteres) falder priserne igen voldsomt.

Spørgsmålet er, om det vi oplever på markederne for afgrøder er en prisboble drevet af spekulation. Det er vanskeligt at forestille sig at spekulation er en primær årsag til prisstigningerne. Spekulanter er sjældent interesseret i at foretage massive opkøb af et aktiv, med mindre der i forvejen er forventninger til fremtidige prisstigninger. Der er således grund til at tro at årsagerne til prisstigningerne hovedsageligt er fundamentale udbuds- og efterspørgselsforhold som beskrevet ovenfor. Men spekulation kan godt på kort sigt have bidraget til at gøre prisstigningerne større. IFPRI (2008) beskriver visse indikatorer, der kunne pege i den retning. Fx. er den normale handel med hvede-futures på Chicago Board of Trade omkring 20 gange den årlige høst. I 2007/2008 repræsenterede den samlede handel mere end 80 gange høsten. Et andet tegn er eksempler på at futures-priserne ikke er konvergeret mod spot-prisen ved kontraktens udløb. Dette burde i teorien ikke være muligt, så længe markederne er velfungerende. Tilsvarende viser en rapport fra EU Kommissionen (2008) bl.a., at andelen af finansielle investorer på majs, hvede og soja markederne er godt og vel fordoblet siden 2005 og stod i marts 2008 for næsten halvdelen af alle handler på Chicago Board of Trade.

Den igangværende finanskriser kan have været med til at udviske grænserne mellem råvarehandel og finansiell spekulation. De store tab i den finansielle sektor, specielt i USA, og usikkerheden omkring solvensen af de resterende finansielle institutioner, har fået kapitalfonde og andre institutionelle investorer til at lede efter alternative steder at anbringe deres penge. Selvom der er lige så stor usikkerhed omkring de fremtidige råvareprisstigninger, kan råvare-futures være attraktive investeringsobjekter som et led i spredning af risikoen i investorenes samlede portefølje. Hvis der er tendens til at priserne (kurserne) på to forskellige aktiver (fx. aktier og råvarefutures) varierer uafhængigt af hinanden, eller tilmed typisk bevæger sig i modsatte retninger, kan man reducere risikoen for kurstab ved at investere i begge aktiver samtidigt frem for at anbringe hele kapitalen i det ene. En stigning i prisen på det ene aktiv vil i så fald udligne prisfaldet på det andet aktiv. Det er således muligt at fødevaremarkederne i stigende omfang er blevet en del af finansielle investorers portefølje, og at kapitalflugten væk fra de finansielle markeder i forbindelse med kredittkrisen har forstærket denne tendens og bidraget til at øge prisstigningerne. Det har dog endnu ikke været muligt at finde klare empiriske belæg for hverken en afvisning eller bekræftelse af dette.

3.7. Diskussion

Her ville det være på sin plads at præsentere et samlet billede af, hvor stor en andel af prisstigningerne de enkelte faktorer kan forklare. Dette er desværre ikke muligt på baggrund af den eksisterende viden på området. Det er endnu for tidligt at forvente at se grundige kvantitative analyser baseret på stringente økonomiske metoder – dels er de nødvendige data først tilgængelige med en vis forsinkelse, dels tager det lang tid at udarbejde og publicere analyserne. Den eksisterende litteratur (inkl. nærværende kapitel) bygger sine resultater og konklusioner på en professionel vurdering af en række indikatorer. Fx. er det velkendt, at amerikansk produktion af biobrændstof baseret på majs er steget kraftigt i den seneste tid, men der er stor uenighed om, hvorvidt og hvor meget denne efterspørgsel har påvirket priserne (jf. afsnittet om biobrændstof ovenfor).

Den typiske måde at vurdere de eksisterende data på i litteraturen er at sammenligne, hvor meget de enkelte faktorer har fjernet fra markedet i form af øget efterspørgsel eller reduceret udbud. Der er to overordnede former for usikkerhed forbundet med denne fremgangsmåde. For det første er det ikke altid ligetil at bestemme årsagssammenhængen mellem en forklarende faktor og observerede data. Fx. kan man med rimelig sikkerhed bestemme, hvor meget majs den amerikanske biobrændstofindustri har opsuget fra markedet i de enkelte år. Men det er straks vanskeligere at bestemme den indirekte effekt på sojemarkedet. Vi kan observere en nedgang i den amerikanske sojaproduktion, men hvor stor andel af denne skyldes omlægning til majsproduktion til brug i biobrændstofindustrien, og hvor meget kan forklares af andre faktorer, som fx. dårligt vejr, øget konkurrence fra Sydamerika på det kinesiske marked, etc.?

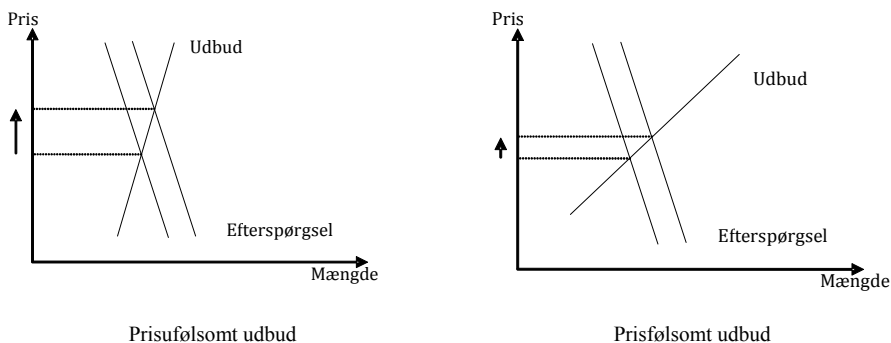
Den anden form for usikkerhed knytter sig til en implicit uenighed om, hvor hurtigt og hvor let prisændringer formår at justere udbud og efterspørgsel for at genskabe markedsligevægt, dvs. hvor prisfølsomme udbud og efterspørgsel er. Der er generel enighed om, at efterspørgslen er forholdsvis prisufølsom, og udbuddet på meget kort sigt er praktisk talt givet – når først markerne er tilsået, er muligheden for at ændre produktionen inden for samme sæson meget begrænsede. Det betyder, at det primære middel til på kort sigt at genskabe markedsligevægt efter et uforudset udbudschok (fx. reducerede høstudbytter som følge af tørke, oversvømmelser, etc.) er at nedbringe lagrene. Hvis lagrene i forvejen er meget små, kan dette middel ikke bruges, og vi oplever i stedet kraftige prisstigninger.

Uenigheden opstår omkring, hvor prisfølsomt udbuddet er på mellemlangt sigt (dvs. ud over indeværende sæson) og på kort sigt overfor forudsete hændelser samt hvordan ændringen i udbuddet tilvejebringes – gennem fortrængning af andre afgrøder, eller gennem produktionsstigninger ved øgede høstudbytter eller udvidelse af det samlede høstareal. Denne uenighed har stor betydning for hvilke faktorer, der anslås at forklare det meste af prisstigningerne. Hvis man mener, at udbuddet er meget prisufølsomt, er der grund til at tro, at de efterspørgselsrelaterede faktorer, som øget efterspørgsel fra den animalske produktion og biobrændstofindustrien, har en væsentlig betydning. Omvendt, hvis udbuddet er forholdsvis prisfølsomt, tillægges de kortsigtede udbudsrelaterede faktorer, dårligt vejr og små lagre, større betydning (se boks 3.3).

Boks 3.3. Betydningen af udbuddets prisfølsomhed

Figur 3.7 illustrerer hvordan et mere prisfølsomt udbud afbøder prisstigninger forårsaget af øget efterspørgsel. I diagrammet til venstre er udbuddet forholdsvis prisufølsomt illustreret ved en stejl udbudskurve. En given stigning i efterspørgslen vil her medføre en forholdsvis stor stigning i prisen, fordi produktionen ikke kan stige særlig meget. I diagrammet til højre, hvor der er større mulighed for at udvide produktionen (udbudskurven er fladere) forårsager den samme efterspørgselseffekt en mindre stigning i prisen. Øget efterspørgsel har således mindre betydning for priserne hvis udbuddet er mere prisfølsomt.

Figur 3.7. Udbuddets prisfølsomhed

Dele af litteraturen mener, at afgrødedyrkningen er underlagt stramme betingelser, og at mulighederne for produktionsstigninger på mellemlang sigt er begrænsede. Denne opfattelse deler fx. Mitchell (2008), når han argumenterer for, at stigningen i hvedepriisen indirekte skyldes den europæiske produktion af biodiesel. Hvis den europæiske biodieselproduktion ikke eksisterede, kunne de landmænd, som producerer raps til industrien, i stedet have dyrket hvede, og overskudsproduktionen kunne have genop-

bygget hvedelagrene efter nedbringelsen i starten af dette århundrede. De robuste hvedelagre kunne således bedre have absorberet de dårlige høstudbytter i perioden 2005–2007, og vi kunne have undgået de kraftige prisstigninger på hvede (og ris, idet eksportrestriktionerne på ris ifølge Mitchell er en direkte konsekvens af hvedepriserne). Mitchell mener således, at rapsproduktionen udelukkende sker ved fortrængning af produktionen af hvede, som ellers ville have været konstant uanset udviklingen i priserne.

Alternativt kan man mene, at landbruget har en vis kapacitet til at udvide produktionen inden for få år som reaktion på højere priser eller forventninger om højere priser. Ifølge denne opfattelse skal en del af forklaringen på lagernedbringelsen i starten af århundredet og den forholdsvis ringe udvikling i høstudbytterne for specielt hvede og ris findes i manglende tilskyndelse til at holde lagre og investere i landbruget pga. tendensen til faldende reale priser de sidste 50 år. De senest observerede kraftige prisudsving skyldes primært de små fødevarelagre kombineret med uforudsete vejrrelaterede fald i høstudbytterne. De pludselige prisstigninger forplantede sig til andre markeder og forværredes af politiske tiltag, primært eksportrestriktioner, og evt. øget spekulation. De lave og faldende priser har således i sig selv lagt kimen til de voldsomme prisstigninger. Omvendt har den øgede efterspørgsel efter afgrøder fra den animalske produktion og biobrændstofindustrien ifølge denne opfattelse ikke haft nogen væsentlig betydning for de voldsomme prisudsving. Selvom efterspørgselsstigningen efter al sandsynlighed har bidraget til at vende pristendensen og langsomt øget afgrødepriserne gennem de seneste år, var den både mere gradvis og i højere grad forudset, hvilket har givet landbruget mulighed for at øge produktionen for at tilfredsstille den større efterspørgsel.

3.8. Forventningerne til den fremtidige udvikling

Som illustreret i figur 3.1 er afgrødepriserne allerede hastigt på vej nedad, og det, der for et halvt år siden lignede begyndelsen til længerevarende fødevarekrise, tegner nu til at blive et voldsomt, men kortvarigt prisudsving.

På kort sigt ser priserne ud til at fortsætte sit fald, men det er endnu ikke til at sige hvor langt. Kornhøsten har i år været god, med en global stigning på 4,9 pct. i forhold til sidste år (FAO, 2008), hvilket muliggør en genopbygning af de globale kornlagre på op til 8 pct.. Hvedehøsten er således steget med 11,1 pct., delvis som følge af normalisering af de sidste par års dårlige høstudbytter, og delvis pga. produktionsudvidelser ansporet af høje forventede priser. Selv majsproducenterne, som sidste år ople-

vede en rekord-høst, har formået at øge produktionen med yderligere 2,6 pct.. Alligevel kan det ikke garanteres at de voldsomme prisudsving nu er et overstået kapitel. Trods den gode høst i år er fødevarelagrene stadig meget lave, og hvis høsten slår fejl igen til næste år, vil vi med stor sandsynlighed opleve nye prisstigninger. Vi skal have flere år i træk med god eller normal høst før lagrene igen er tilstrækkeligt robuste til at kunne modstå endnu en alvorlig nedgang i udbytterne.

På langt og mellemlangt sigt afhænger udviklingen på fødevaremarkederne af den fremtidige udvikling i udbud og efterspørgslen efter landbrugsprodukter. Efterspørgslen efter foderkorn i den animalske produktion forventes fortsat at stige i fremtiden, medmindre den finansielle krise går hen og udvikler sig til en længevarende global recession. Der har indtil nu været forventninger om, at efterspørgslen efter råvarer til fremstilling af biobrændstoffer også fortsat ville stige, men der har på det seneste været tegn på, at efterspørgselsstigningerne er blevet mere afdæmpede. Den globale afmatning og det bratte fald i olieprisen har betydet, at biobrændstoffer er blevet mindre konkurrencedygtige i forhold til fossile brændsler (Jyllands-Posten, 11. november 2008). Tilsvarende har de voldsomme stigninger i fødevarepriserne sået tvivl om den politiske vilje til fortsat at støtte produktionen af (første-generations) biobrændstoffer i fremtiden, i det mindste i Europa.

Der er grund til at tro at udbuddet på længere sigt kan tilfredsstille selv en væsentlig stigning i efterspørgslen. Hvis priserne som forventet i fremtiden kommer til at ligge på et højere niveau end vi observerede i starten af dette årti, vil der være større tilskyndelse til at investere i øget produktivitet i langbruget. Tilsvarende vil det åbne op for landbrugsproduktionen fra områder, der tidligere har været afskåret fra verdensmarkedet pga. høje handelsomkostninger – i første omgang udstrakte områder i det tidligere Sovjetunionen og Sydamerika og på længere sigt andre udviklingslande i Afrika (EBRD og FAO, 2008). Det produktionsmæssige potentiale i disse regioner er stort, dels i form af omfattende arealer uudnyttet jord og dels gennem muligheden for produktivitetsstigninger fra et forholdsvist lavt udgangspunkt.

Referencer

- Barrett, Christopher B. (2001), Measuring Integration and Efficiency in International Agricultural Markets, *Review of Agricultural Economics* 23(1): 19-32.
- Barrett, Christopher B., Jau Rong Li og DeeVon Bailey (2000), Factor and Product Market Tradability and Equilibrium in Pacific Rim Pork Industries, *Journal of Agricultural and Resource Economics* 25(1): 68-87.
- Deaton, Angus og Guy Laroque (1992), On the Behaviour of Commodity Prices, *The Review of Economic Studies*, vol. 59(1): 1-23.
- EBRD og FAO (2008), *Fighting food inflation through sustainable investment*, European Bank for Reconstruction and Development of Food and Agriculture Organisation, 10. marts 2008, London.
- EU Kommissionen (2008), *High prices on agricultural commodity markets: situation and prospects – a review of causes of high prices and outlook for world agricultural markets*, Bruxelles, July 2008.
- FAO (2008), *Crop prospects and food situation, no. 4, October 2008*, Food and Agriculture Organisation, Rome.
- Hathaway, Dale E. (1975), *The World Food Crisis – Periodic or Perpetual?*, International Food Policy Research Institute.
- IFPRI (2008), *Speculation and World Food Markets*, International Food Policy Research Institute Forum, July 2008.
- Jyllands-Posten (2008), *Biobrændstof mister energien*, 11. november 2008.
- Mitchell, Donald (2008), *A note on rising food prices*, The World Bank Policy Research Working Paper, Juli 2008.
- Rosegrant (2008), *Biofuels and grain prices: Impacts and policy responses*, Testimony for the US Senate Committee on Homeland Security and governmental Affairs, International Food Policy Research Institute, Washington, 7. maj 2008.

Schnepf, Randy (2006), *Price Determination in Agricultural Commodity Markets: A Primer*, Congressional Research Service Report for Congress, 6 January 2006.

Slayton, Tom og C. Peter Timmer (2008), *Japan, China and Thailand can solve the rice crisis – but US leadership is needed*, Center for Global Development Notes, May 2008.

Time Magazine (1974), *The World Food Crisis*, November 11, 1974.

4. International landbrugspolitik: status og udvikling

4.1. Indledning

De nylige dramatiske prisstigninger på fødevarer beskrevet i kapitel 3, har fanget verdens opmærksomhed og sat gang i diskussionen om landbrugspolitikens rolle for det globale fødevaremarked. I mange år har opfattelsen været, at den store landbrugsstøtte i EU og USA har betydet overproduktion, som er blevet dumpet på verdensmarkedet med for lave priser til følge. Dette er blevet set som en væsentlig årsag til den lave vækst i mange udviklingslandes landbrug. Under den nylige krise er den modsatte opfattelse dog også blevet fremført, at EU's og USA's landbrugsstøtte har medvirket til de markante prisstigninger, hvilket især har haft negative effekter på udviklingslandes forbrugere. Begge argumenter kan næppe holde samtidigt, men landbrugspolitikken har fået fornyet opmærksomhed efter at have været væk fra den globale politiske agenda i nogen tid som følge af WTO-forhandlingernes sammenbrud. Landbrugspolitikken har også fået fornyet aktualitet i forbindelse med den aktive globale klimadiskussion. Derudover udbredes landbrugspolitikken grundet en række multifunktionelle aspekter af landbrugsproduktionen, som ønskes fremmet. I dette kapitel gives derfor et overblik over landbrugsstøttens nyere udvikling i en række væsentlige lande.

Landbrugsstøtten er i årtier blevet heftigt diskuteret fra mange forskellige synsvinkler. Landbruget er en sektor, som spiller en nøglerolle i mange af tidens problemer, såvel som forrige tiders. Det er derfor naturligt, at landbruget inddrages løbende i den offentlige debat. Ligeledes har økonomer i mange år fremført, og gennem analyser vist, at samfundet lider et tab som følge af økonomisk inefficiens, der fremkommer som resultat af landbrugsstøtten. Forbrugere betaler overpriser for fødevarer, og skatteyderne bliver pålagt ekstra byrder til finansiering af landbrugspolitikken. Ydermere bevirker støtten, at kapital og ressourcer ikke bliver brugt, hvor de er mest økonomisk rentable, men i stedet bliver flyttet hen, hvor der er mest støtte at hente. Dog er der også samfundsmæssige gevinster ved landbrugsstøtten, da landbruget er leverandør af en række offentlige goder. Alene af den grund at landbruget i mange lande lægger beslag på størstedelen af arealet gør sektoren til en central faktor.

Landbrugsstøtten er, som sagt, også blevet diskuteret som et led i udviklingslandenes muligheder for at deltage på de globale markeder. En række forskellige importbarrierer møder især fødevareeksport fra udviklingslande til de rige OECD-landes markeder i form af toldsætter, kvoter, sundhedsstandarder og andet. Disse barrierer sikrer en hø-

jere pris og er derfor et led i beskyttelsen af OECD-landenes landmænd. Samtidigt er de også et led i udviklingspolitikken. En række udviklingslande, især de mindst udviklede, har præferenceadgang til EU og USA. EBA-aftalen (Everything But Arms) sikrer de 49 mindst udviklede lande i verden toldfri adgang til EU's markeder. Dermed kan disse lande opnå de højere priser, som importbarriererne sikrer. En generel liberalisering af landbrugspolitikken med sænkning af importbarrierer kan derfor føre til tab for de mindst udviklede lande. En anden gruppe af udviklingslande, dog med overlap, er de nettofødevareimporterende lande. Disse lande har hidtil haft fordel af, at fødevarepriserne på verdensmarkederne er holdt nede af den høje produktion i de rige lande. Denne gruppe kan derfor også opleve tab ved yderligere liberaliseringer.

Spillereglerne for de globale fødevaremarkeder, og international handel i det hele taget, aftales i World Trade Organisation (WTO). WTO har til formål at fremme den internationale samhandel og indrette et frit internationalt handelsregime, som alle kan drage fordel af. Dansk landbrug eksporterer ca. 2/3 af produktionen, hvorfor de internationale handelsregler har stor betydning for danske landmænd. Den igangværende runde af handelsforhandlinger kendt som Doha-udviklingsrunden er gået i dvale. Hvorvidt runden bliver genoplivet eller afsluttes uden resultat vides ikke endnu. Dog er der grund til at fremhæve, at WTO stadig fungerer glimrende under det nuværende regelsæt. Sager bliver ført, regler håndhævet, og verdenshandelen monitoreres fra hovedkvarteret i Geneve. Der bliver løbende fremstillet rapporter og statistikker og møder bliver afholdt i de mange underkomiteer, der hver især beskæftiger sig med et af de mange emner omkring handel.

Sikring af tilstrækkelige fødevarer til befolkningen har alle dage været blandt de højeste prioriteter for en hvilken som helst regering i et hvilket som helst land. Derfor har landbruget traditionelt været det mest støttede erhverv og støttes fortsat i betydeligt omfang. Udviklingen går dog mod relativt mindre støtte og især mindre forvridende støtte. Betydelige dele af landbrugsstøtten i OECD-landene er omlagt, så der ikke længere er knyttet produktionsbetingelser til støtten. I stedet udbetales støtten i højere grad på baggrund af areal, husdyrantal eller indkomst, hvor niveauet er baseret på et historisk eller fast udgangspunkt.

Hensigten med at yde støtte til landbruget ændres i stigende omfang, fra primært at støtte produktion af fødevarer til bredere samfundsmæssige formål. Landbrugspolitikken bliver derfor mere og mere omfattende, og forventes i dag at fremme bl.a. miljø, klima, ressourceforbrug, biodiversitet, sundhed, fødevarekvalitet, dyrevelfærd, energifremstilling, landdistriktsudvikling, landskabspleje og kulturbevaring. Hvor den

traditionelle bundethed til produktion af et bestemt landbrugsprodukt ved koblede støtteordninger er på retur, og støtten derfor i den forstand bliver givet med færre betingelser tilknyttet, så stiger omfanget af andre betingelser, der pålægges landbrugsstøtten. De såkaldte krydsoverensstemmelsesklausuler, hvor støtten bindes op på at produktionen foregår under hensyntagen til nogle af de ovennævnte faktorer, er i stigning. Denne trend forventes at fortsætte, men det skal nævnes, at den største del af landbrugsstøtten stadig gives som koblet støtte.

Selvforsyningsargumentet er ligeledes blevet benyttet til at beskytte de indenlandske fødevarerproducenter mod konkurrence fra udenlandske producenter. Et stort indviklet netværk af importbarrierer er blevet opstillet i mange OECD-lande, herunder ikke mindst EU og USA. Foruden den traditionelle metode med at øge importtoldsatser på landbrugsprodukter, er et batteri af forskellige andre restriktioner blevet indført. Det kan dreje sig om deciderede forbud mod indførsel fra bestemte lande, kvoteordninger, restriktive standarder for minimumsindhold af sundhedsskadelige stoffer, miljøstandarder, sociale standarder, besværlige, tidskrævende og omkostningsfyldte bureaukratiske ordninger og andet. Hvis disse tiltag ikke viser sig at opfylde formålet, kan der gribes til anti-dumping interventioner, hvor det udenlandske produkt bliver anset som værende for "billigt" og derfor bliver pålagt ekstratold. Ydermere kan import helt stoppes under henvisning til, at de indenlandske producenter er truede ved benyttelse af den specielle sikkerhedsklausul i WTO-reglerne.

Det har vist sig svært at få generelle liberaliseringer igennem i de multilaterale handelsforhandlinger. Derudover er de generelle principper, som WTO bygger på, blevet udvandet over tid. Et grundlæggende princip i WTO er det såkaldte Most Favoured Nation (MFN) princip. MFN betyder, at hvis en nation tilbyder en særlig lav importtold for et eller flere lande, så skal alle andre lande også have adgang under denne toldsats. Undtaget fra dette princip er toldunioner, frihandelsområder og præferenceadgang for grupper af udviklingslande. Disse såkaldte regionalaftaler har nået et meget stort omfang. I juli 2007 opgjorde WTO antallet af regionalaftaler til 380, som altså ikke følger MFN-princippet. I realiteten betyder dette, at majoriteten af medlemslande i WTO skal følge særskilte regler og toldsatser ved eksport til eksempelvis EU og USA. For at sikre sig, at lande med lave toldsatser ikke bliver transitlande for eksport til EU og USA fra andre nationer, indeholder regionalaftalerne oprindelseslandsregler for produkterne og produkternes enkeltkomponenter. Særligt i EU bliver oprindelseslandsreglerne strengt håndhævet.

Konsekvensen af disse ordninger er, at verdensmarkedet for fødevarerprodukter indsnævres og udtynnes. Prisændringer på verdensmarkedet, som udtryk for den globale fødevarer-situation, hindres i at overføre information til producenter om at øge eller indskrænke produktion af de berørte fødevarer. Dertil kommer, at landbrugsstøtten i OECD-landene har medvirket til at opretholde en (for) stor produktion, hvor det overskydende skal afsættes på verdensmarkedet med faldende priser til følge. Oveni har især EU brugt subsidier til at fremme eksporten ud af EU-markederne, og USA er beskyldt for at benytte fødevarerhjælp som en dumpingforanstaltning.

Hvis ikke reglerne for handel verdens lande imellem aftales og reguleres via et multilateralt regelsæt som i WTO, får vi i stedet et stort uigennemskueligt sammenkog af bilaterale og regionale handelsaftaler, som det allerede er ved at ske. En sådan situation er til ulempe for alle, da den væsentligt fordyrer hver enkelt handelstransaktion. På grund af det utal af forskellige regelsæt og handelsbetingelser, som eksisterer grundet de mange regionalaftaler, bliver meget tid og mange ressourcer brugt på at kontrollere, dokumentere og attestere og samhandel besværliggøres. Det er derfor af betydning, at WTO-forhandlingerne fører til et resultat, selvom det skal nævnes igen, at WTO ikke er ophørt med at fungere, fordi forhandlingerne er stoppet.

En nok så væsentlig grund til at få styrket det multilaterale regelsæt, er erfaringerne med fødevaremarkederne under den nylige fødevarerkrise. Da fødevarerpriserne var kommet op i et ganske højt leje, begyndte store landbrugseksporterende lande som Vietnam, Indien, Brasilien og Argentina at pålægge eksporten restriktioner, for at beskytte sine hjemlige forbrugere. Dermed forværredes problemerne for de fødevarerimporterende lande, som foruden at have måttet betale meget høje priser, fik svært ved overhovedet at finde mængder nok at importere. Denne handlemåde har markant svækket tilliden til de internationale fødevaremarkeder, og det kan frygtes, at mange lande nu vil gå i gang med at benytte store ressourcer på at opbygge sikkerhedslagre til imødegåelse af fødevarerkriser, hvilket er ganske omkostningsfuldt (Lind, 2006). Det er derfor af vigtighed, at der i WTO bliver aftalt troværdige og bindende regler for håndtering af sådanne kriser.

4.2. Landbrugsstøttens sammensætning og udvikling i OECD

I mange OECD-lande er der gennemført reformer af landbrugspolitikken i de senere år, som viser sig i både faldende støtteomfang og mindre produktionskoblet støtte. Yderligere orienteres subsidier og landbrugspolitikken i OECD-landene i stadig højere grad mod at understøtte offentlige goder, som produceres eller påvirkes af landbru-

gets produktion. Udvikling af landdistrikter, miljø- og klimarelaterede målsætninger, dyrevelfærd, fødevarer kvalitet og andre samfundshensyn integreres løbende i såvel eksisterende som nye politiktiltag og støtteordninger. Den traditionelle produktionsorienterede støtte reduceres gradvist om end den stadig udgør størstedelen af støtteomfanget.

Tabel 4.1. Landbrugsstøtte i OECD, (mio. US\$)

	1986-1988	2005-2007	2006	2007 _p
Værdi af produktion (af landbrug)	591,839	902,972	858,328	1,015,910
<i>af hvilken, andel af MPS varer (pct.)</i>	72	67	67	67
Værdi af forbrug (af landbrug)	557,838	885,580	847,589	1,002,750
Producent Støtte Estimat (PSE)	239,269	262,533	257,287	258,236
Støtte baseret på vare output	196,715	144,902	139,520	132,014
Markeds Pris Støtte (MPS)	184,494	135,149	131,691	126,970
Betalinger baseret på output	12,221	9,753	7,829	5,044
Betalinger baseret på input forbrug	20,129	29,813	29,360	32,485
Betalinger baseret på løbende A/An/R/I, produktion krævet	18,666	31,670	29,182	27,728
Betalinger baseret på ikke-løbende A/An/R/I, produktion krævet	533	1,021	820	1,527
Betalinger baseret på ikke-løbende A/An/R/I, produktion ikke krævet	2,080	51,031	53,642	60,634
Betalinger baseret på ikke-vare kriterier	935	4,194	4,811	3,744
Diverse betalinger	210	-99	-48	104
Pct. PSE	37	26	26	23
Producent NPC	1.50	1.20	1.20	1.15
Producent NAC	1.59	1.35	1.35	1.29
General Service Støtte Estimat (GSSE)	40,809	75,791	75,767	77,638
GSSE as a share of TSE (pct.)		20.6	20.9	21.3
Forbruger Støtte Estimat (CSE)	-161,389	-125,210	-124,026	-115,904
Pct. CSE	-30	-15	-15	-12
Forbruger NPC	1.54	1.22	1.22	1.17
Forbruger NAC		1.18	1.18	1.14
Total Støtte Estimat (TSE)	299,813	367,736	362,565	365,082
Transfereringer fra forbrugere	194,018	156,468	154,724	147,418
Transfereringer fra skatteydere	128,428	233,362	230,545	239,817
Budget indkomst	-22,633	-22,095	-22,703	-22,152
Pct. TSE (som andel af BNP) ¹	2.49	0.97	0.97	0.89

p: provisorisk. NPC: Nominal Beskyttelses Koefficient. NAC: Nominal Assistance Koefficient

MPS er netto af producent afgifter og merfoderomkostninger

1. TSE som andel af BNP for 1986-1988 for OECD total er eksklusive Tjekkiet, Ungarn, Polen og Slovakiet da BNP data ikke er tilgængelige for denne periode

A: tilplantet areal; An: antal dyr; R: støttebetalinger; I: indkomst

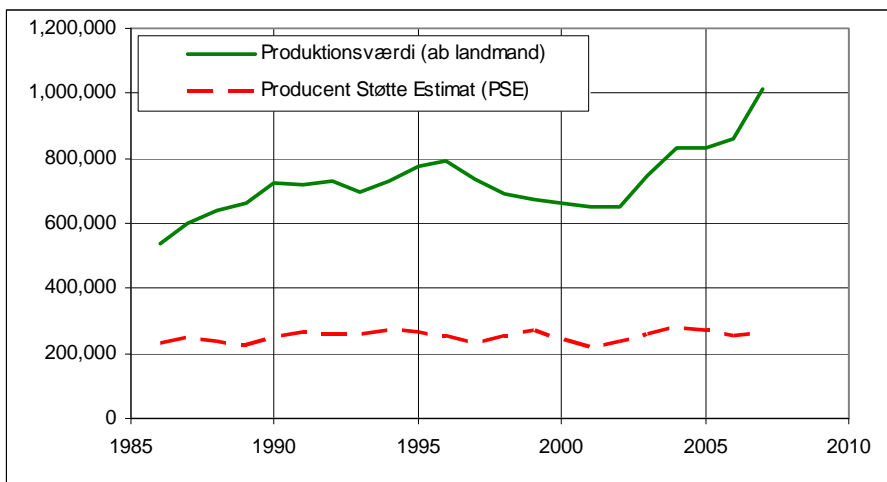
Kilde: OECD, PSE/CSE database 2008

Generelt har disse politiktiltag og reformer medført en faldende betydning af landbrugsstøtten, se tabel 4.1; OECD (2007a). I gennemsnit blev der i årene 1986-1988 givet 239.269 mio. US dollar i støtte (PSE) til producenterne i OECD landene som det fremgår af tabel 1. Dette beløb er i perioden 2005-2007 steget til 262.533 mio. US

dollar, altså en stigning på 10 pct. i nominelle værdier. Tages der højde for inflationen i perioden svarer 1986-1988 beløbet til 423.357 mio. US dollar i dagens priser, hvorfor der er sket et markant fald på 48 pct. i reale værdier. Ligeledes er den andel, som landbrugsstøtten udgør af værdien af landbrugsproduktionen, faldet fra at udgøre 37 pct. til 26 pct. i perioden. Denne udvikling viser sig også i den andel, som landbrugsstøtten udgør af BNP, som er faldet fra 2.49 pct. i 1986-1988 til 0,97 pct. i 2005-2007, hvilket især skyldes den generelle vækst i økonomierne uden tilsvarende vækst i støtteniveauer.

Figur 4.1 viser værdien af landbrugsproduktionen og omfanget af producentstøtte i perioden 1986-2007. Som det fremgår, er støtteniveauet stort set uændret i perioden på omkring 250 mia. dollar. Med den stigende værdi af landbrugsproduktionen, er den relative støtte dermed faldet i perioden. Frem til 2002 har andelen af støtte i pct. af værdien af landbrugsproduktionen været nogenlunde stabil, men derefter er værdien af landbrugsproduktionen steget betydeligt uden tilsvarende stigning i støtteniveauet.

Figur 4.1. Værdi af landbrugsproduktion og producentstøtte i OECD, (mio. US \$)

Kilde: OECD

Udover det relative fald i støtteniveauer er støtten yderligere omlagt i perioden over mod mere afkoblede former. I 1986-1988 udgjorde den koblede støtte, hvor støtten ydes pr. produceret enhed, 82 pct. ($196.715/239.269 = 0,82$) af PSE i OECD-landene.

Denne andel er faldet til 55 pct. i 2005-2007. Som vist i figur 4.1 er den samlede nominelle støtte ikke faldet tilsvarende. Nedgangen i den direkte prisstøtte opvejes især af stigning i støtteformer, som er baseret på historiske kriterier, hvor der ikke stilles krav om produktion. Denne støtte er steget fra at udgøre under 1 pct. af PSE i 1986-1988 til at udgøre over 19 pct. i 2005-2007.

Betydningen af den relative støtte måles i OECD-terminologi ved PNAC (Producer Nominal Assistance Coefficient), som er forholdet mellem bruttoindkomsten for landbrug ved indenlandske priser inklusive støtte og indkomsten estimeret ved verdensmarkedspriser og uden støtte. I 1986-1988 var dette forhold på 1,59, hvorfor landbrugsindkomsten var 59 pct. højere end den ville have været ved verdensmarkedspriser og uden støtte. PNAC faldt til 1,35 i 2005-2007 afspejlende den relative nedgang i støtteniveauet.

Udviklingen væk fra direkte støtte til produktion og priser, har medført en bedre forbindelse mellem OECD-landenes landmænd og verdensmarkedets udbuds- og efterspørgselsforhold. PNPC (Producer Nominal Protection Coefficient) viser forholdet mellem producentprisen inklusive støttebetalinger per enhed produceret og verdensmarkedsprisen. I 1986-1988 var PNPC 1,50 svarende til en 50 pct. "overpris" i OECD-området mod kun 20 pct. i 2005-2007 (PNPC = 1,20). Faldet i prisstøtten er i høj grad betinget af udviklingen i verdensmarkedspriserne, herunder ændringer i valutakurser. Dette skyldes, at prisstøtten er baseret på forskellen mellem verdensmarkedsprisen og den indenlandske pris. De markante prisstigninger på korn fra midten af 2007 har derfor medført tilsvarende fald i prisstøtten. Omvendt kan forventes stigninger i prisstøtten, hvis verdensmarkedspriserne falder, hvilket de har gjort markant i anden halvdel af 2008.

Foruden faldet i den relative støtte og omlægning af støtte til mere afkoblede former, er en tredje vigtig udvikling den stigende andel, som gives med ikke-direkte produktionsrelaterede betingelser tilknyttet. Det kan være restriktioner på brugen af inputs, krav om bestemte produktionsformer, miljørelaterede kriterier eller andre samfundsmæssige hensyn. I 1986-1988 udgjorde støtte med betingelser kun 5 pct. af den samlede støtte, hvorimod andelen er steget til over 25 pct. i 2005-2007. Derudover er støtten til forskellige landbrugstilknyttede tjenesteehverv fordoblet i perioden 1986-1988 – 2005-2007. Landbrugssektoren støttes ved offentlig finansiering af forskning og udvikling, træning, kontrol, marketing og offentlige lagre.

Landbrugsstøtten finansieres af skatteyderne og forbrugerne. Faldet i prisstøtten har virkninger på den implicitte skat, som lægges på forbrugerne. Fra at udgøre 161.389 mio. US dollar i 1986-1988 er beskatningen af forbrugerne som følge af landbrugspolitikken faldet til at udgøre 125.210 mio. US dollar i 2005-2007. Dette kan aflæses i den andel af den samlede landbrugsstøtte i OECD, der finansieres af forbrugerne. I perioden er andelen faldet fra at udgøre 65 pct. til at udgøre 43 pct. i 2005-2007. Tilsvarende er skatteydernes andel steget. Denne udvikling følger af den omtalte omlægning fra hovedsageligt output-baseret støtte til mere afkoblet støtte bl.a. i form af direkte betalinger til den enkelte landmand. Støtten er dermed blevet mere synlig og direkte aflæselig i OECD-landenes budgetter, hvor støtteomfanget før i højere grad var skjult i priserne på landbrugsprodukter.

4.2.1. EU's landbrugspolitik: Sundhedstjek og konsekvenser

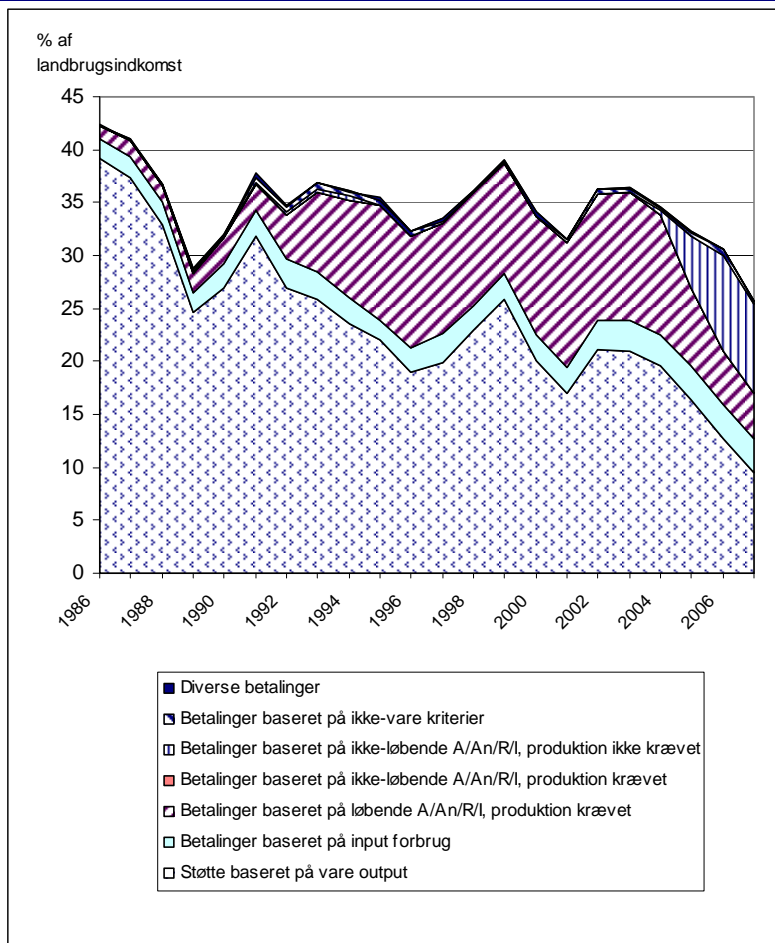
Inden for de sidste 20 år har den fælles landbrugspolitik gennemgået store og markante ændringer. Bortset fra mindre justeringer af den traditionelle prispolitik blev denne reformproces introduceret med MacSharry reformen i 1992 og udbygget med Agenda 2000 reformen i 1999 og næstsist med Midtvejsreformen i 2003. Resultatet af denne reformproces har været en mere markedsorienteret landbrugspolitik med væsentlig lavere institutionelle priser og dermed også lavere europæiske markedspriser. Som kompensation for prisnedsættelserne er der givet direkte tilskud, hvoraf langt størstedelen af disse tilskud med 2003-reformen blev afkoblet fra produktionen.

Mere konkret har reformerne af den fælles landbrugspolitik ikke ført til en direkte sænkning af støtten i nominelle værdier, men derimod haft stor indflydelse på støttens sammensætning. Den andel af støtten, som er koblet direkte til produktionen, dvs. markedsprisstøtte, inputprisstøtte og betalinger som afhænger af den løbende produktion, udgjorde 99,6 pct. i 1986. Denne direkte produktionskoblede støtte er faldet til 65,9 pct. i 2007. Især markedsprisstøtten er faldet fra at udgøre 87,9 pct. af produktionsstøtten i 1986 til 36,1 pct. i 2007. Figur 4.2 neden for viser størrelsen og sammensætningen af støtten i pct. af landbrugsindkomsten i EU i perioden 1986 -2007.

Samtidig er den relative betydning af landbrugsstøtten faldet fra i 1986 at udgøre 42 pct. af landbrugsindkomsten i EU (med 12 medlemmer) til at udgøre 26 pct. i 2007 (med 27 medlemmer). I nominelle størrelser er støtten stort set uændret i perioden. I 1986 udgjorde den samlede producentstøtte til landbruget 94.976 mio. euro mod 98.114 mio. euro i 2007. Det er således værdien af landbrugsproduktionen, der er steget uden en tilsvarende stigning i støtteniveauet.

Sideløbende med markedsorienteringen af den traditionelle landbrugspolitik er der gennem reformprocessen opbygget en landdistriktspolitik, som en integreret del af den fælles landbrugspolitik. Denne politik er dels bundet op på EU lovgivning og dels bundet op på national lovgivning inden for natur- og miljøbeskyttelse, landdistriktsaktiviteter og dyrevelfærd. Finansieringen af landdistriktspolitikken kommer fra årlige fradrag i den direkte støtte, der overføres til landdistriktspolitikken samt fra national medfinansiering.

Figur 4.2. Størrelsen og sammensætningen af landbrugsstøtten i EU i pct. af den europæiske landbrugsindkomst, 1986-2007

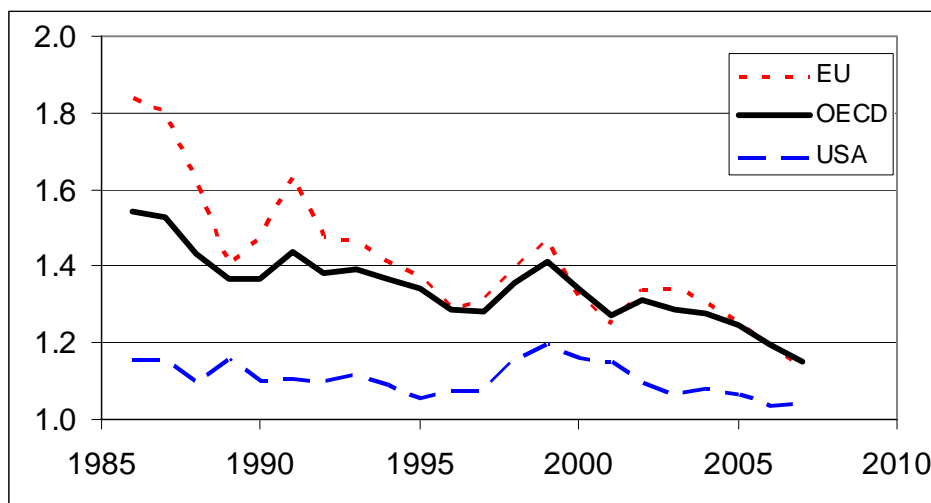
Kilde: OECD (2008)

Reformprocessen har været drevet af en lang række både interne og eksterne faktorer: Af interne faktorer kan nævnes fluktuerende og stigende budgetomkostninger skabt af overproduktion og svingende økonomiske konjunkturer og de mange EU medlemsudvidelser over årene. Af eksterne kan nævnes multi- og bilaterale handelsforhandlinger. Kausaliteten mellem disse faktorer har varieret fra reform til reform, Jensen Lind og Zobbe (2008).

Figur 4.3 giver et godt billede af effekterne af reformerne i perioden 1986-2007. Producent NPC er defineret som forholdet mellem de indenlandske priser og verdensmarkedsprisen. Når forholdet er større end 1 er de indenlandske markeder beskyttet og de indenlandske priser er derfor højere end verdensmarkedspriserne. I 1986 var EU's landbrugspriser 86 pct. højere end verdensmarkedspriserne. Som følge af den gradvise åbning af EU's markeder overfor omverdenen er EU's landbrugspriser faldet til i 2007 kun at ligge 13 pct. over verdensmarkedet. Figuren viser, at de gentagne reformer af landbrugspolitikken mod et mere markedsorienteret regime har haft den ønskede effekt.

Figur 4.3. Producent NPC

Kilde: OECD (2008)

Som det fremgår af figur 4.3 har EU's markedsbeskyttelse været højere end gennemsnittet for OECD i det meste af perioden. MacSharry-reformen og afslutningen af

Uruguay-runden i 1994 under GATT har dog medført, at EU's beskyttelsesniveau er i god overensstemmelse med gennemsnittet for OECD. Det skal nævnes, at ændringer i verdensmarkedspriserne i sig selv har indflydelse på størrelsen af NPC. Ved høje verdensmarkedspriser slår markedsbeskyttelsen igennem med mindre effekt, hvorfor NPC falder uden at der nødvendigvis er sket ændringer i politikken.

Som det sidste skud på stammen fremlagde EU Kommissionen den 20. maj 2008 en række forslag til ændringer af den fælles landbrugspolitik, det såkaldte "Sundhedstjek". Helt konkret foreslog EU Kommissionen for det *første* at afskaffe de sidste produktionsbegrænsninger for mælk og vegetabiliske produkter gennem en udfasning af mælkekvoteordningen og en afskaffelse af braklægning af produktionsjord. For det *andet* foreslog de, at de fleste af de tilbageværende hektar- og dyrepræmier skulle omlægges til egentlige afkoblede betalinger, på linje med dem der blev introduceret i 2003 reformen. For handyr- og slagtepræmiers vedkommende med omlægning af halvdelen i 2010 og den resterende halvdel i 2012. For det *trede* foreslog Kommissionen en generel forøgelse af fradraget i både den koblede og afkoblede direkte støtte med 2 pct. point om året fra 2009 til 2012, svarende til i alt 8 pct. point. Udover disse generelle forslag skulle der ske yderligere fradrag i støtten baseret på en graduering mellem små, mellemstore og store landbrug, målt på hvor meget støtte de modtager. For landbrug der modtog mellem 100.000-199.999 euro i støtte skulle der være et 3 pct. point fradrag om året i perioden 2009-2012. Landbrug der modtog mellem 200.000-299.999 euro og 300.000 euro og derover, skulle i samme periode blive fradraget henholdsvis 6 og 9 pct. point om året. Disse midler skulle overføres til landdistriktspolitikken, der dermed som det *fjerde* foresloges styrket i fremtiden. For det *femte* foresloges en strukturtilpasningsstøtte til landbrug i de Øst- og Centraleuropæiske medlemslande.

På baggrund af EU Kommissionens sundhedstjek og efterfølgende forslag blev Ministerrådet den 20. november 2008 enige om en yderligere reform af landbrugspolitikken. Indholdet i denne reform ligger ikke helt på linje med forslaget. Markedsorienteringen blev ikke så markant. På den ene side indeholder reformen en ophævelse af braklægning, og en udfasning af mælkekvoteordningen, men på den anden side var det ikke muligt at omlægge de sidste dyre- og hektarpræmier til afkoblede betalinger. Det vil fortsat være muligt at benytte præmier til ammekøer, får og geder, og der er indført en ordning, hvorunder medlemslande kan bevare en del af deres hektarpræmier. Fradraget i den direkte støtte og disse midlers overførsel til landdistriktspolitikken vil desuden blive udbygget. Landmænd der i dag modtager mellem 5.000 euro og 300.000 euro i direkte støtte vil frem mod 2012 få fradraget 10 pct. af støtten. Land-

mænd der modtager over 300.000 euro om året i støtte vil frem mod 2012 få fradraget 14 pct. af støtten. Derudover indeholder reformen en række mindre ændringer.

Et naturligt spørgsmål at belyse er, hvilke konsekvenser denne reform kunne få for den overordnede samfundsøkonomiske effektivitet? Historisk har landbrugspolitikken i EU været meget kritiseret for at være samfundsøkonomisk ineffektiv. Problemet er, at støttede priser og andre subsidier på den ene side tiltrækker produktionsfaktorer til landbruget fra andre erhverv og på den anden side medfører en højere aflønning af de produktionsfaktorer, der allerede er i landbruget. Resultatet bliver at nationale og internationale ressourcer ikke udnyttes optimalt og den potentielle specialisering og arbejdsdeling hæmmes til ugunst for samfundsøkonomien. Reformprocessen af den fælles landbrugspolitik har afhjulpet dette problem. Før 1992 var over 80 pct. af den europæiske landbrugsstøtte koblet til produktionen. I dag er pct.en under 50. Implementeringen af EU Kommissionens forslag omkring omlægningen af præmier til afkoblede betalinger og afskaffelsen af produktionsbegrænsende ordninger vil sikre en yderligere markedsorientering og dermed øge den samfundsøkonomiske effektivitet.

Ud fra et samfundsøkonomisk perspektiv er der dog tre forhold der vækker lidt bekymring ved den nyeste reform. For det *første* er det bekymrende, at medlemslandene ikke har kunnet forhandle sig frem til en omlægning af de sidste dyre- og hektarpræmier til egentlige afkoblede betalinger. For det *andet* er graduering af fradraget, der skal finansiere landdistriktspolitikken, en samfundsøkonomisk dårlig ide. Dette er i realiteten en omfordeling af støtten mellem store og små landbrug. Dette kan hæmme de effektive landbrug i den nødvendige strukturtilpasningsproces, der er drevet af generelle økonomiske og teknologiske forhold. Det *tredje* forhold, der kan være lidt bekymrende, er det manglende økonomiske fundament for udbygningen af landdistriktspolitikken. Ud fra et samfundsøkonomisk perspektiv må en sådan politik være forankret i den samfundsøkonomiske værdi af naturpleje, miljøforbedringer, aktiviteter i landdistrikterne og øget dyrevelfærd. Værdien må alt andet lige være lig med omkostningerne, hvis politikken er optimal. Dette er meget komplekst, fordi værdien af eksempelvis dyrevelfærd ikke nødvendigvis er den samme i alle EU medlemslande og fordi udgifterne til landdistriktspolitikken finansieres af henholdsvis EU's fælles budget og af medlemslandenes nationale budgetter (Kyed et al., 2002).

Forhandlingerne om det internationale handelsregime under WTO forventes ikke at få den store betydning for EU's landbrugspolitik, hvad enten forhandlingerne afsluttes succesfuldt eller ej. De kompromisforslag i forhandlingerne, som jævnligt har været udsendt fra WTO, viser, at de betydelige ændringer der er gennemført af EU's land-

brugspolitik siden afslutningen på de sidste internationale handelsforhandlinger (Uruguay-runden) har bevæget EU væk fra handels- og produktionsforvridende støtteformer og gjort politikken langt mere WTO-kompatibel. Eksempelvis har EU lovet at afskaffe de forvridende eksportrestitutioner. Disse er dog allerede nedbragt dramatisk både som følge af politikændringer og som følge af verdensmarkedsprisstigninger.

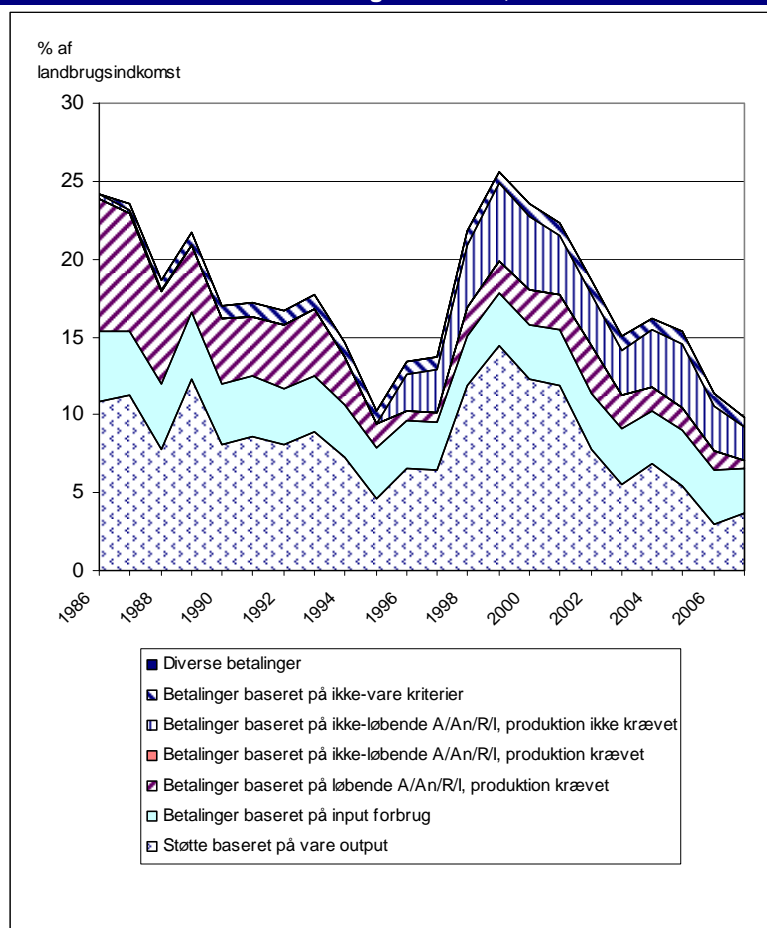
EU's næste deadline i de interne landbrugsforhandlinger er 2013. Her udløber det nuværende landbrugs- og budgetforlig for EU og genforhandlingen af disse kan få stor indflydelse på landbrugspolitikken. Landbrugsbudgettet er stadigvæk den største udgiftspost for EU, så en større omkalfatring af EU budgettet kan næsten ikke undgå at inddrage landbrugspolitikken. Ligeledes kan både de nuværende, såvel som forventede fremtidige udvidelser af unionen betinge ændringer i landbrugspolitikken. Ved indgåelse af det sidste budgetforlig stod Tyskland hårdt fast på en maksimumgrænse for EU's budget, hvor Frankrig ønskede større fleksibilitet. Kompromisset indeholdt bl.a., efter især fransk ønske, mindre ændringer i landbrugspolitikken end der var lagt op til, mod at maksimumgrænsen for EU-budgettet blev lagt på 1,24 pct. af BNI. Det nyligt gennemførte Sundhedstjek har vist, at de gamle positioner omkring landbrugspolitikken består. De sydeuropæiske lande er skeptiske over for større ændringer af landbrugspolitikken, mens de nordlige lande generelt er mere positive overfor liberaliseringer, Jensen, Lind og Zobbe (2008). Faktisk er en del af de liberaliseringsvillige lande blevet mere skeptiske overfor omfattende liberaliseringer. Hverken WTO eller interne EU positioner omkring landbrugspolitikken ser således ud til at have større effekt på den fremtidige landbrugspolitik. Større ændringer må forventes kun at komme, hvis budgetpresset bliver for stort bl.a. som følge af udvidelser eller andre poster, som medfører udgiftskrævende tiltag, eksempelvis klima.

4.2.2. USA's 2008 landbrugslov og landbrugspolitiske tendenser

Den amerikanske landbrugspolitik har gennemgået noget af den samme udvikling som den europæiske mod mere markedsorientering og øget fokusering på afledte effekter af landbrugsproduktionen gennem de sidste tyve år. Dog har støtteniveauerne i USA hele tiden ligget betydeligt under EU's og ligeledes under OECD-gennemsnittet, som det tydelig ses i figur 4.3 oven for. I 1986 lå producentstøtten på 38.376,5 mio. US dollar. Denne var faldet til 32.663,4 mio. US dollar i 2007. Denne udvikling ses endnu tydeligere i den andel støtten udgør af landbrugsindkomsten. PSE var på 24,2 pct. i 1986 og er faldet til 9,9 pct. i 2007, se figur 4.4.

Den amerikanske landbrugspolitik kom ligesom den europæiske under både internt og eksternt pres for liberalisering i begyndelsen af 1980'erne. Grundet det store prisfald på landbrugsprodukter i sidste halvdel af 1970'erne var udgifterne til støtteudbetalinger steget voldsomt og finansieringen af disse var blevet en omkostningstung affære for USA. Dette faktum, kombineret med presset fra de multilaterale handelsforhandlinger under GATT, førte til igangsættelse af en reformproces, der blev indledt med vedtagelsen af 1990 landbrugsloven, der indeholdt en begrænset markedsorientering. Dette var begyndelsen på en radikal omlægning, der blev politisk mulig 6 år senere.

Figur 4.4. Størrelsen og sammensætningen af landbrugsstøtten i USA i pct. af den amerikanske landbrugsindkomst, 1986-2007

Kilde: OECD (2008)

Året 1996 markerede et egentligt landbrugspolitisk systemskifte i USA. Siden landbrugsreguleringen blev indført i 1933, havde landbrugspolitikken været baseret på traditionelle landbrugspolitiske instrumenter som kvotestyring og direkte og indirekte prisstøtte. Landbrugsloven i 1996 introducerede for første gang egentlige afkoblede subsidier, som det væsentligste instrument. Samtidig blev det store og komplicerede arealkvotesystem afskaffet. Disse to ting tilsammen sikrede, at de amerikanske landmænd i langt højere grad end tidligere blev afhængige af et marked, de kunne agere frit på. Landbrugsloven blev hurtigt i folkemunde døbt *Freedom to Farm*. En af de helt afgørende forudsætninger i denne forbindelse var midtvejsvalget i 1994 (Paarlborg og Orden, 1996). Fra 1955 og frem til 1994 havde Demokraterne kontrollen over mindst det ene af de to kamre i Kongressen. Dette ændrede sig ved valget i 1994, hvor Republikanerne vandt flertal i både Senatet og Repræsentanternes Hus. Dette, sammen med en på mange måder konservativ demokratisk præsident Bill Clinton i det Hvide Hus og særdeles gunstige forhold på verdensmarkedet, banede vejen for den liberale og markedsorienterede landbrugslov. Sammenhængen mellem den politiske magtstruktur i Washington D.C. og den førte landbrugspolitik har rod i den historiske tradition for, at Republikanerne lægger mere vægt på "mindre stat og mere marked" end Demokraterne. I forbindelse med landbrugspolitikken betyder dette, at Republikanerne har en bias mod produktionsafkoblet støtte, mens Demokraterne har en bias mod produktionskoblet støtte (Zobbe, 2004).

1996-loven udløb i 2002 og en ny skulle derfor forhandles på plads. Situationen i Washington var den, at George W. Bush havde overtaget det Hvide Hus, Republikanerne havde flertallet i Huset, mens Demokraterne havde et flertal på én i Senatet. 2002-loven skal ses som en tilpasning af 1996-loven i forhold til nationale interesser. 2002-loven er et godt eksempel på, at landbrugspolitik hovedsageligt drives af indenlandske forhold og ikke af internationale strømninger.

Hovedprincipperne for amerikansk landbrugspolitik i dag bygger på filosofien omkring 1996-loven. Udbudsstyringen er afskaffet på de fleste områder, og størstedelen af støtten er mere eller mindre afkoblet fra produktionen. Dertil kommer et økonomisk sikkerhedsnet, der både indeholder et produkt-specifikt og et ikke-produkt-specifikt element. Ud over dette indeholder landbrugspolitikken også et væsentligt element af miljøbeskyttelse, der især fokuserer på beskyttelse af jordarealerne igennem de såkaldte *Conservation programs*. Denne del af politikken blev væsentlig styrket i 2002-loven.

Set i forhold til 1996-loven, der overførte den største del af støtten til landmændene gennem et sikkerhedsnet, der sikrede landmændene en minimal indkomst ved lave priser og dårlige udbytter og afkoblede betalinger, indeholdt 2002-loven et nyt støtteinstrument, der skulle styrke det økonomiske sikkerhedsnet for de amerikanske landmænd. Baggrunden for styrkelsen af sikkerhedsnettet var, at det traditionelle sikkerhedssystem havde som forudsætning for støtteudbetalinger, at landmanden høstede en afgrøde. Blandt andet Sydstaterne var sidst i 1990'erne ramt af naturforhold, der ødelagde afgrøderne før høst. Disse landmænd kunne ikke opnå hjælp uden ad hoc lovgivning. For at undgå denne situation blev denne nye ikke-produkt-specifikke støtteordning indført. En anden justering set i forhold til 1996-loven var opdateringer af basisarealer og basisudbytter. Afkoblede betalinger er principielt udregnet på baggrund af historiske data omkring arealer, afgrøder og priser. Grunden er selvfølgelig den, at der ikke må være en sammenkobling mellem den nuværende produktion og støttens størrelse. Problemet ved 2002-loven var, at landmændene kunne vælge at opdatere deres basisdata og dermed skabe en kobling med den løbende produktion.

På grund af bioteknologiske landvindinger har afgrødesammensætningen i blandt andet *North og South Dakota* ændret sig. Traditionelt blev der her dyrket kornafgrøder, og dette afspejlede sig i basisdata. I årene efter 1996-loven blev arealet med majs og sojabønner udvidet kraftigt på grund af nye og forbedrede sorter. For ikke at skævvride støtteudbetalingerne mellem de amerikanske landmænd blev muligheden for basisopdateringer en del af 2002-loven. Dette forhold er ud fra en økonomisk teoretisk betragtning kritisabelt, idet muligheden for opdateringer faktisk åbner op for at landmændene får forventninger om, at noget sådant kan ske igen på et senere tidspunkt. Derved opstår der en forbindelse mellem den nuværende produktion og de fremtidige støtteudbetalinger, og resultatet er i princippet en genkobling af støtten.

Den 10. juni 2008 fik USA en ny landbrugslov under betegnelsen *Food, Conservation and Energy Act of 2008*. Loven afløser 2002-loven og skal ses som en mindre justering af denne. De afkoblede betalinger fortsætter med få ændringer, mens det økonomiske sikkerhedsnet under landmændenes indkomster forbedres markant. Derudover fortsættes den markante fokus på produktion og forarbejdning af bioethanol, der har været under opbygning i USA gennem flere år.

Den politiske proces omkring udformningen og vedtagelsen af 2008-loven har været meget turbulent. Traditionen i USA har i mange år været den, at Kongressen præsenterede et første udkast til landbrugslov, hvorefter Administrationen blev inddraget i forhandlingerne. Denne gang forsøgte Præsident Bush at presse Kongressen ved at

fremlægge et første udkast. Han ville gerne sikre sig en landbrugslov, der på den ene side ikke forøgede udgifterne til landbrugsstøtte og på den anden side sikrede amerikanerne et bedre udgangspunkt i WTO forhandlingerne under den såkaldte Doha-udviklingsrunde. Bush-administrationens strategi lykkedes ikke og Kongressen endes om en landbrugslov, der i princippet er både dyrere og mere protektionistisk end den tidligere lov. Bush overvejede at blokere for lovens vedtagelse, men vurderede at dette ville blive for omkostningsfuldt, idet den amerikanske lovgivning på området siger, at hvis der ikke kan vedtages en ny landbrugslov ved udløbet af en gammel, så vil landbrugsloven fra 1949 automatisk træde i kraft. Dette ville få helt uoverskuelige konsekvenser og Bush stemte derfor til sidst for lovgivningen.

En interessant udvikling omkring vedtagelsen af den seneste landbrugslovgivning er observeret omkring landbrugets interesseorganisationers lobbyisme. Traditionelt har de effektive og verdensmarkedsorienterede majs- og sojabønneproducerende landmænd fra Midtvesten forsøgt at påvirke politikerne i Washington D.C. til at indføre en markedsorienteret landbrugs- og handelspolitik, og modsat har de mere ineffektive bomulds- og risproducerende landmænd i Syden argumenteret for en protektionistisk politik. Dette billede har ændret sig markant på det sidste, idet landmændene i Midtvesten har travlt med at producere afgrøder til den subsidierede bioethanolproduktion. Dette har medført at initiativet i Washington D.C. har været overladt til lobbyisterne fra Syden, hvilket afspejler sig i den nye landbrugslov.

4.3. Landbrugsstøttens udvikling i udvalgte lande udenfor OECD

Niveauet for producentstøtte til landbrug er generelt lavt i udviklingslande. Oftest ligger støtten via implicite skatter på forbrugerne især ved brug af importtold. I mange udviklingslande, specielt i Afrika, har nettostøtten til landbrugssektoren i mange år været negativ. Hensigten har været at skaffe indtægter ved at beskatte landbrug, bl.a. gennem eksportskatter, for i stedet at støtte industri- og byerhverv. Formålet med disse omfordelinger er at forsøge at skubbe gang i den økonomiske vækst, men resultaterne har været mangelfulde og har tværtimod fungeret som bremseklodser på udviklingsprocessen, WDR (2008).

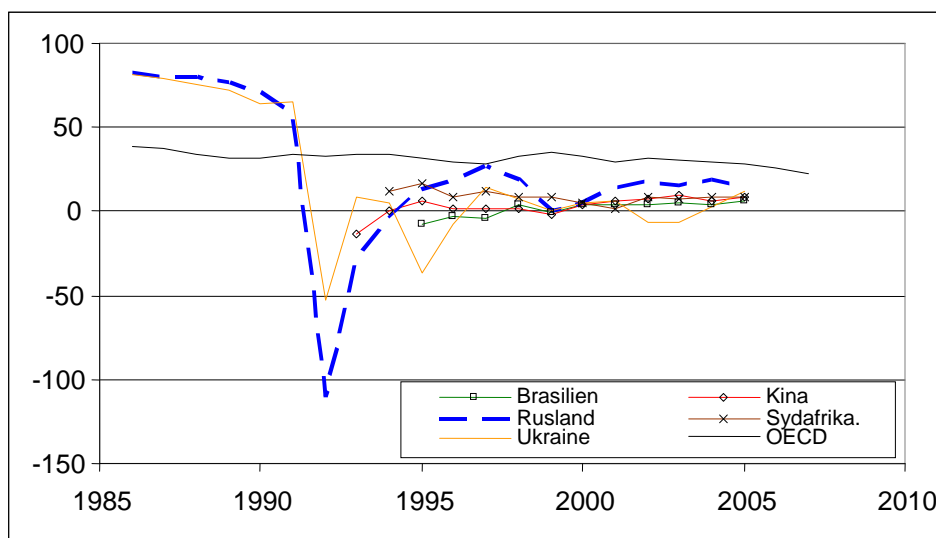
Egentlig støtte til landbrug i udviklingslande forekommer generelt i lande, som har nået et vist udviklingsstade og hvor der er en relativ høj vækst. Den økonomiske vækst medfører en række udfordringer, hvortil der traditionelt har været benyttet støtte til afhjælpning af problemerne. Industrialiseringen betinger migration fra land til by og ofte en øget ulighed med stigende indkomster i byerhverv uden tilsvarende stig-

ninger i indkomster fra landbruget. Ligeledes medfører industrialiseringen pres på landbruget med krav om øget produktivitet og effektivitet, hvilket øger uligheden indenfor landbruget. De traditionelle småbrug, som hovedparten af befolkningen i udviklingslande har været og stadig er afhængige af, bliver i stigende grad efterladt uden egentlige udviklingsmuligheder. Fremtiden for landbrug i mere udviklede lande ligger i større, effektive brug, som kan udnytte mekanisering, ny teknologi og stordriftsfordele. Omstillingen fra traditionelt jordbrug til moderne produktionsstrukturer indebærer således omflytning af meget store grupper af mennesker, hvilket uundgåeligt vil medføre betydelige sociale problemer. Derfor er forskellige former for støtte til landbruget og landbrugsområder en ofte benyttet politik i højvækst udviklingslande.

Figur 4.5 viser PSE i ikke-OECD lande og som sammenligning gennemsnittet for OECD området; OECD (2007b). Der ses tydeligt en tilnærmelse af støtten i de store højvækstlande med niveauet i OECD. Før årtusindskiftet var landbrugsstøtten faktisk negativ i en del lande, dog med nogle udsving. Efter årtusindskiftet synes landbrugspolitikkerne at være kommet ind i en mere stabil periode, hvor udsvingene er betydeligt mindre.

Figur 4.5. Producentstøtte i forhold til landbrugsindkomsten, udvalgte lande uden for OECD, pct.

Kilde: OECD (2008)

Producentstøtten er i forhold til OECD-området stadig på et lavere niveau i høj-vækst lande, og i lav-indkomst lande faktisk ofte negativ, hvilket vil sige, at der sker en netto-beskatning af landbruget. Dog er producentstøtten indenfor de senere år steget mere end landbrugsindkomsten i non-OECD området, hvorfor landbrugspolitikken kommer til at ligne OECD-landenes i højere grad. Store landbrugseksporterende lande som Brasilien og Ukraine havde indtil for få år siden en betydelig netto-beskatning af landbruget, men er nu også blevet netto-subsidierende.

Den dominerende form for støtte til landbruget i høj-vækst lande ydes gennem markedsprisstøtte. Denne form for støtte er generelt ganske inefficent, men kan til gengæld implementeres ret enkelt gennem forhøjelse af importbeskyttelsen ved eksempelvis øgede importtoldsatser. I nogle lande som Bulgarien, Brasilien og Ukraine er markedsprisstøtten omlagt fra at have til formål at holde forbrugerpriser nede til nu i højere grad at fremme selve produktionen.

Landbrugspolitikken i højvækstlandene udenfor OECD-området synes med voksende indkomst og aftagende relativ betydning af landbrugsproduktionen i højere og højere grad at komme til at ligne OECD-landene. I stigende omfang indføres ”traditionelle” landbrugspolitikker, som midler til at imødegå nogle af de problemer, der opstår i kølvandet på økonomisk vækst. I lande på et lavt økonomisk stade udgør landbruget en stor del af den økonomiske aktivitet, hvorfor de naturligt udgør en væsentlig andel af beskatningsgrundlaget. Med højere nationalindkomst bliver traditionelle småbrug stadig mindre rentable og kan ikke give producenten en indkomstvækst, der svarer til resten af den fremvoksende økonomi. Ydermere bliver der fra statens side lagt mere fokus på afledede effekter af landbrugsproduktionen i form af miljø, klima, land-distriktsudvikling o.a. Derfor må det forventes, at der sker en konvergens i landbrugspolitikkerne sideløbende med konvergens i nationalindkomst.

4.4. Det multilaterale handelsregime

Multilaterale forhandlinger om yderligere liberaliseringer af verdenshandlen foregår i øjeblikket under verdenshandelsorganisationen World Trade Organization (WTO). Disse forhandlinger, der blev indledt i 2001 i byen Doha, Qatar, går under navnet Doha-udviklingsrunden og er den 9. multilaterale forhandlingsrunde i rækken. Med undertagelse af opstartsfasen er optimismen med hensyn til at opnå en ambitiøs handelsaftale dalet betydeligt. Et mere realistisk bud vil være en beskeden aftale, der redder ansigtet for de tunge aktører – hvis man overhovedet når så langt. Derfor fremfører mange politikere, embedsmænd og journalister, at WTO er i krise. Dette budskab er

ikke dækkende. Man er nødt til at sondre mellem organisationen WTO og den igangværende forhandlingsrunde. WTO bygger på en eksisterende og omfattende traktat opbygget siden 1947. Forhandlingerne under Doha-udviklingsrunden går ud på at forbedre og udbygge traktaten.

WTO blev etableret i 1995, som et resultat af den 8. multilaterale handelsrunde under GATT (Den generelle overenskomst om told og handel), den såkaldte Uruguay-runde. Det vil sige, at den GATT-aftale, der blev udbygget over 8 forhandlingsrunder, udgør fundamentet for WTO. WTO er en global mellemstatslig organisation, der i dag har 153 medlemmer – og som til stadighed ekspanderer. Eksempelvis kan det nævnes at de fire sidst tilkommende lande er: Vietnam, Tonga, Ukraine og Kap Verde. Og et stort og vigtigt land som Rusland har ført optagelsesforhandlinger med WTO i snart mange år. Som medlem af WTO kræves, at landet tilslutter sig det samlede regelsæt. Det betyder, at det er op til interesserede nationer at tilpasse deres handelspolitik efter WTO's regelsæt og ikke omvendt. Dette er ikke nogen enkel sag. Det tog Kina mange år bare at komme i nærheden af medlemskabet. Som medlem skal man også deltage i møder og forhandlingsrunder. I de besluttende fora findes der ikke et WTO i flere hastigheder, som fx. er kendt fra EU-samarbejdet. Derudover skal medlemmer leve op til afgørelser, der træffes i WTO's konfliktløsningssystem. Dette system er helt unikt for en global mellemstatslig organisation. Hvis WTO regelsættet overtrædes, risikerer man altså at få en afgørelse imod sig, der kan have særdeles voldsomme økonomiske konsekvenser.

At GATT før og WTO nu er en stor succes kan illustreres på to områder. For det *første* er medlemsantallet øget markant over tid fra 23 i 1947 til 153 i dag. Den stigende interesse for medlemskab er et udtryk for verdenssamfundets vægtning af organisationens stigende betydning. For det *andet*, og meget mere vigtigt for hele frihandels-tanken, har medlemslandene vist, at de respekterer afgørelser truffet af konfliktløsningssystemet. To gode eksempler er henholdsvis WTO's medhold overfor Brasiliens påstand, om at EU's sukkerpolitik var i strid med WTO traktaten og WTO's medhold igen overfor Brasilien, om at USA's bomuldspolitik var i strid med WTO's regelsæt. I begge tilfælde har disse afgørelser medført ændringer og justeringer af nationale handelspolitikker. De sidste to eksempler er altså ikke drevet af handelsforhandlinger, men af afgørelser baseret på den eksisterende traktat.

Når alt dette er sagt, er det selvfølgelig ikke uvæsentligt, at WTO til stadighed udvikler sig og er med til at åbne nye handelsmuligheder og dermed muligheden for øget vækst og velfærd – Doha-udviklingsrunden er i dette perspektiv meget vigtig. Det vil

være af afgørende vigtighed, at runden afsluttes med en eller anden aftale, der kan lette forberedelsesarbejdet af en fremtidig 10. handelsrunde. Handelsaftaler er nødvendige, for at traktaten kan blive endnu bedre.

I et overordnet perspektiv står WTO forhandlingerne overfor tre store udfordringer: Den *første* er integrationen af hele landbrugsområdet med de øvrige områder i traktaten. Landbruget blev først fuldt ud inddraget i forhandlingerne under Uruguay-runden (1986-1993), men er et af de vigtigste områder under WTO. Mange af de fattigste lande i verden er dybt afhængige af landbruget, som en dynamo og ressource for fremtidig økonomisk udvikling, foruden at sektoren skaber indkomst for hovedparten af befolkningen. Mange mellemindkomst- og industrialiserede lande har store effektive landbrugssektorer, der afventer fremtidige markedsåbninger, mens andre industrialiserede lande har store politiske interesser i at bevare landbrugsprotektionismen. En integration af landbrugsområdet med de øvrige områder er derfor ikke nogen let sag og området har derfor nærmest taget patent på at blokere for forhandlingsfremgang – således også i Doha runden.

Den *anden* store udfordring er udviklingslandenes indplacering i det globale handelssystem – særligt med øje for, at langt hovedparten af WTO's medlemslande er udviklingslande. WTO aftalerne anerkender, at udviklingslandene har nogle særlige problemer, som der skal tages hensyn til, Udenrigsministeriet (2005). Derfor har de med positiv særbehandling (speciel og differentieret behandling (SDT)) fået undtagelser og mindre restriktive krav end de rige lande. I de igangværende forhandlinger forlanger mange udviklingslande anført af Brasilien og Indien yderligere undtagelser. Der eksisterer ikke i WTO traktaten en definition på et udviklingsland – i stedet opereres med selvudnævnelsesprincippet. Dvs. at et hvilket som helst land kan erklære sig som et udviklingsland i forhold til en specifik WTO aftale og dermed opnå de tilhørende SDT-undtagelser. Konsekvensen er, at de rige lande er tilbageholdende med at give mere SDT, da undtagelser givet til fattige afrikanske lande også gives til rigere udviklingslande som Kina, Indien og Brasilien. Kunne WTO blive enige om definitionen på et udviklingsland og en skelnen mellem grupper af udviklingslande, ville man komme ud over dette problem. Men – ikke overraskende – modsætter de lande sig, som dermed ville blive afskåret fra fuld SDT, herunder især Indien.

Indførelse af yderligere SDT-provisioner risikerer at afskære mange udviklingslande fra at opnå de effektivitetsgevinster, som ligger i en liberalisering af verdenshandelen. Logikken består her i, at stilles der ikke krav til landene, er incitamentet for landene til at reformere deres politikker langt mindre, og dermed risikerer landene ironisk nok

at sakke endnu længere bagud. Men det er naturligvis landenes eget valg. For WTO som institution, og for gennemsigtigheden og enkelheden i det internationale handelsregime, er det et problem, at der skal tages mangeartede hensyn til forskellige landegrupper samt varegrupper. Dette går til kernen af, hvad verdenssamfundet vil med WTO. Skal WTO blot være en institution, som sikrer et enkelt, fair og gennemskueligt handelsregime? Eller skal WTO også tage allehånde andre hensyn herunder udviklingsmæssige, miljømæssige, klimamæssige og sociale hensyn? GATTs succes lå i høj grad i klarheden i målet med GATT, nemlig liberalisering af verdenshandelen. Efter WTO's dannelse er målet blevet meget mere mudret og mangeartet.

Den *tredje* store udfordring for WTO forhandlingerne er at finde en fornuftig balance mellem at fremme den økonomiske effektivitet og den økonomiske fordeling. WTO's primære formål er at sikre et struktureret og effektivt regelbaseret handelsregime, der bidrager til øget handel og dermed velfærd. Fri handel har været et afgørende element i intensiveringen af globaliseringen. Men WTO's primære formål er samtidig blevet udfordret af den af globaliseringen inducerede implicitte fordelingspolitiske dagsorden. Spørgsmålet er, om WTO's primære velfærdsskabende mandat kan fungere i en verden, hvor medlemslandene til stadighed ønsker at udvide mandatet med andre og delvist modsatrettede formål. Formål og emner der ofte rækker langt ind i medlemsstaternes indenlandske politiske regulering. Arbejdstagerrettigheder er bare et eksempel på et område, hvor det er foreslået, at WTO skulle spille en større rolle. Den store fokus på udvikling i stedet for vækst under Doha-runden er endnu et eksempel.

Doha-udviklingsrunden er i øjeblikket låst fast i en nærmest uløselig situation. På den ene side står lande som Indien, Brasilien, Kina, Malaysia m.fl. og forlanger seriøse landbrugsliberaliseringer fra især EU og USA. Udviklingslandene mener, at deres fremtidige udvikling afhænger af dette for dem ekstremt vigtige område. Derudover har de lært af den forudgående Uruguay-runde, at de industrialiserede landes landbrugsliberaliseringer skal være markante, for at de får en positiv virkning på den internationale handel. På den anden side ønsker bl.a. USA og EU at få en øget markedsadgang til udviklingslandenes industri- og servicemarkeder, hvor der over tid har udviklet sig store købedygtige mellemindkomstgrupper. Denne situation betyder, at udviklingslandene vil have konkrete indrømmelser på landbrugsområdet, før de bestemmer sig for om de industrialiserede lande skal have noget til gengæld. USA og EU derimod argumenterer for, at de skal kunne se en mulighed for adgang til udviklingslandenes markeder, før de er parate til indrømmelser.

Et andet og måske større problem i de aktuelle forhandlinger er, at selvom EU og USA måske ville være villige til at foretage yderligere liberaliseringer på landbrugsområdet, er de dybt uenige om, hvad en sådan liberalisering skal munde ud i. USA værner om retten til fortsat at kunne opretholde et væsentligt niveau af indenlandsk landbrugsstøtte til de amerikanske bønder, hvorimod de er parate til indrømmelser på områderne markedsadgang og eksportstøtte. EU står derimod fast på at bevare en vis kontrol med markedsadgangen til det europæiske marked. De argumenterer for, at der på områder med særlig følsom interesse kan opretholdes forholdsvis høje toldsatser. Derimod er EU klar til markante indrømmelser på områderne indenlandsk landbrugsstøtte og eksportstøtte. EU's forrige handelskommissær Peter Mandelson er citeret i flere medier for at sige, at USA må acceptere, at der skal skæres markant i de indenlandske amerikanske støtteordninger, for at Doha-forhandlingerne kan komme ud af dødvandet. Omvendt beskylder de amerikanske forhandlere EU's fodslæbende forhandlingsposition på markedsadgang, som værende den væsentligste grund til tomgangen. Man skal ikke lade sig narre af retorikken fra henholdsvis EU og USA. Udgangspunktet for deres holdninger er den samme. Landmændenes konkurrenceevne og indkomster skal beskyttes.

Når nøglen til succes ligger i landbrugsområdet og hos de store lande – EU, USA, Indien og Brasilien – og de, som de sammenbrudte forhandlinger viser, stadig ikke er klar til at gå forrest, hvor efterlader det så WTO? Det ærlige svar er, at WTO arbejder støt og roligt videre og bidrager til, at den globale handel til stadighed stiger. Her er ingen krise. Nej, krisen består i, at udviklingen af det globale handelssystem ikke kan accelereres så længe Doha-runden ligger underdrejet. Og en manglende acceleration kan på sigt skade medlemmerne af WTO. Trenden går for øjeblikket mod, at der indgås et væld af bilaterale og regionale handelsaftaler. Dermed opstår et net af handelsaftaler, der ikke er underkastet et samlet regelsæt. Således øges kompleksiteten i handelssamarbejdet verden over – og lande med de svageste ressourcer står til at tabe endnu mere terræn i forhold til de rige lande. Den nylige fødevarekrise har understreget behovet for internationale spilleregler på fødevaremarkederne, så tilliden til markederne genoprettes, noget der kun kan gennemføres i et forum som WTO.

4.5. Konklusion

Siden afslutningen af den sidste internationale runde om handel i 1994 er landbrugsstøtten i nominelle værdier nogenlunde uændret, men i reale værdier og ligeledes relativt til produktion og nationalindkomst er landbrugsstøtten faldet væsentligt i OECD-området. Nok så væsentligt er landbrugsstøtten i stort omfang omlagt fra produktions-

og handelsforvridende prisstøtte til afkoblede støtteformer, som er bedre i overensstemmelse med WTO's regelsæt og målsætning. Der kan således observeres en markant udvikling henimod et mere frit og liberalt markedsregime for landbrugssektoren, selvom væsentlige barrierer og støtteordninger stadig består. Dertil kommer, at landbrugspolitikken i stadig større omfang bliver omlagt til at støtte afledede effekter af selve landbrugsproduktionen. Navnlig miljø- og klimamålsætninger søges opfyldt vha. støtte til særlige produktionsmetoder, produkter, teknologi, o.a., foruden landdistriktsudvikling, sociale tiltag, kulturbetvarelse og landskabspleje.

Modsat kan landbrugsstøtten uden for OECD-området forventes at gå imod større støtte til landbrugssektoren. Dette skyldes, at højvækstlandene oplever de samme problemer som OECD-landene under deres udviklingsproces. Den af udviklingen betingede migration fra land til by skaber betydelige sociale problemer, som bl.a. søges løst ved øget støtte til landbruget. Ligeledes øges indkomstuligheden mellem land og by, og mange småbrug bliver økonomisk urentable. Ydermere forventes landbrugssektoren i højvækstlandene også at adressere de emner, som er højt på prioriteringslisten i OECD-landene. Det må derfor forventes, at landbrugspolitikken over tid i højvækstlandene kommer til at ligne OECD-områdets.

Handelen med landbrugsvarer er stadig et af de mest regulerede områder. Den nylige fødevarekrise har vist, at fødevareforsyningen vedbliver at være politisk følsom. Selv store landbrugseksporterende lande som Argentina og Brasilien iværksatte eksportbegrænsninger, for at beskytte sine hjemlige forbrugere mod høje priser til skade for fødevareimporterende lande. Handlemåden under den nylige fødevarekrise har svækket tilliden til det internationale fødevaremarked, og ført til, at lande nu i højere grad tænker på at opsætte unilaterale beskyttelsesbarrierer og omkostningstunge sikkerhedslagre som forsikring mod fremtidige kriser. Landbrugsområdet fortsætter dermed at være leverandør af økonomisk inefficiens og inoptimal ressourceallokering.

Genoprettelse af tilliden til det internationale fødevaremarked skal ske i et multilateralt forum. WTO er den organisation, som har kompetencen og strukturen til at adressere problemet. Forhandlingerne i den 9. runde om det internationale handelsregime har dog ligget underdrejet i nogen tid, og der er ikke udsigt til, at de kommer i gang lige foreløbig. Forventningerne til denne forhandlingsrunde begyndte meget højt oppe i 2001, men er faldet i takt med succesløse ministermøder og fastlåste positioner. Hvis runden afsluttes, bliver resultatet sandsynligvis ganske uambitiøst. Det kan endda tænkes, at runden slet ikke afsluttes, men blot dør en stille død. Ikke desto mindre er landbrugspolitikken i EU og USA reformeret i betydelig grad siden afslutningen af

den forrige forhandlingsrunde, Uruguay-runden. Støtten er omlagt til mere frie og liberale former, og både reelt og relativt er der sket en markant sænkning af støtten.

Det skal fremhæves, at WTO som organisation ikke er i krise, selvom dette indtryk ofte fremgår af medieomtalen. WTO fungerer glimrende med udgangspunkt i det omfattende regelsæt, som er forhandlet siden starten på GATT i 1947. Faktisk er WTO ganske enestående blandt internationale organisationer ved at have sit eget domstols-system, hvor lande kan føre sager mod andre lande, som de mener, har forbrudt sig imod regelsættet. Retssager afgøres, og straffe pålignes i stort omfang ved WTO's konfliktbiløsningssystem, og generelt retter lande ind efter afgørelserne. WTO lever derfor i bedste velstående og medvirker til stadighed til at gøre de internationale markeder mere frie og gennemskelige til fordel for alle. Hvis WTO skal påtage sig nye opgaver, eksempelvis i forbindelse med miljø- og klimaemner, eller fødevarer-sikkerhedsforanstaltninger, kræves en succesfuld afslutning af den igangværende runde. Ligeledes er landbrugsområdet stadig et af de mest regulerede og protektionistiske, så alene af den grund er der behov for at WTO bevæger sig fremad.

Referencer

- Jensen, M.S., K.M. Lind og H. Zobbe (2008): Enlargements of the European Union and Agricultural Policy Reform. *Journal of European Integration*, forthcoming.
- Kyed, Karsten, Niels Kærgård og Henrik Zobbe (2002). Landbrugspolitikens økonomisk-teoretiske fundament. *Økonomi og Politik*, 75. årgang, pp. 14-25.
- Lind, K.M. (2006): A Proposal for Combating Acute Food Shortages Based on Sub-Saharan African Needs. Ch. 9 in *WTO Negotiations and Agricultural Trade Liberalization* ed. by Diaz-Bonilla, E., Frandsen, S.E. og S. Robinson. Cambridge: Cabi Publishing.
- OECD (2007a): Agricultural Policies in OECD Countries – Monitoring and Evaluation. OECD Publishing.
- OECD (2007b): Agricultural Policies in Non-OECD Countries – Monitoring and Evaluation. OECD Publishing.
- OECD (2008): Agricultural Policies in OECD Countries – At a Glance. OECD Publishing.
- Paarlberg, Robert L. og David Orden (1996). Explaining US Farm Policy in 1996 and Beyond. *American Journal of Agricultural Economics*, Volume 78, Number 5, pp. 1305-1313.
- Udenrigsministeriet (2005): *Special and Differential Treatment and Differentiation between Developing Countries in the WTO*, Jensen, M.F. (ed.), Lind, K.M. (ed.), Alavi, A., Gibbon, P., Zobbe, H., Jensen, M.S., Mortensen, R.P. Report by the Royal Danish Ministry of Foreign Affairs.
- WDR (2008): *World Development Report 2008*. The World Bank.
- Zobbe, Henrik (2004). Præsidentvalget, de politiske partier og landbrugspolitikken. *Samfundsøkonomen*, nummer 4, 2004, pp. 20-27.